

Ratni zločini na otoku Krku

Franolić, Eugen

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:390085>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Eugen Franolić

RATNI ZLOČINI NA OTOKU KRKU

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
Odsjek za povijest

Eugen Franolić

RATNI ZLOČINI NA OTOKU KRKU

(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Povijest / Engleski jezik i književnost

Mentor: dr.sc. Mila Orlić, docentica

Rijeka, 2016.

Sadržaj

Sažetak.....	1
1. Uvod.....	2
2. Međunarodno ratno pravo.....	5
2.1. Međunarodne konvencije i reguliranje oružanih sukoba.....	8
2.2. Drugi svjetski rat i ratno pravo.....	12
2.2.1. Položaj partizana u međunarodnom ratnom pravu.....	16
2.2.2. Prava i obveze okupacijske vojske na neprijateljskoj teritoriji.....	18
2.3. Primjena međunarodnog ratnog prava na otoku Krku.....	20
3. Regulacija ratnih zločina u jugoslavenskom zakonodavstvu.....	24
4. Osnivanje i rad jugoslavenskih komisija za ratne zločine.....	30
4.1. Državna i Zemaljska komisija za ratne zločine.....	30
4.2. Početak rada okružnih i općinskih komisija za ratne zločine.....	31
4.3. Poteškoće u radu okružnih i općinskih komisija za ratne zločine.....	33
4.4. Formalnosti u radu.....	37
4.5. Sekvestracija i konfiskacija imovine ratnih zločinaca.....	40
5. Osnivanje općinskih komisija za ratne zločine na otoku Krku.....	42
6. Istraživanje ratnih zločina na otoku Krku.....	45
6.1. Talijanizacija i „odnarodnjavanje“.....	45
6.2. Talijani i „domaći talijanaši“.....	50
6.3. Zločini talijanskih i njemačkih vojnih vlasti.....	58
6.3.1. Uhićivanja i internacija stanovništva.....	61
6.3.2. Ratna šteta na privatnoj i javnoj imovini.....	69
6.4. Istrage protiv ustaša i četnika.....	74
6.5. Slučaj doktora Antuna Milohnića.....	78

7. Završetak rada općinskih komisija za ratne zločine.....	82
8. Zaključak.....	84
9. Literatura.....	86
9.1. Primarni izvori	86
9.2. Sekundarna literatura.....	86
9.3. Internet izvori.....	88
10. Prilog.....	92

Sažetak

Ovaj diplomski rad prati djelovanje općinskih komisija za ratne zločine na otoku Krku koje su još za vrijeme Drugog svjetskog rata započele s istraživanjem ratnih zločina i utvrđivanjem odgovornih osoba. Komisije su bile dio složenog istražno-pravosudnog sustava koji je za cilj imao kažnjavanje svih onih koji su tijekom rata radili protiv NOP-a ili surađivali s okupatorom. U tom smislu, proučiti ćemo dva važna dokumenta jugoslavenskog zakonodavstva koji su regulirali rad komisija za ratne zločine te pružili pravni okvir za progon ratnih zločinaca. Međutim, rad samih komisija valja sagledati i u širem kontekstu međunarodnog ratnog prava koje je utemeljeno na kodifikaciji običajnog prava i mnoštvu međunarodno priznatih konvencija koje reguliraju i ograničavaju djelovanje zaraćenih strana. Središnji dio ovoga rada posvećen je ratnim zločinima na otoku Krku koji su kategorizirani i opisani zahvaljujući fondu Okružne komisije za utvrđivanje ratnih zločina - Sušak, koji je dio zbirke Državnog arhiva u Rijeci.

Ključne riječi: komisije za istraživanje ratnih zločina, otok Krk, međunarodno ratno pravo, okupacija, ratni zločin, Antun Milohnić, sekvestracija, konfiskacija

1. Uvod

Oduvijek sam mislio kako je odabir teme za diplomski rad vrlo jednostavan zadatak. Međutim, što se više približavao trenutak konačne odluke, sve mi se više činilo kako bi se to u mojem slučaju moglo pretvoriti u dugotrajan i mukotrpan proces. Želja da diplomski rad posvetim nečemu što me stvarno zanima, dovela je do toga da sam u potpunosti izgubio orijentaciju u mjestu i vremenu. Iz toga sam se razloga uputio u Državni arhiv u Rijeci u nadi da će me vanjska intervencija riješiti muka oko odabira teme. Upravo to se i dogodilo kada mi je gospodin Boris Zakošek, voditelj Odjela za arhivsko gradivo, predložio fond Okružne komisije za utvrđivanje ratnih zločina na Sušaku. Proučavajući bogati fond koji okuplja dokumente općinskih komisija za istraživanje ratnih zločina, logično mi je bilo posvetiti se općinama na rodnom otoku u nadi da ću uspješno povezati pojam ratnog zločina s otokom Krkom. Tako je nastao i naslov ovog diplomskog rada koji možda na prvu ruku malo zbunjuje čitatelja ili u najboljem slučaju postavlja prevelika očekivanja. S druge strane, zadani proces barem u teoriji zvuči jednostavno; prvo moramo utvrditi što je to uopće ratni zločin, a onda pokušati pronaći barem jedan koji se dogodio na otoku Krku.

Fond Okružne komisija za utvrđivanje ratnih zločina na Sušaku sastoji se od 4 knjige, 33 kutije i 1 kartoteke. Nakon prestanka rada Komisije 30. studenog 1947. godine, dokumente je preuzelo nadležno javno tužilaštvo koje je kompletni fond predalo Državnom arhivu u Rijeci. Godine 1953. fond se prvi puta spominje u Općem inventaru Državnog arhiva u Rijeci pod naslovom Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina za Hrvatsko primorje. Između ostalog, fond sadrži urudžbene zapisnike općih spisa, opći registar zločinaca, popise imovine i politički sumnjivih osoba, kartoteku ratnih šteta, razne prijepise dokumenata, prijave ratnih zločina i popise žrtava po kotarevima sušačkog okruga i posebno za neka mjesta (Draga, Podhum, Zagon), odluke o utvrđivanju ratnih zločina, statistike, spise Gradske komisije za ratne zločine Sušak, spise o ratnim zločinima u Istri, interne personalije, pečate, te gradivo sindikalne podružnice.¹

Neodgovorno bi bilo govoriti o radu komisija za utvrđivanje ratnih zločina bez da se поближе posvetimo fenomenu ratnog zločina sa stajališta međunarodne zajednice i

¹ HR-DARI-105 - Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina - Sušak (fond), Nacionalni arhivski informacijski sustav, Url: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?itemId=1_11773 (pristup 7.8.2016.)

općeprihvaćenih međunarodnih konvencija. U tom smislu, značajni dio ovoga rada posvećen je problematici ratnog zločina s aspekta međunarodnog prava, koje u želji da što više ublaži negativne posljedice sukoba nastoji regulirati rat i ograničiti djelovanje zaraćenih strana. Riječ je o kompromisu kojim se s jedne strane prihvaća rat kao nužno zlo u rješavanju međunarodnih problema, a s druge strane nastoji se odrediti ponašanje i odgovornost zaraćenih strana kako se humanost ne bi zatrla u vrelu oružanog sukoba. Cilj nam je navesti i opisati najvažnije predratne dokumente međunarodnog ratnog prava i približiti ih situaciji na otoku Krku kako bismo detaljno i precizno utvrdili karakteristike ratnih zločina sa međunarodnopravnog stajališta te stekli oslonce za kritičku analizu rada jugoslavenskih komisija. To nastojanje dodatno će otežati mnoga „siva područja“ ratnog prava, ali i društvena i politička situacija na otoku Krku, čije je stanovništvo preferirao specifičnu vrstu otpora. Važno je napomenuti kako se ovaj rad zasniva upravo na proučavanju spomenutoga fonda i usko je vezan uz rad Okružne komisije na Sušaku. Kao rezultat toga, mnoge teme iz krčke povijesti ostale su netaknute, kao na primjer odnos krčkog biskupa Srebrnića s okupatorskim vlastima, djelovanje krčkog svećenstva tijekom okupacije, problem dezertera na otoku, te progon Židova koji su se bježeći pred ustašama i Nijemcima sklanjali na otoku Krku.

Cilj ovog diplomskog rada je opisati i objasniti rad općinskih komisija za utvrđivanje ratnih zločina na otoku Krku čije djelovanje pratimo upravo zahvaljujući fondu Okružne komisije za utvrđivanje ratnih zločina na Sušaku. Naime, odlukom Državne komisije u Beogradu na području svakog mjesnog NOO-a osnovana je općinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, koja je imala zadatak istraživati ratne zločine na području svoje općine. Komisije su djelovale u okviru „Uredbe o vojnim sudovima“ i „Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“. Iz toga razloga, kako bismo u potpunosti shvatili ciljeve i zadatke njihova rada, moramo analizirati i objasniti pravni okvir koji je regulirao njihovo djelovanje i pružao smjernice u procesu istraživanja ratnih zločina i daljnjeg kaznenog progona odgovornih osoba. Upravo će nam navedeni dokumenti omogućiti da stvorimo jasnu sliku ratnog zločina u poslijeratnoj Jugoslaviji te ju usporedimo s pojmom ratnog zločina koji proizlazi iz dokumenata međunarodnog ratnog prava. Veliki dio fonda odnosi se na pismenu korespondenciju između područnih općinskih komisija i Okružne komisije na Sušaku. Zahvaljujući tome, imamo priliku proučiti mehanizme koji su pokretali procese istraživanja ratnih zločina, ali isto tako uočiti i brojne propuste, poteškoće i nepravilnosti koje se javljaju u radu komisija. Dokumenti Okružne komisije omogućuju nam i uvid u nekoliko vrlo zanimljivih aspekata toga razdoblja. Kao prvo, imamo priliku objasniti i opisati rad općinskih komisija koje su kao najniži, ali i najaktivniji, aparat u procesu

istraživanja ratnih zločina bile zadužene za provođenje istraga na području svojih općina, ispitivanje svjedoka, popisivanje imovine zločinaca, utvrđivanje štete te ispunjavanje opsežne dokumentacije. Kao drugo, dokumenti komisija za ratne zločine omogućuju nam da analiziramo karakter ratnih zločina na otoku Krku i ispričamo priču koja dočarava život i svakodnevicu na otoku tijekom okupacije. Upravo te neispričane priče, upotpunjene podacima iz relevantne literature, omogućuju nam da kroz prizmu rada općinskih komisija opišemo društvenu situaciju na otoku Krku koja se djelovanjem okupatora iz temelja promijenila.

Uz već spomenuti fond Državnog arhiva u Rijeci koji mi je poslužio kao primarni izvor za ovaj diplomski rad, koristio sam i brojnu sekundarnu literaturu, poglavito u području međunarodnog ratnog prava. U tom smislu, od velike su pomoći bile knjige Međunarodno ratno pravo, autora Gavra Đ. Perazića, i Međunarodno pravo, Vladimira Đ. Degana. S druge strane, u proučavanju otoka Krka tijekom Drugog svjetskog rata nezaobilazne su knjige autora Ivana Kovačića, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu: 1941.-1943.* i *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu: 1943.-1945.* U njima Kovačić okuplja svu dostupnu literaturu i arhivsku građu vezanu uz otok Krk tijekom Drugog svjetskog rata, koja između ostalog uključuje i Krčki zbornik, arhivsku građu instituta u Beogradu i Zagrebu, radove domaćih autora, ali i „vlastiti pomoćni fond“ koji se sastoji od svjedočanstava neposrednih sudionika događaja.²

² I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 5-10.

2. Međunarodno ratno pravo

Temu ovog diplomskog rada ne možemo ozbiljno pristupiti bez da definiramo ratni zločin u okviru međunarodnog ratnog prava³ te opišemo i objasnimo zakonske osnove koje omogućuju utvrđivanje ratnih zločina i procesuiranje odgovornih osoba. Iz toga razloga, u ovome ćemo poglavlju proučiti na kojim se osnovama bazira kodifikacija ratnog prava te koji su politički, društveni i pravni mehanizmi utjecali na taj proces.

Iako ih George Washington opisuje kao kugu čovječanstva koju treba prognati sa lica zemlje,⁴ ratni sukobi (oružani sukobi velikih razmjera između dviju ili više država, dvaju naroda ili dviju ljudskih skupina) oduvijek su bili dio ljudske svakodnevnice te su na mnoge načine usmjeravali i obilježavali razvoj ljudske povijesti. Gledajući upravo s današnje perspektive, čini se kako je ljudski rod već pomiren s činjenicom da će oružani sukobi uvijek biti prisutni te da je jedino rješenje ograničiti ponašanje zaraćenih strana kako se čovječnost i humanost ne bi zatrla u vrelu oružanog sukoba. Iz toga razloga, s razvojem čovječanstva utirao se put za uspostavu međunarodnog prava koje bi reguliralo i sankcioniralo one aspekte oružanog sukoba koji narušavaju sliku čovjeka kao razumnog i moralnog bića.⁵ Na takvim je idejama utemeljeno međunarodno humanitarno pravo koje se primjenjuje za vrijeme oružanog sukoba.⁶

Međunarodno ratno pravo, danas poznato kao međunarodno humanitarno pravo, ustvari je kompromis između načela humanosti i potrebe za vođenjem ratova. Ratno pravo ne pristupa sa ciljem da spriječi ratove ili da ih kako je Washington rekao „protjera sa lica zemlje“,⁷ već im pristupa kao sredstvu za održavanje ravnoteže između dvaju suprotstavljenih interesa. Ratno pravo za cilj ima humanizaciju ratova, ali ni taj proces ne može preći određenu

³ U modernoj literaturi češće se upotrebljava pojam međunarodno humanitarno pravo ili međunarodno pravo oružanih sukoba. Navedeni pojmovi označavaju dio međunarodnog prava koje obuhvaća Ženevske i Haške konvencije, naknadne ugovore, sudsku praksu i međunarodno običajno pravo s ciljem određivanja ponašanja, odgovornosti i obveza zaraćenih država, neutralnih država i pojedinaca uključenih u oružani sukob. Usp. *What is international humanitarian law?*, ICRC, Url: <https://www.icrc.org/en/document/what-international-humanitarian-law> (pristup 8.2.2016.)

⁴ *Words From George Washington: 20 Inspiring Quotes From The First U.S. President*, International Business Times, Url: <http://www.ibtimes.com/words-george-washington-20-inspiring-quotes-first-us-president-1557331> (pristup 29.2.2016.)

⁵ M. Despot, *Čovječnost na bojnom polju: vojnik i međunarodno humanitarno pravo*, Beograd, 1989., str. 5.-16.

⁶ G. Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 16.

⁷ *Founders Online*, National Archives, <http://founders.archives.gov/documents/Washington/04-03-02-0142> (pristup 9.2.2016.)

mjeru jer bi to podrazumijevalo potpuno uklanjanje oružanog sukoba kao sredstva za uspostavu ravnoteže. Iz toga razloga, međunarodno ratno pravo nameće ona ograničenja koja ne sprječavaju postizanje vojne pobjede i konačnog savladavanja neprijatelja, ali s druge strane onemogućavaju vojskama da koriste prekomjernu i nepotrebnu silu kako bi se, što je više moguće, ublažile nevolje rata te ljudska i materijalna stradanja.⁸ Rat ne smije biti natjecanje u tome tko će uspješnije pobiti neprijateljske vojnike ili zadati veću ljudsku i materijalnu štetu neprijateljskoj državi. Iz toga razloga, oružani sukobi moraju biti regulirani sustavom pravila i ograničenja kako bi opravdali političke ciljeve koji leže u pozadini sukoba. Ukoliko je politika složen sustav raznih pravila i propisa, tada i rat kao nastavak politike drugim sredstvima mora biti reguliran na isti način.

Ciceron je rekao kako u ljubavi i ratu nema pravila. Iako su njegove riječi i danas dosta privlačne, složiti ćemo se kako i u ljubavi i u ratu oduvijek postoje određena pravila, makar ona nepisana. Preteče modernog međunarodnog humanitarnog prava pronalazimo u mnogim svjetskim kulturama gdje vjerski vođe, moćni vladari i ratni zapovjednici nastoje utvrditi određena ratna pravila kako bi kontrolirali posljedice rata te se na neki način ogradili od barbarizma i nepotrebnog uništavanja.⁹ Tako je bilo i u Ciceronovom starom Rimu gdje je ponašanje vojske bilo regulirano pravnim sustavom, iako nijedan ratni zakonik nije ostao sačuvan. Dobar primjer su i stari Egipćani koji su sa susjedima Sumeranima uredili odnos prema ratnim zarobljenicima. Čuveni povijesni ep Mahabharata upoznaje nas sa hinduističkim vjerovanjem koje između ostalog uči kako bi ratovanje trebalo stati kada je neprijatelj savladan te kako ranjenici i zarobljenici ne bi smjeli biti ubijani. Važnu povijesnu utemeljenost ratnog prava pružaju i srednjovjekovni vitezovi koji su usvojili pravila ponašanja u ratu koja između ostalog uključuju pravdu i poštenje na ratnom polju, milost prema pokorenom neprijatelju te pomoć civilima u nevolji.¹⁰

Ono što je posebno važno za našu temu su kodifikacije ratnog prava koje su otpočele polovicom 19. stoljeća i odnose se na donošenje „pismenih ugovora te izričitom obvezivanju država da poštuju pravila ratnog prava“.¹¹ Cilj kodifikacije je „da se preciziraju prava i dužnosti strana u oružanom sukobu, da bi se spriječilo da svatko za sebe, i za suprotnu stranu, proizvoljno tumači pravila ratnog prava ovisno o svojim trenutnim interesima“.¹² Sustavna kodifikacija ratnog prava javlja se u vremenu razvijene građanske klase, buržoazije, koja pred

⁸ J. Andrassy, B. Bakotić, B. Vukas, M. Seršić, *Međunarodno pravo 3*, Zagreb, 1995., str. 123.-125.

⁹ H. P. Gasser, *Međunarodno humanitarno pravo: uvodna razmatranja*, Zagreb, 2010., str. 10.

¹⁰ G.D. Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, New York, 2010., str. 3.-5.

¹¹ G. Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 26.

¹² V. Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000., str. 828.-829.

brzim razvojem totalitarnog rata nastoji zaštititi trenutni društveni poredak te oružani sukob ograničiti na postizanje strogo vojnih ciljeva. Razvoj ratne tehnike, opća vojna obveza, te promicanje humanističkih vrijednosti također su pomogli utrti put ka kodifikaciji običajnog ratnog prava u svrhu ublažavanja negativnih posljedica ratnih sukoba.¹³

Kodifikacija ratnog prava sadrži određene karakteristike koje je važno razumjeti u kontekstu međunarodnog prava. Prva važna značajka jest tzv. klauzula općeg učešća – „si omnes“. Naime, mnoge konvencije međunarodnog prava (npr. Haške konvencije) na početnim stranicama sadrže napomenu koja regulira međunarodnopravnu vrijednost dokumenta u odnosu na države koje ga nisu potpisale pa samim time ni ratificirale. U klauzuli stoji kako pravila propisana dokumentom vrijede samo između država potpisnica, što je značilo da ukoliko je u rat uključena država koja nije potpisala dokument pravila propisana dokumentom ne vrijede. Opseg djelovanja međunarodnih konvencija time je izrazito umanjen te je poštivanje ratnog prava tijekom međunarodnih sukoba ozbiljno dovedeno u pitanje. Navedeni propust posebice je došao do izražaja tijekom Prvog svjetskog rata u koji su bile uključene i države nepotpisnice Haških konvencija. Iz toga je razloga, u konvencijama potpisanim između dva svjetska rata navedena klauzula izbačena.

Drugi svjetski rat također je doveo u pitanje legitimnost Haških konvencija s obzirom na to da su u njemu sudjelovale države koje nisu bile potpisnice ugovora. Međutim, Međunarodni vojni sud u Nürnbergu konstatirao je kako moderno ratno pravo proizlazi iz već priznatog običajnog prava koje se kao takvo poštuje u svim civiliziranim zemljama svijeta pa tako i u onima koje nisu bile potpisnice konvencija.¹⁴ Ukratko rečeno, deklaracije i konvencije o kojima ćemo govoriti vrijede za sve civilizirane zemlje svijeta bez obzira na to jesu li direktno sudjelovale u njihovom potpisivanju. Samim time, i savezničke komisije za istraživanje ratnih zločina slobodno će se pozivati na međunarodne konvencije i deklaracije potpisane od sredine 19. stoljeća pa sve do Moskvske deklaracije iz 1943. godine.

Sljedeća važna karakteristika međunarodnih konvencija jest tzv. Martensova klauzula. Klauzula je dobila ime po profesoru Fjodoru Fjodoroviču Martensu, članu ruske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Hagu 1899. godine. Martens je sastavio i pročitao klauzulu nakon neuspjelih pokušaja da se predstavnici zemalja dogovore oko statusa civila koji sudjeluju u oružanoj borbi protiv okupatora. Iako se izjava odnosila na konkretni nesporazum, ona je kasnije dobila šire značenje te je uključena u mnoge konvencije o ratnom pravu koje su

¹³ G. Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 26.

¹⁴ J. Andrassy, B. Bakotić, B. Vukas, M. Seršić, *Međunarodno pravo 3*, Zagreb, 1995., str. 126.-127.

uslijedile.¹⁵ Martensova klauzula uključena je u uvodu Četvrte haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine¹⁶ te glasi: „U očekivanju da će biti moguće propisati potpuniji kodeks zakona rata. Visoke stranke ugovornice smatraju prikladnim utvrditi da u slučajevima koji nisu obuhvaćeni odredbama koje su usvojile, stanovništvo i ratnici ostaju pod zaštitom i pod vladavinom načela međunarodnog prava koja proizlaze iz običaja ustanovljenih među civiliziranim narodima, iz zakona čovječnosti i zahtjeva javne svijesti.“¹⁷ Očito je kako međunarodno ratno pravo ne može u svojim deklaracijama i konvencijama regulirati pravila ponašanja za svaku moguću ratnu situaciju, što s pravnog gledišta ostavlja dosta praznina. Upravo Martensova klauzula, interpretirana u širem kontekstu, stvara hijerarhijski odnos između običajnog prava i ugovorenih (pisanih) pravila ratnog prava u nastojanju da se izbjegnu moguće pravne praznine. Prvo se primjenjuju postojeće pisane odredbe sadržane u konvencijama. Ukoliko one ne reguliraju određenu ratnu situaciju na snagu stupa Martensova klauzula u kojoj jasno stoji kako se u takvim slučajevima primjenjuju „načela međunarodnog prava koja proizlaze iz običaja ustanovljenih među civiliziranim narodima“. Čak ukoliko i ne postoje temelji za primjenu navedenih odredbi, to ne znači da se zaraćene strane mogu ponašati samovoljno uz izgovor da je dozvoljeno sve što nije izričito zabranjeno pisanim ugovorima. U tome ih sprječava posljednji dio Martensove klauzule koji ograničava djelovanje protivno načelima čovječnosti i javne savjesti. Upravo zahvaljujući spretno sastavljenoj klauzuli, međunarodno ratno pravo uspjelo je pronaći pokriće za mnoštvo ratnih situacija koje nisu bile predviđene ugovorenim ratnim pravom.

2.1. Međunarodne konvencije i reguliranje oružanih sukoba

U ovom ćemo poglavlju sagledati najvažnije konvencije i deklaracije¹⁸ koje ograničavaju sredstva za vođenje rata te reguliraju ratne sukobe u svrhu smanjenja patnji i

¹⁵ *Martens Clause*, Oxford Bibliographies, Url: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0101.xml> (pristup 10.2.2016.)

¹⁶ J. Andrassy, B. Bakotić, B. Vukas, M. Seršić, *Međunarodno pravo 3*, Zagreb, 1995., str. 130.

¹⁷ V. Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000., str. 829.

¹⁸ Deklaracije su tekstovi bez pravnog značaja te oni kojima su namijenjene nemaju obvezu pridržavati se propisanih odredbi. Međutim, svečani ton deklaracija kao i volja država da poštuju dogovorena načela mogu propisane odredbe učiniti obvezujućima s moralnog i političkog gledišta. Konvencije, s druge strane, su tekstovi koji sadrže pravnu snagu te su države potpisnice dužne strogo poštovati propisane odredbe. Usp. *Kako su se rađala ljudska prava*, International UNESCO Education Server for Democracy, Peace and Human Rights Education, Url: <http://www.dadalos.org/coe/Dio3/03lat5.htm> (pristup 10.2.2016.)

razaranja. Uz svoju povijesnu važnost u razvoju međunarodnog prava, međunarodne konvencije i deklaracije također predstavljaju i zakonski oslonac koji su jugoslavenske komisije za ratne zločine koristile prilikom utvrđivanja ratnih zločina i procesuiranja odgovornih osoba.

„Rat ni u kojem slučaju nije odnos između čovjeka i čovjeka, već odnos između država u kojem su pojedinci neprijatelji samo slučajno, ne kao ljudi, već kao vojnici“, napisao je u svojem djelu Društveni život Jean Jacques Rousseau te time postavio temelj međunarodnog humanitarnog prava koje čini jasnu razliku između pripadnika oružanih snaga i civila. Uporaba sile u oružanom sukobu dopuštena je samo protiv pripadnika neprijateljskih oružanih snaga i to do trenutka kada više ne mogu pružiti otpor zbog ozljede, bolesti ili predaje.¹⁹ Poznata Ženevska konvencija iz 1864. godine nastala je kao plod višestoljetne ljudske težnje za ublažavanjem posljedica ratnih sukoba. Sve je počelo kada se Jean Henry Dunant slučajno našao svjedokom bitke kod Solferina 1859. godine²⁰ te ostao zgrožen barbarstvom i neljudskim postupanjem prema ranjenicima. Naime, zbog nedostatka medicinskog osoblja ranjeni vojnici bili su praktički prepušteni sami sebe te su ovisili o pomoći kolega ili dobrih ljudi. U knjizi Sjećanja na Solferino, Dunant se prisjetio zastrašujućih scena te predložio konkretne mjere za poboljšanje situacije na bojištu. Štoviše, uskoro je uz sponzorstvo švicarske vlade sa kolegama iz Međunarodnog društva za pomoć bolesnima i ranjenima sazvao međunarodnu konferenciju koja se održala u Ženevi 22. kolovoza 1864. godine. Cilj konferencije bio je definirati naputke za zbrinjavanje ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga koji kao nemoćne i bezopasne žrtve rata moraju biti poštovani i treba im biti pružena pomoć bez obzira na njihovu narodnost.²¹ Države sudionice dogovorile su se oko pravnog statusa sanitetskih jedinica koje su Prvom ženevskom konvencijom zaštićene od napada te im je omogućeno slobodno izvršavanje dužnosti tijekom oružanog sukoba. Prihvatišta i glavne poljske bolnice priznate su kao neutralne zone, a njihovi djelatnici kao neutralne osobe. Nadalje, u članku 6. Prve ženevske konvencije iz 1864. godine stoji: „Ranjene ili oboljele vojne osobe trebaju biti, bez obzira na različitu narodnost,

¹⁹ H. P. Gasser, *Međunarodno humanitarno pravo: uvodna razmatranja*, Zagreb, 2010., str. 10.

²⁰ Bitka se odigrala nedaleko od grada Solferina u sjevernoj Italiji 24. lipnja 1859. godine između francuske i sardinijske vojske s jedne strane te austrijske vojske s druge. Sukob je bio uzrokovan težnjom za ujedinjenjem Italije koja je dugo vremena bila podijeljena između Francuske, Italije, Austrije i mnogih nezavisnih država. Petnaest sati duga borba ostavila je za sobom 40000 mrtvih i ranjenih. U nedostatku medicinskog osoblja i opreme, ranjenici su preplavili okolna sela tražeći pomoć. Zbog nebrige i nestručnosti, mnogi su umrli od jednostavnih rana. Kroz jedno od okolnih sela slučajno je prolazio i švicarski poduzetnik i humanitarac Henry Dunant koji je, zgrožen viđenim, odlučio poduzeti odlučne korake u nastojanju da se takve situacije izbjegnu u budućnosti. Usp. *Battle of Solferino*, British Red Cross, Url: <http://www.redcross.org.uk/About-us/Who-we-are/Museum-and-archives/Historical-factsheets/The-Battle-of-Solferino> (pristup 10.2.2016.)

²¹ J. Pictet, *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Ženeva, 1952., str. 9.-12.

prihvaćene i njegovane“. Ova Konvencija, koja je nakon Prvog svjetskog rata izmijenjena i dopunjena, otvorila je put za uspostavu modernog humanitarnog prava koje će jasnom pisanom riječi nastojati ublažiti posljedice rata te promovirati humanost i brigu za čovjeka i u vrelu ratnog sukoba.

Petrogradska deklaracija iz 1868. godine svijetli je primjer u hvalevrijednom nastojanju da se zabrane određene vrste oružja. Iako sama Deklaracija nije toliko važna za temu ovog rada, vrijedno je spomenuti kako je na prijedlog ruskog cara sazvana konferencija na kojoj je donesena odluka o zabrani upotrebe eksplozivnih metaka u oružanom sukobu. Naime, ruska je vojska razvila posebnu vrstu metka koji bi prilikom kontakta sa krutom površinom, uključujući i ljudsko tijelo, eksplodirao te time vojnicima uzrokovao strašne patnje. Konkretno, Deklaracijom je zabranjena upotreba svih projektila ispod 400 grama težine koji su napunjeni eksplozivnim, praskavim ili zapaljivim punjenjem.²² Bio je to prvi međunarodni ugovor koji je zabranjivao upotrebu novog, tehnološki naprednijeg, oružja iz humanitarnih razloga.²³ Međutim, stvarna vrijednost ovog sporazuma leži u njegovim uvodnim riječima, gdje je pojam nepotrebne patnje prvi puta uveden kao dio međunarodnog ugovora. U Deklaraciji stoji: “[...] napredak civilizacije treba imati za posljedicu što veće ublažavanje nesreće rata; da je jedini legitimni cilj koji trebaju imati pred sobom države za vrijeme rata oslabljenje vojnih snaga neprijatelja; da je u tom cilju dovoljno staviti što veći broj ljudi izvan borbe; da bi taj cilj bio prevladan upotrebom oružja koje bi nepotrebno povećavalo pratnje ljudi stavljenih izvan borbe, ili bi im smrt učinilo neizbježnom“.²⁴ Time je put prema Haškim konvencijama bio otvoren.

Druga haška mirovna konferencija 1907. godine okupila je do tad najveći broj država sazvanih kako bi raspravljale o smanjenju naoružanja, međunarodnoj arbitraži i daljnjoj kodifikaciji ratnog prava. Iako je postavila vrlo zahtjevne ciljeve, najviše je postignuto raspravom o pravilima oružanog sukoba i ograničenju ratnog naoružanja. Potvrđeno je 14 konvencija koje se odnose na mirno rješavanje sukoba, međunarodnu arbitražu, zračno i pomorsko ratovanje te prava i dužnosti neutralnih država u ratu. Ono što nas najviše interesira jest Četvrta haška konvencija koja sadrži „Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu“.²⁵

²² G.D. Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, New York, 2010., str. 49.-51.

²³ Treća haška deklaracija iz 1899. godine nadopunjuje Petrogradsku deklaraciju izuzimajući iz upotrebe projektele „koji se u ljudsko tijelo rasprskavaju ili šire kao što su projektili s čvrstom košuljicom koja ne obuhvaća potpuno jezgru ili koji imaju zareze“. Usp. *Laws of War: Declaration on the Use of Bullets Which Expand or Flatten Easily in the Human Body*, Yale Law School, Url: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/dec99-03.asp (pristup 14.2.2016.)

²⁴ B. Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992., str. 25.

²⁵ B. Baker, *Hague Peace Conferences (1899 and 1907)*, 2009., Url: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:e>

Navedena Konvencija značajna je po tome što je po prvi puta predviđena kazna u obliku ratne odštete za zaraćenu stranu koja se ne pridržava propisanih odredbi. Međutim, ovoj Konvenciji, baš kao i ostalima, nedostaje osjećaja za individualnu odgovornost počinitelja ratnog zločina te se jedino predviđa odgovornost zaraćene strane koja je „odgovorna za sva djela koja počine osobe koje pripadaju njenim oružanim snagama“.²⁶ Pojam individualne krivnje u ratnom zločinu posebnu će važnost imati tijekom Nürnberških procesa nakon rata.²⁷

Prvi članak „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“ utvrđuje kako ratni zakoni, prava i dužnosti ne vrijede samo za vojsku već i za „milicije i dobrovoljačke odrede koji ispunjavaju sljedeće uvijete: da imaju na čelu ličnost odgovornu za svoje podčinjene; da imaju stalan znak za razlikovanje koji se može raspoznati na udaljenosti; da otvoreno nose oružje; i da se pri svojim operacijama pridržavaju zakona i običaja rata.“ Na to se nadovezuje još jedan članak koji utvrđuje kako se sudionikom u ratu, a samim time i subjektom ratnog prava, može smatrati i stanovništvo neokupiranog područja koje se približavanjem neprijatelja spontano digne na oružje protiv neprijateljske vojske te pritom nema vremena da se organizira u skladu sa već spomenutim pravilima.²⁸ Navedeni članci, kao što ćemo imati priliku i vidjeti, dosta nejasno definiraju skupine na koje se primjenjuju odredbe Pravilnika što će se posebno problematičnim pokazati u slučaju partizanskih boraca. Nadalje, Pravilnik određuje postupanje prema ratnim zarobljenicima te njihova prava i obveze, ograničava sredstva koja se smiju koristiti protiv neprijatelja, definira status špijuna te propisuje prava i obveze vojne vlasti na teritoriju neprijateljske države u slučaju okupacije. Iako su mnoge njegove stavke nadopunjene i izmijenjene u Ženevskoj konvenciji iz 1949. godine, još i danas se u mnogim sudskim procesima citiraju članci ovog Pravilnika kao relevantni čimbenici u modernom ratnom pravu.

U želji da se očuva mir i promoviraju moderne civilizacijske vrijednosti, ozbiljno narušene strahotama Prvog svjetskog rata, uspostavljena je Liga naroda kao međunarodni čimbenik mira i sigurnosti. Liga će se uskoro nakon osnivanja pokazati kao beskoristan birokratski aparat bez stvarne moći da kolektivnom akcijom i međunarodnim pritiscima održi mir. Utopijska načela Haških i Ženevskih konvencija dovela su i do usvajanja Kellogg-Briandova pakta iz 1928. godine kojim međunarodno pravo konačno osuđuje i zabranjuje

pil/9780199231690/law-9780199231690-e305 (pristup 18.2.2016.)

²⁶ B. Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992., str. 30.

²⁷ D. Linder, *The Nuremberg Trials*, 2000., Url: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/nurembergACCOUNT.html> (pristup 18.2.2016.)

²⁸ Uz uvjet da otvoreno nosi oružje te poštuje zakone i običaje rata. Usp. B. Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992., str. 32.

agresivne ratove.²⁹ Međutim, Pakt je uključivao i izuzetke kao što su ratovi u samoobrani, u izvršenju međunarodnih obveza ili ratovi protiv države koja se ogriješila o navedenu zabranu rata. Također, Pakt nije predviđao sredstva kojim bi se utvrdilo da li je došlo do kršenja propisanih odredbi te nije uključivao nikakve sankcije, na državnom ili individualnom nivou, u slučaju njegova nepoštivanja.³⁰ Bio je to više izraz dobre volje, nego stvarna dopuna međunarodnom pravu.

Iskustvo Prvog svjetskog rata navelo je međunarodnu zajednicu da revidira i dopuni dijelove ratnog prava koji se odnose na ratne zarobljenike od kojih su mnogi tijekom rata na vlastitoj koži osjetili propuste i nejasnoće Ženevske konvencije iz 1906. godine i Haških konvencija iz 1907. godine. Međutim, i dalje je status ratnih zarobljenika bio ograničen samo na one osobe koje ispunjavaju dva spomenuta članka „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“. Već je Španjolski građanski rat demonstrirao strahote i razaranja koja prate moderne oružane sukobe te ukazao na brojne propuste i nejasnoće u međunarodnom ratnom pravu, poglavito kada je riječ o reguliranju nemeđunarodnih oružanih sukoba i odnosu ratnog prava prema pripadnicima neregularnih vojski, pobunjenicima i pokretu otpora. Međutim, za konkretne korake već je bilo kasno, te je međunarodno ratno pravo moralo pretrpjeti strahote Drugoga svjetskoga rata da proživi svoju renesansu.

2.2. Drugi svjetski rat i ratno pravo

U prijašnjem smo poglavlju ustanovili međunarodnopravni okvir s kojim su Europa i svijet dočekali Drugi svjetski rat. Iako je u međuvremenu ratno pravo već testirano na mnogim bojišnicama diljem svijeta, vjerojatno nitko nije mogao predvidjeti horore Drugog svjetskog rata. Već su Španjolski građanski rat i talijansko-abesinski rat³¹ jasno dali do znanja kako je u slučaju totalitarnih fašističkih režima ratno pravo često samo mrtvo slovo na papiru te kako će univerzalni pristup „čovječnog i humanog rata“ na kojem počiva ratno pravo biti izložen vrlo strogom testu.

Cjelokupni kodeks ratnog prava zasnivao se na pogrešnim pretpostavkama koje jednostavno nisu bile u mogućnosti kontrolirati surovi oružani sukob kakav je bio Drugi

²⁹ V. Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000., str. 837.

³⁰ G. D. Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, New York, 2010., str. 78.

³¹ G. Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 207.-208.

svjetski rat. Naime, međunarodno ratno pravo praktički se zasnivalo na dobroj volji država da ga poštuju. Ono je generaliziralo rat, prenaplašavajući kolektivnu krivnju države na štetu individualne krivnje pojedinca, te nije ponudilo učinkovite pravne mehanizme koji bi sankcionirali kršenje međunarodno priznatih konvencija.³² Iz toga ćemo razloga u ovom poglavlju sagledati kodeks međunarodnog ratnog prava u okviru Drugog svjetskog rata s posebnim naglaskom na one aspekte ratnog prava koji su utjecali na proces istraživanja ratnih zločina na otoku Krku. Riječ je, naime, o ključnim propustima i nejasnoćama u kodeksu ratnog prava koji su omogućili Silama osovine svojevoljno interpretiranje ratnog prava te njegovo sustavno degradiranje. Na taj način, imamo priliku kritički pristupiti radu jugoslavenskih komisija za ratne zločine te usporediti njihovo tumačenje ratnog prava s onim koje je prihvatila međunarodna zajednica.

Na sreću, otok Krk tijekom Drugog svjetskog rata nije pretrpio strašna razaranja i velike ljudske žrtve kao što je to bio slučaj s mnogim drugim dijelovima Republike Hrvatske. Ta činjenica lako je objašnjiva ako se u kontekst uzme sama uloga stanovništva otoka Krka tijekom rata. Naime, na otoku nisu redovito djelovale borbene skupine partizana, dok se zadaća stalnih pripadnika partizanskog pokreta svodila na organiziranje i rukovođenje komunikacijskih, propagandnih i logističkih zadataka. Samim time, nije ni bilo potrebe za agresivnim vojnim mjerama koje bi pacificirale i prestrašile lokalno stanovništvo te mu uništile želju za otporom. Iz toga razloga, krčke općinske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (skraćeno: općinske komisije) većinom su istraživale slučajeve koji su se odnosili na uhićivanja partizana i njihovih simpatizera, fizička zlostavljanja, pljačkanja, nasilne otkupe dobara, uništavanje javne i privatne imovine, odnarodnjavanje, odvođenje na prisilni rad, špijunažu te suradnju s okupatorom. Iako je neupitno kako je karakter ovih zločina obuhvaćen međunarodnim ratnim pravom, situacija ipak nije tako jednostavna. Prvi problem na kojeg nailazimo jest međunarodnopravni položaj partizana i pripadnika pokreta otpora u cjelini. Navedenom problemu možemo pristupiti na nekoliko načina. Prvi pristup je tzv. „levee en masse“ ili masovni ustanak koji se odnosi na situaciju u kojoj civili spontano organiziraju otpor neprijateljskoj sili koja napada njihov teritorij s ciljem okupacije ili osvajanja. Već na Haškoj konferenciji 1899. godine raspravljano je o položaju te vrste boraca. Međutim, velike sile ustručavale su se priznati im punopravni status zaraćene strane te je na kraju njihov položaj reguliran u već spomenutoj Martensovoj klauzuli. Male države borile su se za to da se partizanski rat regulira u sklopu međunarodnih

³² Isto, str. 195.

konvencija, međutim, jedini uspjeh postignut je upravo u smislu masovnog ustanka koji je priznat kao subjekt ratnog prava ukoliko djeluje na još neokupiranoj teritoriji te uz uvjet da ustanici otvoreno nose oružje i poštuju međunarodno ratno pravo. Međutim, partizanima i pripadnicima Pokreta otpora Sile osovine najčešće nisu priznavale nikakva prava koja su im mogla pripasti kao ratnim zarobljenicima ili ranjenim pripadnicima oružanih snaga. Partizanski borci često su bili streljani na licu mjesta kao teroristi ili pripadnici bandi, dok su oni sretniji bili otpremani u koncentracijske logore i dalje bez ikakvog pravnog statusa.³³ Navedene propuste međunarodna će zajednica ispraviti tek nakon rata ratifikacijom Četvrte ženevske konvencije, koja jasno priznaje partizane i ostale pripadnike oružanih pokreta kao zaraćenu stranu uz uvjet da ispunjavaju propisane odredbe.³⁴

U kasnijim razdobljima rata, Međunarodno društvo Crvenog križa svojim je memorandumima tražilo od Sila osovine da se partizanima i pokretu otpora prizna status zaraćene strane uz pretpostavku da za to ispunjavaju uvijete propisane ratnim pravom, što su Sile osovine odbile prihvatiti.³⁵ Interesantno je kako su sličnu praksu imali i Saveznici, pa je tako Churchill, komentirajući bezuvjetnu predaju Njemačke 8. svibnja 1945. godine, izjavio: “Nijemci se još uvijek na nekim mjestima opiru ruskim trupama, te ukoliko sa time nastave i nakon ponoći, time će se naravno izuzeti od zaštite koja im pripada pod okriljem ratnog prava

³³ E. Crawford, *The Treatment of Combatants and Insurgents Under the Law of Armed Conflict*, New York, 2010., str. 18.-20.

³⁴ E. Crawford, A. Pert, *International Humanitarian Law*, Cambridge, 2015., str. 90.-113.

³⁵ Početkom 1943. godine partizanska se vojska u Jugoslaviji našla u vrlo teškoj situaciji s obzirom na to da je od siječnja trajala Četvrta neprijateljska ofenziva koja im je uzrokovala velika gubitke. S druge strane, pojavila se mogućnost Anglo-američkog iskrcavanja na istočnu obalu Jadrana, što je partizansko vodstvo vidilo kao veliku prijetnju zbog bojazni da bi se četnici, podržani od strane Velike Britanije, mogli pridružiti Saveznicima u progonu partizanske vojske. Iz toga su razloga četnici identificirani kao glavni unutarnji neprijatelji koje što prije treba uništiti kako bi partizanski pokret postao jedina relevantna snaga na području Jugoslavije. U takvoj situaciji, pregovori sa Nijemcima činili su se kao logičan izbor. Zarobljavanje njemačkog bojnika Sreckera poslužilo je za početak serije pregovora koji su se održali tijekom ožujka 1943. godine. Uz pregovore o razmijeni zarobljenika i prestanku neprijateljstva, jedna točka pregovora odnosila se i na primjenu propisa međunarodnog ratnog prava. Partizansko vodstvo smatralo je kako bi se njemačka vojska u postupanju s partizanima trebala pridržavati ratnog prava te bi se u tom slučaju i partizani prema njemačkim vojnicima odnosili na isti način. Iako su pregovori prekinuti zbog protivljenja njemačkog zapovjedništva za jugoistok, Koča Popović i Vladimir Velebit, neposredni sudionici pregovora, tvrde kako su se Nijemci nakon pregovora ipak u određenoj mjeri pridržavali ratnog prava u sukobu sa partizanima. Koča Popović je u razgovoru s Aleksandrom Nenadovićem rekao: „Nalazim, sve u svemu, da su pregovori s Njemcima početkom 1943. bili potpuno opravdani. Bez obzira na kasnije ponašanje Nemaca - mislim na Petu ofanzivu - nama je faktički bio bar polupriznat status ratujuće strane. Tu činjenicu nije mogla da umanji Hitlerova osorna ocena da smo mi »obični banditi«. Njegovi komandanti u Jugoslaviji bili su, po nuždi, elastičniji i mnogo realističniji.“ To je potvrdio i Vladimir Velebit koji tvrdi da od pregovora partizani nisu imali veće koristi, ali „ne osporava da su [...] neki niži njemački komandanti u Jugoslaviji pokazivali više spremnosti da poštuju odredbe međunarodnog ratnog prava (da ne streljaju zarobljenike, ne masakriraju ranjenike, pristaju na razmene zarobljenika).“ Usp. Aleksandar Nenadović, *Razgovori s Kočom*, Url: http://www.znaci.net/00001/25_6.htm (pristup 20.2.2016.); B. Petranović, *Istorija Jugoslavije: Narodnooslobodilački rat i revolucija*, Beograd, 1981., str. 243.-253.

te će biti napadnuti svim snagama savezničke vojske“.³⁶ Tijekom poslijeratnog suđenja ratnim zločincima, eksplicitno je dano do znanja kako partizanski borci u jugoistočnoj Europi nisu spadali u kategorije zaštićene ratnim pravom s obzirom na to da nisu ispunjavali uvijete propisane u Haškim konvencijama iz 1907. godine.³⁷ Iz tog razloga, Međunarodni vojni sud u Nürnbergu konstatirao je kako okrivljeni njemački generali ne mogu biti kažnjeni za ubojstva zarobljenih pripadnika partizanskog pokreta s obzirom na to da isti nisu uživali status ratnih zarobljenika, već im se slobodno moglo suditi po važećim njemačkim zakonima.³⁸

„Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu“ zahtjeva da subjekti ratnog prava pripadaju jednoj strani u sukobu, što znači da korisnici ratnog prava mogu biti samo pripadnici regularnih oružanih snaga ili pripadnici milicija i dobrovoljačkih odreda uz uvjet da poštuju već spomenute četiri odredbe. Međutim, ukoliko je napadnuta država kapitulirala, kao što je to bio slučaj s Kraljevinom Jugoslavijom, te neka druga politička organizacija preuzela otpor protiv okupatora, ona teorijski nije jedna od strana u sukobu osim ukoliko ju sam neprijatelj ne prizna kao takvu, što iz očitih razloga najčešće nije bio slučaj. To nas dovodi do vrlo interesantnog problema s kojim se susrećemo u našoj temi. Naime, postavlja se pitanje na koji je način reguliran međunarodnopravni status pojedinaca koji ne sudjeluju direktno u oružanom sukobu, ali svojim djelovanjem na neki način pomažu grupaciju koja sudjeluje u borbi protiv neprijatelja. U konkretnom slučaju riječ je o članovima KPH te pomagačima i simpatizerima partizanskog pokreta na otoku Krku, koji su masovno bili uhićivani i internirani u talijanske i njemačke logore. Iako je poprilično očito kako navedeni

³⁶ E. Crawford, *Identifying the Enemy: Civilian Participation in Armed Conflict*, New York, 2015., str. 36.

³⁷ Sud je zaključio kako se partizanski borci nisu pridržavali odredbi „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“ koji regulira uvijete za stjecanje statusa zaraćene strane; da imaju na čelu osobu odgovornu za svoje potčinjene, da imaju stalni znak za raspoznavanje koji je vidljiv na udaljenosti, da otvoreno nose oružje i da se pri svojim operacijama pridržavaju zakona i običaja rata. Usp. *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*, ICRC, Url: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195> (pristup 2.4.2016.)

³⁸ Pojam korišten u međunarodnom pravu koji se odnosio i na pravni status partizana jest „francs-tireurs“ ili slobodni strijelci. Riječ je o pojedincima koji nisu pripadnici regularnih oružanih snaga, već u ratnim operacijama sudjeluju u formi milicija i pokreta otpora. Tijekom suđenja njemačkom feldmaršalu Wilhelmu Listu za zločine počinjene nad partizana sud je konstatirao: "The evidence shows that after the capitulation of the armies of Yugoslavia and Greece, both countries were occupied within the meaning of International Law. It shows' further that they remained occupied during the period that List was Armed Forces Commander Southeast. It is clear from the record also that the guerrillas participating in the incidents shown by the evidence during this period were not entitled to be classed as lawful belligerents within the rules herein before announced. We agree, therefore, with the contention of the defendant List that the guerrilla fighters with which he contended were not lawful belligerents entitling them to prisoner of war status upon capture. We are obliged to hold that such guerrillas were francs tireurs who, upon capture, could be subjected to the death penalty. Consequently, no criminal responsibility attaches to the defendant List because of the execution of captured partisans in Yugoslavia and Greece during the time he was Armed Forces Commander Southeast." Usp. The United Nations War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals*, London, 1949., str. 75.

ne mogu uživati nikakav status pod okriljem ratnog prava, u njihovom su slučaju jugoslavenske komisije za ratne zločine nepoštivanje članaka 5. i 6. „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“, koji reguliraju postupanje prema ratnim zarobljenicima, tretirale kao ratni zločin te kazneno gonile odgovorne osobe.³⁹ Iz toga razloga, u sljedećim ćemo poglavljima proučiti da li su u predratnom ratnom pravu postojali ikakvi uvjeti za to da se partizanskim borcima i njihovim simpatizerima prizna pravni subjektivitet u okviru međunarodnog ratnog prava.

2.2.1. Položaj partizana u međunarodnom ratnom pravu

Već Haška konvencija iz 1907. godine priznaje kako se „oružane snage zaraćenih strana mogu sastojati od boraca i neboraca“.⁴⁰ Međutim, problem je u tome što partizani uopće nisu bili priznati kao zaraćena strana. Iako je Martensova kaluzula proizašla upravo iz diskusije o položaju civila, tj. slobodnih strijelaca, u oružanom sukobu te ponudila pravni okvir za definiranje njihova statusa, ona je generalne prirode sa nejasno definiranim situacijama u kojima se primjenjuje.⁴¹ Bez obzira na to, mnogi pravni stručnjaci smatraju kako je ona ipak ponudila pravno pokriće partizanskog rata.⁴² Značajan problem primjene ratnog prava na otoku Krku, pa tako i na području cijele Jugoslavije, proizlazi iz činjenice da je riječ o nemeđunarodnom oružanom sukobu na koji se ne primjenjuje direktno međunarodno ratno pravo. Regulacija te vrste oružanih sukoba proizlazi iz prava nemeđunarodnih oružanih sukoba, što cijelu situaciju čini još složenijom. Naime, tradicionalno ratno pravo, prije Ženevskih konvencija iz 1949. godine, nejasno je definiralo pravni položaj sudionika unutarnjeg oružanog sukoba u kojem često sudjeluju upravo civili. Ono je razlikovalo tri vrste unutarnjeg sukoba: ustanak, pobunu i ratno stanje. Pojam pobune neprecizno je definiran te praktički obuhvaća sve vrste sukoba koje su po jačini i opsegu nasilja prekoračili kategoriju ustanka. Također, kriteriji koji bi označili određenu skupinu kao pobunjenike vrlo su komplicirani te se u praksi svode na to da zaraćena država ili neka treća strana mora s pobunjenicima uspostaviti kontakt te ih javno priznati kao stranu u sukobu. Tek

³⁹ B. Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992., str. 32.-40.

⁴⁰ Isto, str. 32.

⁴¹ A. Cullen, *The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law*, New York, 2010., str. 25.

⁴² G. Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 130.

kada je taj uvjet zadovoljen, pobunjenici mogu biti priznati od strane međunarodne zajednice kao subjekti ratnog prava. Važno je napomenuti kako u slučajevima ustanka i pobune napadnuta država u kontekstu predratnog međunarodnog ratnog prava nema nikakvih obveza službeno priznati pobunjenike kao zaraćenu stranu. Time je pobunjenicima onemogućena pravna zaštita te u sukobu ne vrijede pravila propisana međunarodnim ratnim pravom. Naime, nemiri, pobune i ustanci unutar jedne nezavisne države smatrani su nemeđunarodnim događajima na koje se ne može primijeniti međunarodno ratno pravo s obzirom na to da su nezavisni subjekti međunarodnog prava samo države. Prije Ženevskih konvencija iz 1949. godine, jedini oblik unutarnjeg sukoba koji je zahtijevao bezuvjetno poštivanje međunarodnog ratnog prava jest ratno stanje, tj. priznanje pobunjenika kao zaraćene strane.⁴³ Priznanjem ustanika ili pobunjenika kao zaraćene strane, oni stječu određeni međunarodnopravni subjektivitet te time između vlade koja je dala priznanje i ustanika vrijede pravila međunarodnog ratnog prava. Međutim, praksa je pokazala da države rijetko i nevoljko priznaju ustanike kao zaraćenu stranu te je time jasno dano do znanja kako praksa priznavanja ustanika kao zaraćene strane pripada povijesti međunarodnog prava te je bila potrebna nova, potpunija regulacija. Ona je i oživjela u Ženevskoj konvenciji o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine, koja predviđa da se i u nemeđunarodnom oružanom sukobu bez obzira na intenzitet ili specifičnosti svaka strana mora pridržavati temeljnih pravila međunarodnog ratnog prava.⁴⁴ Time su uklonjene nejasnoće koje su omogućile Silama osovine da pripadnicima Pokreta otpora, partizanima i njihovim simpatizerima uskrate pravnu zaštitu koja im je mogla pripasti pod okriljem ratnog prava.⁴⁵

Jugoslavenske komisije za utvrđivanje ratnih zločina u prijavama protiv ratnih zločinaca stranih narodnosti referirale su se na međunarodni spisak ratnih zločina (vidi Prilog 1.). Svi članci toga spiska preuzeti su iz „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“ iz 1907. godine. Međutim, već smo utvrdili uvjete koji moraju biti zadovoljeni kako bi se navedeni Pravilnik mogao primijeniti te smo konstatairali kako partizanski borci i njihovi pomagači u tom smislu nisu mogli uživati pravnu zaštitu.

„Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu“ iz 1907. godine sastavljen je u vremenima kada je rat bio vođen isključivo između vojnih snaga, te se smatralo da civilno

⁴³ A. Cullen, *The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law*, New York, 2010., str. 27.

⁴⁴ J. Andrassy, B. Bakotić, B. Vukas, *Međunarodno pravo 1*, Zagreb, 1995., str. 81.-83.

⁴⁵ Još je 17. lipnja 1938. godine njemački generalštab izdao naredbu po kojoj će biti kažnjeni smrću svi oni koji nose oružje, a ne pripadaju priznatim oružanim snagama. Time su jasno dali do znanja da jedino pripadnici regularnih, državnih, vojski imaju pravo na zaštitu pod međunarodnim ratnim pravom. Usp. V. Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000., str. 885.

stanovništvo mora ostati po strani. Rat nacije u cjelini ili totalni rat tada još nije bio značajan faktor u oružanim sukobima s obzirom na to da su sukobi bili ograničeni na front i popratne vojne objekte, a u bitkama su sudjelovale dobro opremljene i vojnički ustrojene armije u jasno prepoznatljivim uniformama.⁴⁶ Kao što smo već rekli, sud u Nürnbergu ustanovio je kako partizanski borci nisu ispunjavali uvijete propisane Pravilnikom te samim time nisu mogli uživati pravnu zaštitu koju on nudi. S druge strane, profesor Perazić u svojoj knjizi iznosi argumente kojima nastoji dokazati kako su jugoslavenski partizani ispunjavali sva četiri uvjeta Pravilnika, te su time zaslužili zaštitu pod okriljem međunarodnog prava. On tvrdi kako su partizanski borci jasno isticali kao znak raspoznavanja peterokraku crvenu zvijezdu, imali jasno organizirano zapovjedništvo te otvoreno nosili oružje pritom ne kršeći zakone ratnog lukavstva.⁴⁷

2.2.2. Prava i obveze okupacijske vojske na neprijateljskoj teritoriji

Komisije za ratne zločine u procesu kategoriziranja ratnih zločina na području Jugoslavije vrlo često su koristile međunarodno ratno pravo koje ograničava djelovanje okupacijske vlasti na okupiranom teritoriju. Navedeno je regulirano u trećem dijelu „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“. Komisije za ratne zločine vrlo često se pozivaju na to poglavlje s obzirom na to da se većina ratnih zločina na otoku Krku odnosila upravo na nepoštivanje privatnog vlasništva, oštećenja javne imovine te nezakonite rekvizicije i zapljene. Pravilnik iz 1907. navodi kako se područje smatra okupiranim „kada je stvarno stavljeno pod vlast neprijateljske vojske“ te se okupacija „proteže samo na područje gdje je takva vlast uspostavljena i u mogućnosti je da se vrši“.⁴⁸ Ratna je okupacija ustvari privremeno stanje, tj. prijelazno razdoblje, koje započinje invazijom te završava stjecanjem suvereniteta nad osvojenim područjem. Pravilnik navodi kako je dužnost okupatora da poduzme sve mjere kako bi uspostavio i osigurao, koliko god je to moguće, javni red i sigurnost s time da je okupator obvezan, osim u slučaju apsolutne spriječenosti, poštivati zakone okupirane države ili teritorija. Okupatorskoj vojsci je zabranjeno da prisiljava stanovništvo okupirane teritorije na odavanje podataka o vojnim snagama druge zaraćene

⁴⁶ G. Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 125.-126.

⁴⁷ Isto, str. 130.-131.

⁴⁸ V. Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000., str. 895.

strane ili njenim obrambenim sredstvima (članak 44.). Također je zabranjeno stanovništvo prisiljavati na polaganje zakletve neprijateljskoj sili (članak 45.). Vrlo je važan i članak 46. Pravilnika u kojem stoji: „Čast i prava porodice, osobni život i privatna svojina, kao i vjerska uvjerenja i obavljanje vjerskih obreda, moraju biti poštovani“. Nadalje, Pravilnik strogo zabranjuje sve oblike pljačke te štiti privatnu imovinu građana. U slučajevima kada okupator ubire porez, dažbine ili pristojbe, mora to činiti prema važećim pravilima o poreznoj osnovici i oporezivanju te je na okupatoru odgovornost da snosi troškove uprave okupiranog teritorija (članak 48.). Nadalje, ukoliko se osim poreza ubiru i druge kontribucije one se smiju koristiti samo za potrebe vojske ili uprave tog teritorija (članak 49.). Ovlašteni zapovjednik okupiranog teritorija može provoditi rekvizicije u naturi i uslugama, ali samo za potrebe okupacijske vojske te u skladu s mogućnostima stanovništva i prilikama u zemlji. Rekvizicije se ne smiju uzimati bez naplate te bi trebale biti plaćene u gotovini, međutim, ako to trenutna situacija ne dozvoljava može se izdati priznanica te se plaćanje time može odgoditi (članak 52.).

Navedenim sustavom pravila nastoji se zaštititi privatna imovina od nezakonitih konfiskacija, otimanja, krađa te samovolje okupacijskih vlasti. Međutim, načelo nedodirljivosti vlasništva na okupiranom teritoriju trpi jedan važan izuzetak. Naime, okupator ima pravo zaplijeniti državnu imovinu na okupiranom području uključujući i gotovinu, fondove, vrijednosne papire, skladišta oružja, prijevozna sredstva te ostale pokretnine i nepokretnine koje mogu poslužiti u ratnim operacijama. Štoviše, sva sredstva na zemlji, moru i zraku koja su namijenjena prijenosu vijesti, prijevozu osoba ili stvari⁴⁹ te sve vrste ratnog materijala, mogu biti zaplijenjeni i ako pripadaju privatnim osobama, ali moraju prilikom zaključenja mira biti vraćeni te naknada za njih plaćena (članak 53.). Također, okupator se smatra administratorom i plodouživateljem javnih građevina, nepokretnina, šuma i poljoprivrednih dobara koje pripadaju neprijateljskoj državi, a nalaze se u zoni okupacije (članak 55.). Vrlo je važan i posljednji članak Pravilnika u kojem stoji kako se ustanove posvećene vjerskim obredima, dobrotvornom radu, nastavi, umjetnosti i znanosti, čak i ako pripadaju državi, vode kao privatna imovina te je svaka zapljena, uništenje ili namjerno oštećenje takvih ustanova, povijesnih spomenika, umjetničkih i znanstvenih djela zabranjeno.⁵⁰

⁴⁹ Isključujući obalne ribarske brodove i brodove namijenjene malom lokalnom prometu. Usp. Isto, str. 885.

⁴⁹ B. Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992., str. 38.-40.

2.3. Primjena međunarodnog ratnog prava na otoku Krku

Nove jugoslavenske vlasti svim su silama nastojale kazniti sve one osobe koje su tijekom rata aktivno radile protiv NOP-a. U tom pogledu, uz vlastiti zakonodavni sustav namijenjen prvenstveno „domaćim izdajicama“, komisije za ratne zločine opsežno su koristile i međunarodne konvencije, poglavito Četvrtu hašku konvenciju iz 1907. godine, kako bi kazneno gonile strane državljane. U tom nastojanju, često su zanemarivani važni pravni čimbenici koji reguliraju situacije u kojima se međunarodne konvencije primjenjuju.

Pristup cijelom ovom poglavlju temelji se na nastojanju da objasnimo i analiziramo primjenu međunarodnog ratnog prava u kontekstu djelovanja jugoslavenskih komisija za ratne zločine. S jedne strane, zadatak je poprilično jednostavan; potrebno je navesti i objasniti sve one međunarodnopravne strukture koje su služile kao mehanizam za kategoriziranje i klasificiranje ratnih zločina u poslijeratnoj Jugoslaviji, što smo već i učinili. S druge strane, potrebno je analizirati na koji su način komisije u svojem radu primjenjivale međunarodno ratno pravo, te da li je ono u svim slučajevima pružilo pravni oslonac za kazneni progon. Naime, pojam ratnog zločina u poslijeratnoj je Jugoslaviji po mnogočemu postao sinonim za izdaju, a komisije za ratne zločine vješto organizirani aparati za kazneni progon „okupatora“ i „domaćih izdajnika“. Štoviše, potonja je kategorija uključivala sve moguće oblike suradnje s okupatorom, od aktivnog pomaganja do prijateljskog razgovora na ulici. I dok je kazneni progon „domaćih izdajnika“ svoj legitimitet kupio iz zakona proizišlih iz NOB-a, kazneni progon stranih državljana zahtijevao je svoje pokriće u međunarodnom ratnom pravu. Međutim, međunarodne konvencije o ratnom pravu ne mogu biti proizvoljno korištene u progonu ratnih neprijatelja, već zahtijevaju ispunjavanje određenih preduvjeta o kojima je već bilo riječi.

Nakon završetka Travanjskog rata talijanska je vojska okupirala dijelove Hrvatskog Primorja i Gorskog kotara te je Riječka prefektura preuzela upravu nad tim područjima. „Dekretom od 28.4.1941. broj 30 formirao je riječki prefekt Testa posebnu administraciju za okupirano područje Jugoslavije, koje je već 18.5. iste godine kraljevskim dekretom broj 452 anektirano Italiji i pripojeno Prefekturi u Rijeci“ čime je područje otoka Krka i službeno ušlo u sastav Kraljevine Italije. Nakon kapitulacije Italije, Riječka pokrajina ulazi u sastav njemačke Operativne zone Jadransko primorje koja je bila podvrgnuta njemačkoj građanskoj

upravi u Trstu.⁵¹ Tijekom Drugog svjetskog rata, korištenje aneksije kao sredstva nasilnog prisvajanja tuđeg teritorija bilo je uobičajena praksa, poglavito za Sile osovine. Međutim, sam čin aneksije bio je izrazito problematičan sa stajališta međunarodnog ratnog prava s obzirom na to da su u slučaju aneksije stanovnici anektiranog područja gubili svu pravnu zaštitu u okviru međunarodnog prava koje regulira postupanje na okupiranom teritoriju, te su bili ostavljeni na milost i nemilost neprijateljske vojske.⁵² Ratno pravo s početka 20. stoljeća predviđalo je da nakon vojne pobjede, na pokorenim teritoriju slijedi faza okupacije koja može biti praćena deklaracijom o aneksiji kojom država javno izražava svoju intenciju da nad pokorenim područjem ostvari teritorijalni suverenitet. Naime, sve do donošenja Povelje Lige naroda i potpisivanja Kellogg-Briandova pakta, pravo država da vode osvajačke ratove i vrše aneksiju osvojenog teritorija nije bilo dovedeno u pitanje.⁵³ Tek spomenuta Povelja jasno označava napadačke ratove kao nezakonito sredstvo prisvajanja teritorija ili postizanja političkih ciljeva.⁵⁴ Samim time, mnoge aneksije izvršene od strane Sila osovine mogu se smatrati nezakonitima s obzirom na to da su direktno kršile spomenute sporazume. Međutim, bez obzira na spomenute promjene u međunarodnom ratnom pravu, i dalje je postojala mogućnost da se aneksija opravda kao zakonita pod okriljem običajnog međunarodnog prava.⁵⁵ Aneksijom Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, mnogi smatraju da se Kraljevina Italija izuzela iz regulacija koje definiraju prava i obveze okupatora nad okupiranim područjem, te je time bila u mogućnosti stanovništvo okupiranog područja podložiti vlastitim zakonima. Naime, fašistička je Italija objeručke prihvatila antičku praksu anektiranja okupiranog teritorija vodeći se pritom doktrinom „debellatio“⁵⁶ koja ne predviđa stanje okupacije ukoliko država čiji je teritorij okupiran više ni ne postoji.

⁵¹ *Riječka prefektura*, Nacionalni arhivski informacijski sustav, Url: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_4148 (pristup 2.3.2016.)

⁵² Navedeni propusti ispravljani su donošenjem Četvrte ženevske konvencije 1949. godine koja zabranjuje napadačke ratove te osigurava zaštitu stanovnicima okupiranog područja bez obzira na vojne ili političke promjene koje mogu uslijediti kao rezultat promjena u vladajućoj strukturi okupiranog teritorija ili aneksijom teritorija od strane okupatorske vojske. Usp. *Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. Geneva, ICRC, Url: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=615B6A191D988A75C12563CD0051BD90> (pristup 12.3.2016.)

⁵³ *The Covenant of the League of Nations*, Yale Law School, Url: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (pristup 14.3.2016.)

⁵⁴ Dodatna pravna regulacija postignuta je stupanjem na snagu Briand-Kellogg ovog pakta, o kojem je već bilo riječi. Usp. *Office of the Historian*, Department of State, Url: <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/kellogg> (pristup 4.4.2016.)

⁵⁵ R. Hoffmann, *Annexation*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Url: <http://www.anamnesis.info/node/624> (pristup 4.4.2016.)

⁵⁶ Pojam dolazi od latinske riječi za rat (*bellum*) te označava stanje potpunog uništenja neprijateljske države koja pritom gubi svoj suverenitet i praktički prestaje postojati. Navedenu doktrinu koristili su saveznici tijekom okupacije Njemačke i Japana nakon Drugog svjetskog rata. Usp. B. C. Parsons, *Moving the law of occupation into the twenty-first century*, Newport, 2009., str. 27.-32.

Iako je sam čin aneksije otoka Krka i ostatka Hrvatskog primorja u sivoj zoni međunarodnog ratnog prava, za nas je najvažnija činjenica da su jugoslavenske komisije za ratne zločine, bez obzira na sve rečeno, aktivno koristile Četvrtu hašku konvenciju iz 1907. godine kao smjernicu za kategoriziranje ratnih zločina te kazneni progon osumnjičenih osoba. Naime, one su se vodile tezom kako je ilegalno anektirani teritorij ustvari vojno okupiran čime je okupatorska vojska dužna poštivati međunarodno ratno pravo koje regulira upravljanje nad okupiranim teritorijem.⁵⁷ Važno je također napomenuti kako je Četvrta haška konvencija na pomolu Drugog svjetskog rata očajnički trebala reviziju i prilagođavanje novim uvjetima na međunarodnoj sceni. Međunarodni konflikti koji su prethodili Drugom svjetskom ratu pokazali su kako navedena Haška konvencija kao čimbenik međunarodnog prava ne predstavlja nikakav autoritet, te kako okupacijske vojske ne ograničavaju svoje djelovanje na okupiranom teritoriju prateći regulative sadržane u Konvenciji. Time je Haška konvencija iz 1907. godine izgubila svoj pravni autoritet na pomolu novog velikog rata, te je njeno ponovno oživljavanje uslijedilo tek Ženevskim konvencijama 1949. godine.⁵⁸

Zaključci Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu tijekom suđenja feldmaršalu Wilhelmu Listu, zapovjedniku 12. armije koja je izvršila napad na Kraljevinu Jugoslaviju, određuju da li su postojale osnove za primjenu međunarodnog ratnog prava u slučaju njemačke okupacije jugoistočne Europe. U kontekstu primjene međunarodnog ratnog prava, važna je činjenica kako je sud ustanovio da se stanovništvo Jugoslavije diglo na oružani ustanak tek nakon što je otpočela faza okupacije. Time je bila isključena mogućnost da se partizanskim borcima prizna status zaraćene strane u okviru odredbe koja omogućava stanovništvu da se spontano digne na oružani ustanak protiv nadolazeće neprijateljske vojske prije nego li je ona uspješno okupirala teritorij. U tom slučaju, od pobunjenika se ne zahtijeva da poštuju sve četiri odredbe Pravilnika, već je dovoljno da otvoreno nose oružje i sami poštuju međunarodno ratno pravo. Navedena iznimka je učinjena uz pretpostavku da se stanovništvo, koje se spontano diglo na ustanak protiv nadolazećeg neprijatelja, nema vremena organizirati u skladu s uvjetima koje Pravilnik iziskuje. Također, činjenica da su partizani povremeno kontrolirali veće dijelove okupiranog teritorija ne utječe na status njemačke vojske kao okupatora, čime se položaj partizana u kontekstu ratnog prava ne mijenja. Nadalje, sud potvrđuje kako jugoslavenski partizani nisu ispunjavali niti jedan od četiri uvjeta za njihovo priznavanje kao zaraćene strane s obzirom na to da su u većini

⁵⁷ *Occupation/Annexation of a Territory: Respect for International Humanitarian Law and Human Rights and Consistent EU*, European Parliament, Url: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU\(2015\)534995](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU(2015)534995) (pristup 17.4.2016.)

⁵⁸ E. Benvenisti, *The International Law of Occupation*, New Jersey, 1993., str. 131.-135.

slučajeva nosili civilnu odjeću, te eventualno isticali malu crvenu zvijezdu koja nije bila uočljiva sa veće udaljenosti. Također, sud navodi kako su otvoreno nosili oružje samo onda kada im je to bilo u interesu.⁵⁹ Iz tog razloga, sud je zaključio kako okrivljenim njemačkim zapovjednicima ne može biti suđeno za ubojstva zarobljenih pripadnika partizanskog pokreta na području Jugoslavije. Time je Međunarodni vojni sud u Nürnbergu potvrdio kako partizani i njihovi pomagači nisu imali pravo na zaštitu u okviru međunarodnog ratnog prava. Nadalje, u zaključcima stoji kako se na području Jugoslavije vodio gerilski rat koji je nastupio nakon bezuvjetne kapitulacije i naknadne okupacije teritorija. Sud navodi kako su gerilci na području okupiranog teritorija s pravom bili smatrani ratnim zločincima s obzirom na to da su koristili podmukle taktike, kao što su sabotaze i napadi iz zasjede, te nisu imali dovoljno snage otvoreno se suočiti s njemačkom vojskom. Također, utvrđeno je kako civili koji sudjeluju u oružanom sukobu ili na bilo koji način pomažu jednu od strana u sukobu moraju biti kažnjeni u okviru ratnog prava, s obzirom na to da je borba dozvoljena samo legitimnim pripadnicima oružanih snaga zaraćene države. U tom smislu, jugoslavenski partizani, ali i civili koji su ih pomagali, kršili su međunarodno ratno pravo. Isto tako, navodi se kako su njemački zapovjednici bili dužni održavati red i mir na okupiranom teritoriju, ali i poštivati Četvrtu hašku konvenciju iz 1907. godine koja regulira prava i obveze okupatora na okupiranom teritoriju. Međunarodni vojni sud naglašava kako nepoštivanje navedene Konvencije može predstavljati osnovu za njihov kazneni progon.

Tužiteljstvo je nastojalo izgraditi slučaj na činjenici da je invazija na Jugoslaviju bila čin agresije koji kao takav ne može biti opravdan u međunarodnom ratnom pravu. Samim time, tužiteljstvo je smatralo da Njemačka i Italija nisu imale pravo na status okupatora čime je svako djelovanje talijanske ili njemačke vojske predstavljalo ratni zločin s obzirom na odredbe iz Kellogg-Brinadova pakta. Međutim, sud je odlučio kako u postupku uopće nije važno da li je okupacija bila zakonita ili ne, s obzirom na to da međunarodno ratno pravo u tom smislu ne čini razliku između zakonite i nezakonite okupacije.⁶⁰ Ono što je posebno važno u našem slučaju jest činjenica da je sud potvrdio kako je njemačka vojska bila dužna poštovati odredbe Pravilnika koje ograničavaju djelovanje okupatora, čime su stvorene osnove za kazneni progon ratnih zločinaca na području Jugoslavije.

⁵⁹ The United Nations War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals*, London, 1949., str. 55.-57.

⁶⁰ Isto, str. 58.-59.

3. Regulacija ratnih zločina u jugoslavenskom zakonodavstvu

U ovome ćemo poglavlju sagledati na koji je način jugoslavensko zakonodavstvo pristupilo regulaciji ratnih zločina te procesuiranju ratnih zločinaca. Iako smo već objasnili značenje ratnog zločina u okviru međunarodnog prava, važno je napomenuti kako sam pojam ratnog zločina vrlo lako poprimi nove oblike ovisno o kontekstu u kojem se promatra. Upravo je takav slučaj s jugoslavenskim zakonodavstvom koje je samostalno interpretiralo pojam ratnog zločina uzimajući pritom u obzir mnoge specifičnosti Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije. S našeg aspekta, važno je ukazati na razlike u poimanju ratnog zločina u kontekstu međunarodnog ratnog prava s jedne strane i jugoslavenskog zakonodavstva s druge.

U počecima razvoja partizanskog sudstva 1941. godine, vodstvo NOP-a oslanjalo se na vojne sudove koji su bili nadležni za djela špijunaže, izdaje narodne borbe, dezerterstvo, pljačku i ubojstva. Reorganizacija pravosudnih organa u pogledu procesuiranja ratnih zločinaca otpočela je u svibnju 1944. godine kada je izglasana „Uredba o vojnim sudovima“ koja određuje vojne sudove kao tijela odgovorna za procesuiranje ratnih zločinaca. Uredba u članku 13. definira osobe koje se smatraju ratnim zločincima, dok u članku 14. određuje osobe kojima može biti suđeno kao narodnim neprijateljima.⁶¹ Dva navedena članka vrlo su nam važna s obzirom na to da komisije za ratne zločine (općinske, okružne i gradske) prikupljaju, obrađuju i utvrđuju samo ona kaznena djela koja proizlaze iz dva spomenuta članka. Članak 13. „Uredbe o vojnim sudovima“ glasi: „Ratnim zločincima, bili oni građani Jugoslavije, okupatorskih ili drugih zemalja, imaju se smatrati: pokretači, organizatori, naredbodavci te pomagači i neposredni izvršitelji masovnih ubijanja, mučenja, prisilnog iseljavanja, odvođenja u logore i na prisilni rad stanovništva, zatim paleža, uništavanja i pljačke narodne i državne imovine; svi pojedini posjednici imanja i preduzeća u Jugoslaviji, okupatorskim i drugim zemljama koji se nečovečno esplotirali radnu snagu na prisilni rad odvedenih ljudi; funkcioneri terorističkog aparata i terorističkih naoružanih formacija okupatora i domaći u službi okupatora; oni koji su vršili mobilizaciju našeg naroda za neprijateljsku vojsku.“ Nadalje, članak 14. glasi: „Narodnim neprijateljima imaju se smatrati; svi aktivni ustaše, četnici i pripadnici ostalih oružanih formacija u službi neprijatelja i njihovi organizatori i pomagači; svi oni koji su u službi neprijatelja ma u kom vidu – kao špijuni,

⁶¹ M. G. Ravančić, *Narod će im suditi : Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb: 1944. – 1947.*, Zagreb, 2013., str. 35.-37.

dostavljači, kuriri, agitatori i slično; koji su nateravali narod da okupatorima preda oružje; svi oni koji su izdali narodnu borbu i bili u dosluhu sa okupatorom; svi oni koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje. Svi oni koji razaraju narodnu vojsku ili su na drugi način pomagali i pomažu okupatora; svi oni koji izvrše teške slučajeve ubistva i pljačke i slično.“⁶² U članku 16. stoji: „Vojni sudovi izricat će ove kazne i zaštitne mere: a) strogi ukor, b) imovinsku kaznu /novčanu, u naravi, u delu/, c) izgon iz prebivališta, d) lišenje čina odnosno zvanja, e) uklanjanje s položaja, f) prisilni rad u trajanju od tri meseca do dve godine, g) teški prisilni rad u trajanju od tri meseca do dve godine pa i više, i h) smrtnu kaznu. Uz ove kazne može sud izreći gubitak vojničke časti i gubitak građanske časti - na određeno vreme ili za uvek te konfiskaciju imovine.“ Dakle, komisije za istraživanje ratnih zločina svojim će radom nastojati utvrditi i dokazati samo ona djela koja su obuhvaćena u člancima 13. i 14., dok će sudsku vlast u navedenim slučajevima preuzeti vojni sudovi.⁶³

Kao što imamo priliku uočiti, navedeni članci dosta nejasno i preopćenito pristupaju kategorizaciji osoba koje mogu biti kazneno gonjene od strane komisija za ratne zločine. Drugim riječima, Uredba se oslanja na procjenu činovnika komisija koji samostalno određuju da li je djelovanje osumnjičenika obuhvaćeno u navedenim člancima. Na primjer, u mnogim je slučajevima teško objektivno utvrditi da li je netko bio „pomagač okupatora“ ili u „službi neprijatelja“, kada je i sama rečenica koja bi trebala konkretno definirati narodne neprijatelje ostavljena nedovršenom. Zabrinjavajuć je i postupak kojim su određivane prvostupanjske kazne nakon vojnog suđenja. Naime, presude su se donosile nakon tajnog savjetovanja te su bile regulirane odredbom prema kojoj sud kod utvrđivanja krivnje nije ni na koji način vezan uz nikakva dokazna sredstva već presudu donosi po svojoj vlastitoj slobodnoj procjeni.⁶⁴ Takva struktura zakona i sudbenog procesa, uz očiti cilj strogog kažnjavanja ratnih zločinaca, bila je vrlo pragmatična i za samu Komunističku partiju te joj je omogućila da na jednostavan i efikasan način ukloni sve one elemente u društvu koji bi na bilo koji način mogli ugroziti tekovine NOP-a.

Sljedeći pravni dokument koji je odigrao vrlo važnu ulogu u radu komisija za utvrđivanje ratnih zločina jest „Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“, koju je na svojoj sjednici 24. svibnja 1945. godine donio ZAVNOH. Odlukom se reguliraju sva ona kaznena djela kojima je uvrijeđena nacionalna čast te ona koja su bila usmjerena

⁶² Državni arhiv Rijeka (dalje: DARI), fond 105 - Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina - Sušak, kut. 1, br. 853/45.

⁶³ Isto.

⁶⁴ M. G. Ravančić, *Narod će im suditi : Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb : 1944. – 1947.*, Zagreb, 2013., str. 38.

protiv „osnovnih interesa naroda i tekovina na kojima se izgrađuje demokratska federativna Jugoslavija“. Navedena Odluka za cilj je imala da obuhvati sve one pojedince koji su se na bilo koji način povezali s okupatorom uključujući politički, kulturni, umjetnički, privredni, administrativni ili neki drugi oblik suradnje. Odlukom su kažnjeni svi oni koji su održavali prijateljske veze s okupatorom, opravdavali okupaciju, širili propagandu, poticali na vjersku ili nacionalnu netrpeljivost, krali imovinu progonjenih osoba, vršili činovničku službu koja pomaže okupatora, privredno pomagali okupatora, sudjelovali u vojnim i političkim organizacijama okupatora ili ih pomagali, te se „bavili bilo kakvim drugim aktivnostima koje su na bilo koji način išle u prilog okupatoru“. Predviđene kazne za navedena djela uključivala su gubitak nacionalne časti, prisilni rad, djelomičnu ili potpunu konfiskaciju imovine, novčanu kaznu te izgon iz zemlje. Gubitak nacionalne časti odnosio se na kompletno isključenje iz javnog života, gubitak prava na javne funkcije te gubitak građanskih prava. Nadležnost nad ovom Odlukom nisu imali vojni sudovi, već posebno uspostavljeni „Sudovi za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“. Postupke po ovoj Odluci pokretao je javni tužilac na prijedlog okružne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (skraćeno: okružna komisija).⁶⁵ Važno je napomenuti kako okružne, gradske ili općinske komisije za ratne zločine nisu imali nikakve pravosudne ovlasti, već su imale isključivo istražnu funkciju te su sve svoje predmete upućivale vojnim sudovima ili javnom tužitelju na daljnje postupanje. Tako bi općinska komisija nakon obrade slučaja u kojem je prekršena „Uredba o vojnim sudovima“, kompletnu dokumentaciju prosljedila okružnoj komisiji zajedno s izvještajem u kojem se ukratko opisuje konkretni slučaj. Zaprimljene dokumente okružna komisija bila je dužna revidirati te utvrditi da li postoje elementi za kazneni progon, u slučaju čega bi dokumentacija bila prosljeđena javnom tužitelju koji bi tada pokretao sudski postupak protiv okrivljenika. Međutim, ukoliko općinska komisija utvrdi da je riječ o slučaju reguliranom u odredbama „Odluke o zaštiti nacionalne časti“, ona taj slučaj ne obrađuje, već izvornu prijavu i dostupnu dokumentaciju direktno prosljeđuje javnom tužitelju koji je zadužen za provođenje istrage i pokretanje postupka.⁶⁶

Povodom donošenja „Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“, ministar pravosuđa Dušan Brkić sastavio je izjavu u kojoj navodi kako su se mnogi građani stavili u službu okupatora „dok su najbolji sinovi i kćeri [...] žrtvovali svoje živote za oslobođenje“. Tvrdi kako su mnogi ostvarili profinjenu suradnju s okupatorom na političkom, privrednom, kulturnom i umjetničkom polju te kako je „kažnjavanje izdajica ove vrste“

⁶⁵ DARI, fond 105, kut. 7.

⁶⁶ Isto, kut. 1, br. 853/45.

predviđeno u navedenoj Odluci. Smatra kako oni nisu ni narodni neprijatelji ni ratni zločinci, već „sluge okupatora [...] koji ne smiju ostati nekažnjeni, jer je njihova saradnja s okupatorom nanjela velike štete oslobodilačkoj borbi“. „Protivilo bi se osjećaju pravde kada bi takovi ljudi ostali nekažnjeni, osim toga njihovo kažnjavanje treba biti opomena svima, i svakome da izdajništvo domovine ne može ostati nekažnjeno“, napisao je ministar Brkić. Navodi također da će Odluka zahvatiti i „propagatore fašizma [...] jer su upravo to elementi na kojima je okupator gradio svoje planove o međusobnom istrebljenju naših naroda“. Nadalje, izjavljuje kako su mnogi pripadnici nacionalnih manjina „u najtežem trenutku naše historije stali uz bok okupatoru“ te zbog toga trebaju biti kažnjeni. Njima će, kao stranim državljanima, za počinjena djela iz ove Odluke suditi vojni sudovi.⁶⁷

S obzirom na to da su se na državnoj razini gotovo svakodnevno donosili novi propisi, zakoni i odluke, nerijetko susrećemo razna uputstva upućena općinskim komisijama u kojima nadležno ministarstvo ili okružna komisija na jednostavan i pristupačan način nastoji objasniti novonastale promjene. Tako nailazimo i na „Uputstvo za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“ koje je izdalo Ministarstvo pravosuđa. Napominje se kako gubitak nacionalne časti nije bezvezna i neutemeljena kazna već glavni oslonac navedene Odluke. Također se navodi kako će se imovina konfiscirati prije svega onim osobama koje su nečasnim držanjem i suradnjom s okupatorom stekle imovinsku korist, ali i osobama kojima je vlastita financijska situacija omogućila pomaganje okupatora. Nadalje, kaznom izгона sa određenog područja kaznit će se one osobe čiji bi ostanak na tom području bio protivan javnom interesu. Kada bi javni tužilac pokrenuo postupak protiv određene osobe, on bi o tome odmah obavijestio okružnu upravu javnih dobara koja bi osigurala, popisala i objedinila imovinu okrivljenika te ju u slučaju osuđujuće presude preuzela pod svoj nadzor. Baš kao i u „Uredbi o vojnim sudovima“, i u ovom je slučaju navedeno kako sud donosi presudu na temelju slobodnog sudačkog uvjerenja te nije formalno vezan ni za kakva dokazna sredstva. U slučaju da je osoba osuđena na prisilni rad, ona se predaje okružnom narodnom sudu koji ju tada upućuje u radni logor Vrana kod Biograda na Moru.⁶⁸ Sudovi nacionalne časti djelovali su od 24. travnja do 8. rujna 1945. godine nakon čega njihovu ulogu odlukom Predsjedništva Narodnog sabora Federalne Države Hrvatske preuzimaju okružni narodni sudovi.

Cilj „Odluke o zaštiti nacionalne časti“ bio je da obuhvati sve one oblike suradnje s neprijateljem koji nisu bili navedeni u člancima 13. i 14. „Uredbe o vojnim sudovima“.

⁶⁷ Isto, kut. 2.

⁶⁸ Isto, kut. 13, br. 1058/45.

Odluka je predviđala puno blaže kazne u usporedbi sa „Uredbom o vojnim sudovima“, te je vrlo često korištena za kazneni progon i kažnjavanje osoba koje su se uključile u relativno nebitne i beznačajne oblike „suradnje s okupatorom“. Odluka je omogućavala da se osobe koje ne spadaju u kategoriju ratnih zločinaca ili narodnih neprijatelja svejedno kazne zbog suradnje ili prijateljstva s okupatorom i njegovim pomagačima. Međutim, za pretpostaviti je kako mnogi aspekti Odluke krše osnovni pravni koncept poznat kao „Nulla poena sine lege“,⁶⁹ koji zabranjuje retroaktivno kažnjavanje za djelo koje nije bilo propisano zakonom kao kažnjivo u trenutku njegova izvršenja.⁷⁰ „Odluka o zaštiti nacionalne časti“ bila je dio vrlo efikasnog istražno - pravosudnog aparata koji je omogućio organima državne vlasti da kazne pojedince za najbezazlenije oblike suradnje ili prijateljavanja s neprijateljem, oduzmu im imovinu, i u potpunosti ih isključe iz političkog i društvenog života. Često je ova Odluka bila usmjerena upravo protiv imućnih obrtnika, industrijalaca i privrednika koji su tijekom okupacije nastavili s poslovanjem, proizvodnjom i trgovinom čime su često bili prisiljeni na razne načine surađivati s okupatorskim vlastima. I najmanji oblik privredne suradnje omogućio je komunističkim vlastima da privatnicima oduzme kompletnu imovinu, uključujući i vrijedna industrijska postrojenja.

Prijelaz na redovno sudstvo, sve manji značaj vojnih sudova te cjelokupna modernizacija pravosuđa, doprinijeli su izglasavanju „Zakona o krivičnim djelima protiv države“ u kolovozu 1945. godine. Navedeni dokument u sebi objedinio „Uredbu o vojnim sudovima“ i „Odluku o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“. U članku 2. stoji kako se krivičnim dijelom protiv naroda i država smatra „svaka radnja kojom se ide za tim da se putem nasilja obori ili ugrozi postojeće državno uređenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije, ili da se ugrozi njena spoljna sigurnost ili osnovne demokratske, političke, nacionalne i ekonomske tekovine oslobodilačkog rata: federativno uređenje države, ravnopravnost i bratstvo jugoslovenskih naroda i narodna vlast.“⁷¹ Shodno tome, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (skraćeno: Zemaljska komisija) 28. rujna 1945. godine izdala je Uputstvo u kojem ukratko objašnjava novu proceduru u kategorizaciji zločina s obzirom na navedene promjene. Prije nego li je navedeni zakon stupio na snagu, komisije su prikupljale i obrađivale samo one dokazne materijale koji

⁶⁹ Na hrvatskome jeziku taj bi latinski izraz glasio: „Nema kazne bez zakona“. Usp. *Nullum crimen sine lege*, Legal Information Institute, Url: https://www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege (pristup 4.7. 2016.)

⁷⁰ M. G. Ravančić, *Narod će im suditi : Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb: 1944. – 1947.*, Zagreb, 2013., str. 48.

⁷¹ DARI, fond 105, kut. 16, br. 66/45.

su bili vezani uz zločine regulirane u već spomenutim člancima 13. i 14. Uredbe o vojnim sudovima. U Uputstvima se ističe kako komisije u svom daljnjem radu primjenjuju „samo Zakon o krivičnim djelima protiv države“⁷² i sakupljeni dokazni materijal kategoriziraju vodeći se pritom člancima novog zakona. Najvažnija promjena odnosi se na činjenicu da je „Uredba o vojnim sudovima“ zajedno s „Odlukom o zaštiti nacionalne časti“ bila objedinjena u novom zakonu kojega od kolovoza 1945. godine susrećemo u službenim dokumentima Okružne komisije za istraživanje ratnih zločina na Sušaku.

Upravo smo sagledali tri važna dokumenta jugoslavenskog zakonodavstva koja su nam vrlo bitna za razumijevanje uloge i zadaća komisija za ratne zločine. Navedeni dokumenti prvenstveno su korišteni u procesuiranju domaćih zločinaca i narodnih neprijatelja, dok su osnovu za kazneni progon stranih državljana činile međunarodne konvencije o ratnom pravu, prvenstveno Četvrta haška konvencija iz 1907. godine. Članci navedenih zakona predstavljali su osnovne smjernice kojima su se određivale kategorije zločina, istražna i sudska nadležnost te oblik i težina kazne.

Poglavlje ćemo zaključiti uz napomenu kako je opasno i pogrešno prigrliti pojam ratnog zločina kao nešto što opisuje svako djelovanje okupacijske vojske protiv pripadnika pokreta otpora i njihovih pomagača. Drugim riječima, ratni zločin nije deskriptivni termin koji možemo slobodno koristiti za svako djelovanje neprijateljskih vojnih ili policijskih snaga na okupiranom teritoriju. Ratni zločin jasno je reguliran kao pravni termin, te je primjenjiv samo u situacijama koje zadovoljavaju jasno postavljene kriterije o kojima smo već govorili. U tom smislu, moramo jasno razlučiti između pojma ratnog zločina opisanog u međunarodnim sporazumima i onog kojega je stvorilo jugoslavensko zakonodavstvo. Time nam se pruža prilika da na konkretnim primjerima sukobimo ta dva različita tumačenja te utvrdimo u kojoj su mjeri krčke komisije opravdano koristile odredbe međunarodnog ratnog prava.

⁷² Isto, br. 3969/45.

4. Osnivanje i rad jugoslavenskih komisija za ratne zločine

Tijek rata 1944. godine jasno je dao naslutiti kako je pobjeda Saveznika samo pitanje vremena. Time se sve važniji činio zadatak poslijeratnog progona i kažnjavanja ratnih zločinaca. Već na Moskovskoj konferenciji 1943. godine jasno je određen stav saveznika prema ratnim zločinima te je započelo formiranje raznih međunarodnih i državnih institucija koje će preuzeti zadatak popisivanja žrtava rata, istraživanja ratnih zločina te progona ratnih zločinaca. Kriteriji za određivanje ratnih zločina proizlazili su iz raznih međunarodnih dokumenata, poglavito Haških i Ženevskih konvencija. Nadalje, dogovoreno je da ratnim zločincima treba biti suđeno u zemljama u kojima su počinili zločin, što je značilo da je i na jugoslavenskom vodstvu ležala odgovornost da što prije oformi organe koji bi započeli s radom na istraživanju ratnih zločina.⁷³ U listopadu 1943. godine osnovana je Komisija Ujedinjenih naroda za ratne zločine koja je za cilj imala da pomaže europskim i azijskim vladama u procesu suđenja ratnim zločincima.⁷⁴ Radi efikasnije organizacije, Komisija Ujedinjenih naroda uputila je poziv svim članicama antihitlerovske koalicije da osnuju vlastite nacionalne komisije za ratne zločine čime je oformljen efikasni međunarodni aparat za istraživanje ratnih zločina.⁷⁵

4.1. Državna i Zemaljska komisija za ratne zločine

Odlukom AVNOJ-a pri Predsjedništvu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije osnovana je Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (skraćeno: Državna komisija) koja je započela sa radom na ustrojavanju novog sustava. Do 20. listopada 1944. godine djelovala je na otoku Visu, a nakon oslobođenja je preseljena u

⁷³ Ravančić, M. G. (2012). Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Primjer: kotar Bjelovar. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 43., br. 1, str. 38.-39.

⁷⁴ *The United Nations War Crimes Commission research project*, Centre for International Studies and Diplomacy, Url: <http://www.unwcc.org/> (pristup 27.7.2016.)

⁷⁵ *UN War Crimes Project: History of the UNWCC*, Centre for International Studies and Diplomacy, Url: <http://www.cisd.soas.ac.uk/documents/un-war-crimes-project-history-of-the-unwcc,52439517> (pristup 27.7.2016.)

Beograd gdje joj je omogućen daljnji razvoj istražnog aparata koji je krajem 1945. godine zapošljavao 439 osoba.⁷⁶

Sljedeći korak bilo je ustrojavanje zemaljskih komisija koje su koordinirale istraživanje ratnih zločina u pojedinim federalnim državama. Tako je Predsjedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske na svojoj sjednici 18. svibnja 1944. godine donijelo „Odluku o osnivanju Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“, čime je i na području Hrvatske ustrojeno vrhovno tijelo za rukovođenje i koordinaciju rada okružnih komisija. Zemaljska komisija, sa sjedištem u Zagrebu, za cilj je imala da „ustanovi i izvidi, te privede kazni sve krivce za ratne zločine, koje su na području Hrvatske za vrijeme neprijateljske invazije tokom oslobodilačkog rata na bilo koji način počinili okupatori ili njihovi pomagači protiv osnovnih interesa naroda“.⁷⁷

4.2. Početak rada okružnih i općinskih komisija za ratne zločine

Ubrzo nakon osnivanja, Zemaljska komisija na svojoj sjednici 25. kolovoza 1944. godine donosi „Uputstva za rad na utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača“ koja u petnaest članaka određuju na koji će se način organizirati gradske, okružne i općinske komisije te se utvrđuju njihovi primarni zadaci i obveze. Iako su navedena Uputstva tražila od oblasnih i okružnih NOO-a da komisije za ratne zločine što prije započnu s radnom, situacija na terenu u mnogim je slučajevima onemogućavala ili otežavala organiziranje navedenih komisija. Kratke inicijalne upute bile su nedovoljne kako bi se započelo s ozbiljnim radom, a i mnogi NOO-i nisu imali materijalnog ni ljudskog kapaciteta nositi se s novim zadatkom, poglavito ne u još uvijek ratnoj 1944. godini.

„Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača [...] dužna je da prikuplja podatke i dokazni materijal, pomoću kojega se ustanovljuje odgovornost i postojanje zločina, koje su okupatori i njihovi pomagači izvršili pred sam rat ili u toku neprijateljske okupacije na području demokratske federalne Hrvatske [...]“, riječi su kojima se uvodi čelnike okružnih i oblasnih NOO-a u zadaće novoosnovane Komisije. U članku 2. opisuju se sva ona kaznena djela za koja će Komisija prikupljati podatke i dokazni materijal.

⁷⁶ M. G. Ravančić, *Narod će im suditi : Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb : 1944. – 1947.*, Zagreb, 2013., str. 92.

⁷⁷ ZAVNOH, *Zbornik dokumenata 1943.*, Zagreb, 1975., str. 28.

Posebna pozornost bila je posvećena onima koji su u suradnji s neprijateljem radili na „organiziranju, pomaganju i olakšavanju akcija ili prevođenju neprijateljskih oružanih formacija ili njihovih pojedinih pripadnika“, zatim onima koji su pomagali „neprijatelja da oslabi otpornu snagu [...] i lakše izvrši okupaciju zemlje“, izvršiteljima ubojstava, klanja i tjelesnih povreda te sudionicima svih onih radnji „kojima se ma kako pomagalo neprijateljske oružane formacije [...] ili se prikupljao za nj materijalna sredstva.“ Rad Komisije uključivao je privođenje pravdi sve one koji su sudjelovali u „svakovrsnoj propagandi u prilog neprijatelja“ ili su izvršili djela „kojima se [...] grubo vrijeđalo narodnu čast i njegove tradicije.“ Ukratko rečeno, opseg djelovanja Zemaljske komisije bio je takav da je pokrивao sve moguće zločine neprijatelja nad stanovništvom i pripadnicima NOP-a, kao i sve oblike suradnje stanovništva s okupatorom i njegovim pomagačima.

U organizacijskom smislu, od izvršnih odbora okružnih NOO-a, pa tako i onog riječkog, zahtijevalo se da odrede „trojicu svojih odbornika ili drugih za to podesnih pripadnika Narodno-oslobodilačkog pokreta, koji će sa članom ili tajnikom narodnog okružnog suda sačinjavati okružnu komisiju za ustanovljivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“. Kod ustrojavanja podređenih općinskih komisija proces je bio sličan osim u dijelu koji je određivao da općinsku komisiju čine bar dvojica odbornika zajedno s tajnikom ili članom narodnog općinskog suda. Kako bi se okružnim komisijama olakšao rad, omogućeno im je da za pojedine općinske komisije odrede jednog ili više delegata koji će služiti kao komunikacijska veza između okružne komisije i podređenih općinskih komisije te će samostalno nadgledati i koordinirati njihov rad. Naglašeno je kako po primitku Uputstva općinske komisije moraju javno putem glasila ili masovnog sastanka objaviti narodu „da je dužnost i pravo svakog građanina narodnoj vlasti, i to općinskoj (gradskoj) komisiji, odmah prijaviti svaki zločin okupatora i njihovih pomagača, za 'koji zna“. Također, građane će se „pozvati da komisiji stave na raspoloženje sva dokazala i jave sve podatke, kojima bi se moglo utvrditi izvršenje, mjesto, vrijeme i način počinjenja zločina i ustanoviti počinioca radi njegovog privedenja kazni pred nadležnim sudom.“ Navedeno je bilo od krucijalne važnosti s obzirom na to da se rad općinskih komisija, kao najnižeg istražnog tijela, svodio na konstantnu komunikaciju s lokalnim stanovništvom koje je podnosilo prijave i dostavljalo korisne informacije o ratnim zločinima. Prijave⁷⁸ su se podnosile općinskoj ili gradskoj

⁷⁸ Riječ „prijava“ koristiti ćemo na dva načina. U prvom slučaju, označava situaciju u kojoj oštećenik ili svjedok komisiji prijavljuje ratni zločin, tj. pismeno ili usmeno podnosi prijavu. U drugom slučaju, riječ „Prijava“ koristiti ćemo kao skraćenicu za formular službenog naziva – „Zapisnik o prijavi ratnih zločinaca i njihovih pomagača“. O dokumentima i formularima koje su općinske komisije koristile u svom svakodnevnom radu govoriti ćemo u jednom od sljedećih poglavlja.

komisiji, pismeno ili usmeno, te su mogle imati neformalni karakter dokle god se iz njih moglo utvrditi sljedeće: „tko prijavljuje, koga se prijavljuje, radi čega se prijavljuje, način, mjesto, vrijeme počinjenja djela, na čiju štetu; gdje se počinilac sada nalazi“ te tko „su saučesnici ili korisnici ovog zločina [...]“. U članku 8. stoji kako su „svi organi vlasti, svako vojno lice i svaki građanin“ dužni na zahtjev općinske komisije davati iskaze i objašnjenja te po potrebi pružiti svu potrebnu pomoć. Općinska komisija vrši sva potrebna saslušanja i izviđanja na terenu, postupa brzo kloneći se pritom nepotrebnih formalnosti te u slučaju pronalaska počinitelja o tome izvještava najbližu Narodnu vlast. Po završetku postupka protiv osumnjičenika, općinska komisija dostavlja sve potrebne dokumente okružnoj komisiji pripadajućeg okružnog NOO-a. Okružna komisija tada „uvodi prijavu sa spisima u opći i posebni registar, te imenik žrtava i imenik zločinaca“ s time da za sebe zadržava samo prijepis prijave dok ostalu dokumentaciju dostavlja Zemaljskoj komisiji na daljnji postupak. Također, u slučaju da postoje elementi kaznenog djela, okružna komisija je odgovorna za dostavljanje dokumentacije i dokaznog materijala javnom tužitelju u svrhu pokretanja sudskog postupka. Nadalje, okružna komisija ima pravo vratiti spise općinskoj komisiji zajedno sa primjedbom o radu, ukoliko su materijali nepotpuni ili pogrešno ispunjeni. Ako se utvrdi da ne postoje elementi ratnog zločina ili da nedostaje dokaznog materijala, okružna komisija može po prijedlogu općinske komisije obustaviti daljnju istragu.⁷⁹

4.3. Poteškoće u radu okružnih i općinskih komisija za ratne zločine

Početna „Uputstva o radu komisija za ratne zločine“ bila su sastavljena na vrlo jednostavan način te su opisivala konkretne korake koje okružni i općinski NOO-i moraju poduzeti u pogledu osnivanja komisija. Međutim, situacija na terenu bila je daleko od savršene, što je primoralo Zemaljsku komisiju da mnogim požurnicama i primjedbama na rad potakne NOO-e da se usredotoče na dani zadatak. Tako na adresu riječkog Okružnog NOO-a 29. rujna 1944. godine stiže dopis Zemaljske komisije u kojem stoji kako osim ličkog, banijskog i kordunaškog Okružnog NOO-a, ni jedan drugi NOO nije izvijestio o sastavu i početku rada okružnih komisija. Naglašava se kako je od državnog interesa da se sakupe svi podaci i dokazni materijali o ratnim zločinima okupatora, te se u tu svrhu okružni NOO-i

⁷⁹ DARI, fond 105, kut. 1, br. 1; Isto, kut. 7; Isto, kut. 1, br. 11/44.

upućuju da smjesta organiziraju općinske komisije. Nadalje, primjećuje se kako komisije nemarno i aljkavo prilaze istraživanju ratnih zločina te se pri tome prvenstveno interesiraju za zločine počinjene od strane ustaša i četnika, a zanemaruju njemačke i talijanske zločine koje je u kontekstu međunarodnih zbivanja posebno važno utvrditi.⁸⁰ Također, navodi se kako nije potrebno gubiti vrijeme na nevažne zločine, kao što su na primjer sitne krađe ili oštećivanja imovine, već se važno koncentrirati na najkrvavije ratne zločine, poglavito one počinjene od strane talijanskog okupatora.⁸¹ Zemaljska komisija upozorava kako se ispitivanjem i privođenjem sitnih lopova šalje pogrešna slika u narod i nehotice se ide u prilog neprijateljskoj propagandi, koja nastoji među stanovništvom proširiti strah od partizanske vlasti.⁸²

Navedena Uputstva poslana su svim NOO-a na otoku Krku uz dodatne primjedbe Okružnog NOO-a koji je zahtijevao da se hitno organiziraju općinske komisije i aktivno započne s istraživanjem ratnih zločina. Čini se da je veliki problem predstavljala neprijateljska, poglavito ustaška i četnička, propaganda koja je među stanovništvom nastojala usaditi strah i mržnju prema partizanima. Mnogi izvještaji upozoravaju na to da „narodni neprijatelji“ šire lažne informacije o tome kako će novoosnovane komisije progoniti ljude i zbog najmanje krađe, te da će se čitava sela ili obitelji uzimati na odgovornost zbog zločina koje su počinili pojedinci. Iz tog razloga, 1. listopada 1944. godine Zemaljska komisija u svojem priopćenju naglašava kako je važno da općinske komisije i NOO-i pravovremeno informiraju stanovništvo o tome s kakvim je radom započeto te koja je dužnost građana u tom smislu. U priopćenju se naglašava da na masovnim sastancima treba objasniti stanovništvu kako će za zločine odgovarati samo oni koji su ih počinili, te kako „ni djeca najkrvavijeg koljača, ne mogu odgovarati za zlodjela svog oca.“⁸³ Međutim, čini se kako tijekom ratne 1944. godine krčki NOO-i jednostavno nisu imali dovoljno ljudskih i materijalnih resursa da se u potpunosti posvete danom zadatku, te su u velikoj mjeri zanemarivali istraživanje ratnih zločina. Već nekoliko dana kasnije, stiže novi dopis Okružne komisije na Sušaku⁸⁴ koji je upozoravao na iste propuste te zahtijevao da se općinski NOO-i dodatno prošire sa

⁸⁰ Zemaljska komisija u svojim dopisima ističe kako je posebno važno utvrditi zločine talijanskog okupatora. Usp. Isto, kut. 13, br. 390/45.

⁸¹ Isto, kut. 1, br. 45/44.

⁸² Isto.

⁸³ Isto, br. 11/44.

⁸⁴ Ponekad se u dokumentima koristi i naziv Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina za Hrvatsko primorje. Usp. *HR-DARI-105 - Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina - Sušak (fond)*, Nacionalni arhivski informacijski sustav, Url: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_11773 (pristup 3.6.2016.)

„pouzdanim i radnim drugovima“ koji bi se posvetili samo istraživanju ratnih zločina.⁸⁵ Odbornici općinskih NOO-a, preopterećeni drugim obavezama, često su bili prisiljeni ignorirati požurnice za osnivanje komisija. Tako već 5. listopada 1944. godine stiže novo priopćenje Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje u kojem se primjećuje kako mnoge općinske komisije još uvijek nisu započele s radom ili su ga skroz pogrešno shvatile, te se ponovo naglašava kako je izrazito važno da se komisije sastave od „drugova koji nisu nikakvim drugim poslom zaduženi i koji se mogu posvetiti samo radu komisije“.⁸⁶ Svjesna brojnih problema s kojima se susreću općinske komisije u svom radu, Zemaljska komisija zadužila je okružne komisije da na sve moguće načine pomažu osnivanje i rad općinskih komisija koje su u velikom broju bile sastavljene od nestručnih ljudi, nedoraslih danom zadatku. Zemaljska komisija imala je potrebu istaknuti i kako okružne i općinske komisije ne djeluju samo po prijavama građana, već moraju po službenoj dužnosti preuzeti svaki slučaj koji im bilo kojim putem dođe do saznanja.⁸⁷

Nedostatak materijalnih i financijskih sredstava također je uvelike utjecao na rad općinskih komisija. Članovi komisija u početnim su mjesecima rada bili nezadovoljni isplaćenim honorarima koji su bili premali s obzirom na količinu posla i uloženi trud. Nezadovoljstvo se odražavalo u manjkavim i pogrešno ispunjenim formularima koji su često morali biti vraćeni na dopunu i ispravak. Uz opravdano neiskustvo zaposlenika u istraživanju ratnih zločina, postavlja se i pitanje same motivacije i želje za radom s obzirom na nedostatak sredstava za isplatu plaća. Zemaljska komisija za ratne zločine bila je svjesna navedenih problema te je izdala nekoliko okružnica u kojima naglašava kako su „nadležni NO-i na čijem teritoriju Komisija vrši svoj rad“ dužni osigurati materijalne i financijske izdatke kako bi se omogućio normalan rad komisija. Financijski odjeli NO-a bili su dužni predvidjeti sredstva za održavanje komisija za ratne zločine koje djeluju na njihovom području. Međutim, iz dopisa okružnih, općinskih i gradskih komisija vidljivo je kako pojedini NO-i nisu predvidjeli sredstva za njihovo financiranje ili su previđena sredstva bila nedostatna. Time je ozbiljno ugrožen rad samih komisija „koji mora da bude završen u određenom roku“, te je postojala opasnost „da će ovi važni radovi zapeti usljed pomanjkanja budžetnih sredstava“.⁸⁸ Tako su u mnogim slučajevima zbog nedostatka papira komisije bile prisiljene sastavljati prijave na poleđini raznih plakata, čime je dodatno otežan rad okružnih komisija koje su bile dužne

⁸⁵ DARI, fond 105, kut. 1, br. 51/44.

⁸⁶ Isto, br. 7/44.

⁸⁷ Isto, br. 6/44.

⁸⁸ Isto, kut. 8, br. 3536/45.

revidirati i obraditi pridošlu dokumentaciju.⁸⁹

I dok je Zemaljska komisija u Zagrebu donekle uspijevala osigurati plaće za članove okružnih, kotarskih i gradskih komisija, općinske komisije za ratne zločine u tom su pogledu bile poprilično zapostavljene. Tako Kotarski NOO Krk javlja Okružnoj komisiji na Sušaku kako u proračunu za srpanj - prosinac 1945. godine nisu predviđena nikakva davanja za članove općinskih komisija jer je prema izjavi delegata Ministarstva financija, kao i pojedinih delegata Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, riječ o počasnoj službi, a ne o onoj koja uključuje mjesečni dohodak. Takav postupak opravdan je činjenicom da „je njihov posao pri kraju, i da poradi toga nije više potrebno opterećivati proračun KNOO-a Krk, koji je već ionako dosta teže opterećen i nema dovoljno potrebnih prihoda“, te je iz toga razlog predviđen samo honorar za delegata Okružne komisije za ratne zločine za kotar Krk. Također, navedeno je da članovi općinskih komisija rade „samo od slučaja do slučaja“ te da rad u općinskim komisijama za ratne zločine ne „zauzimlje veći dio vremena“ čime su si članovi komisija u mogućnosti osigurati dodatni izvor prihoda.⁹⁰ Međutim, Kotarski NOO Krk ističe kako se potrudio osigurati sredstva za isplatu nagrada za završeni rad, ali se već u sljedećem izvještaju navodi kako će nagrade biti isplaćene samo siromašnijim članovima općinskih komisija.⁹¹

Mnogi problemi u radu općinskih komisija za ratne zločine opisani su u dopisu doktora Petra Velčića, rukovodioca Općinske komisije u Poljicima,⁹² koji je bio upućen delegatu Okružne komisije Ivanu Kumbatoviću. Taj bivši odvjetnik i sudac navodi kako nije zadovoljan obavljenim poslom na području općine jer kao stariji čovjek i veteran Prvoga svjetskog rata nije bio u stanju puno pješaćiti te se u nedostatku prijevoznoga sredstva nije uspio u potpunosti posvetiti poslu. Također, navodi i kako mu „borba za prehranu i uzdržavanje“ obitelji nije dozvoljavala da se u potpunosti posveti radu u Komisiji. Veliki problem, navodi, leži i u činjenici što samo stanovništvo nije shvatilo ulogu komisija za ratne zločine te se slabo odazivalo na pozive da pristupe prijavljivanju ratnih zločina. Uz slab odaziv među stanovništvom, navodi i kako su Komisiji redovito pristupale osobe koje su pretrpjele neznatnu štetu otuđenjem kokoši, lonaca, vina, rakije i ostale imovine. Smatra kako je većina takve štete počinjena u trenucima kada bi „ženski rod, većinom iz straha, predavao okupatorima stvari bojeći se za život i pokretnine u kućama“. Briga za prehranom obitelji također je bila uzrokom slabog odaziva stanovništva na rad Općinske komisije, s obzirom na

⁸⁹ Isto, br. 906/46.

⁹⁰ Isto, kut. 5, br. 1555/45.

⁹¹ Isto, kut. 7, br. 2111/46.

⁹² Poljica se nalaze na zapadnom dijelu otoka Krka, u kraju koji se naziva Šotovento. Ne nalaze se na obali mora te su udaljena oko 3 kilometra od uvale Čavlana.

to da su mnogi otočani, poglavito u ljetnim mjesecima, bili zauzeti radom na poljoprivrednim imanjima. Velčić također navodi kako su mnogi stanovnici bili emocionalno nestabilni zbog gubitka svojih voljenih u njemačkim logorima, te nisu imali snage stati pred Komisiju i podnijeti prijavu. Navodi i „žalosnu činjenicu“ kako je vrlo teško naći svjedoka koji bi bio voljan dati točne podatke o ratnim zločincima ili suradnicima okupatora te protiv njih potpisati Prijavu. Naime, seljani nisu uvijek bili voljni prijavljivati vlastima svoje sumještane bojeći se osвете njihovih prijatelja ili rodbine, ali isto tako mnogi su jednostavno bili indolentni prema radu Komisije te su radije dostavljali prijave komisijama za ratnu štetu u nadi da će im biti isplaćena odšteta.⁹³

4.4. Formalnosti u radu

Mnogo zanimljivih podataka za ovaj diplomski rad pružili su nam formulari koje su općinske komisije na Krku koristile prilikom istraživanja ratnih zločina. Iz toga razloga, smatram kako je važno da se barem u kratkim crtama upoznamo s ulogom službenih formulara i dokumenata, a samim time i s cjelokupnom procedurom koja je omogućavala da često i obična usmena prijava poprimi službeni karakter te se u završnoj fazi dostavi sudskim organima na daljnju obradu.

Riječka Okružna komisija primila je brojna uputstva o tome kako popunjavati formulare o ratnim zločinima i obrađivati pristigle prijave. Ona je bila zadužena da i na području otoka Krka proslijedi sva primljena uputstva i pobrine se za to da općinske komisije prate naputke. U uputstvima iz prosinca 1944. godine navodi se kako se za svakog osumnjičenika ispunjava formular „Podaci“⁹⁴ (vidi Prilog 2.) u tri primjerka. U rubrikama formulara navode se svi znani podaci o osumnjičeniku i zločinu za kojega ga se tereti. Kada je riječ o kolektivnom zločinu „opis zločina se unosi u formular 'Podataka' glavnog zločinca [...] a u rubrici 'Napomena' unašaju se imena ostalih zločinaca samo imenično“. Nakon što se na taj način ispune Podaci za glavnog osumnjičenika⁹⁵ pristupa se ispunjenju istog formulara za sve ostale zločince koji su sudjelovali u zločinu, s time da se popunjavaju samo rubrike koje se odnose na osobne podatke, dok se kod ostalih može pozvati na ispunjeni formular glavnog

⁹³ Isto, kut. 6, br. 271.

⁹⁴ Isto, kut. 1, br. 3/44.

⁹⁵ Važno je napomenuti kako Zemaljska i Okružna komisija vrlo često umjesto pravilnog izraza „osumnjičenik“ upotrebljavaju izraze kao što su zločinac, koljač, ubojica, izdajnik i sl. Usp. Isto, kut. 17, br. 365/44.

zločinca. Prilikom upisivanja podataka o šteti, nije potrebno detaljno opisivati uništene ili ukradene predmete, već je dovoljno da se visina počinjene štete⁹⁶ otprilike odredi prema izjavi oštećenika. Za detaljnije ispitivanje ratne štete bili su zaduženi organi Odjela za obnovu zemlje.⁹⁷ Kod kolektivnih prijava štete, bilo je dovoljno da se sastavi spisak oštećenika i popiše počinjena štete koja se onda prilaže u prijavi protiv ratnog zločinca.⁹⁸ U slučaju tjelesnih ozljeda također je trebalo odrediti novčanu štetu koju oštećenik trpi zbog ozljede i to na način da se odredi njegova prosječna dnevna zarada i pomnoži s brojem dana koje oštećenik nije bio u stanju raditi. U slučaju smrti treba navesti sve osobe koje je pokojnik uzdržavao i na temelju toga procijeniti štetu u predratnim dinarima. Formulare su ovjeravali predsjednik i tajnik općinske komisije svojim potpisima i pečatom općinskog NOO-a.⁹⁹

O samom zločinu svaka žrtva ili svjedok iznosi svoje svjedočenje koje se unosi u „Prijavu“,¹⁰⁰ ukoliko osoba želi prijaviti ratnog zločinca (vidi Prilog 3.), ili u „Zapisnik o saslušanju žrtve/oštećenika/svjedoka“ (vidi Prilog 4.), ukoliko osoba želi samo biti preslušana te ne postoje uvjeti za podnošenje prijave. Navedene formulare potpisuju svjedok, ispitivač i zapisničar te se oni u dva primjerka prilažu okružnoj komisiji. U njima se, po mogućnosti, navode informacije koji su potrebne kako bi se naknadno ispunio formular „Podaci“. Ukoliko o jednom zločinu ima više svjedoka koji tvrde isto, zapisuje se iskaz samo jednog od njih dok ostali uz potpis navode kako potvrđuju saslušani iskaz. Sve „Zapisnike“, „Podatke“, „Popise svjedoka“, „Popise štete“ te ostale dokumente koji se odnose na jednog zločinca, ili na više njih kada je riječ o kolektivnom zločinu, trebalo je fizički povezati i na taj način u propisanom broju primjeraka dostaviti okružnoj komisiji koja dokumente pregledava i po potrebi prosljeđuje javnom tužitelju.

Zemaljska komisija upozorava na to da činjenica da je netko bio pripadnik neprijateljskih snaga ne znači nužno da je i ratni zločinac za kojeg se popunjavaju navedeni dokumenti. Navodi se kako je pripadanje neprijateljskim formacijama oprošteno amnestijom ukoliko je izvršena prijava u NOV-u do 15. siječnja 1945. godine.¹⁰¹ Posebno je naglašeno kako je dužnost okružnih komisija da u svim segmentima pomažu rad općinskih komisija te ispravljaju moguće propuste u njihovom radu.¹⁰² Okružna komisija posebnu pozornost treba posvetiti podacima koji se odnose na osobni opis osumnjičenika, njegovo ime i prezime,

⁹⁶ Šteta se procjenjivala prema vrijednosti koju je dinar imao na dan ulaska Jugoslavije u rat. Usp. Isto, kut. 13.

⁹⁷ Isto, kut. 13, br. 390/45.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto, kut. 16, br. 2364.

¹⁰⁰ Službeni naziv formulara bilo je „Zapisnik o prijavi ratnih zločinaca i njihovih pomagača“.

¹⁰¹ Isto, kut. 1, br. 249/152.

¹⁰² Isto, kut. 16, br. 1003.

vojnu formaciju kojoj je pripadao te posljednje znano prebivalište, kako bi se osumnjičenik što lakše mogao locirati i po potrebi uhititi. U tom pogledu naglašava se važnost suradnje između državnih organa, poglavito između komisija za ratne zločine i obavještajnih službi.¹⁰³

Zemaljska komisija, djelujući po naređenju Državne komisije, 5. lipnja 1945. godine izdaje priopćenje u kojem stoji kako „u svrhu koordiniranja rada i jednostavnosti postupka u svim federalnim jedinicama, dosadašnje formulare 'Podaci' treba da zamjeni novi formular 'Odluka' o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača“.¹⁰⁴ Novi formular „Odluka“ (vidi Prilog 5.) sadrži vrlo slične rubrike kao i formular „Podaci“ te za ispunjavanje vrijedi ista procedura. Svrha obiju formulara bila je da se na što jednostavniji način evidentiraju sve korisne informacije i pojedinosti o zločinu, žrtvama zločina, počinjenoj šteti, dokaznom materijalu te zločincu i njegovim pomagačima.

Okružna komisija nakon obrade predmeta prilaže svu potrebnu dokumentaciju o zločinu i relevantni dokazni materijal (fotografije, novinski članci, svjedočanstva) nadležnom vojnom sudu, ukoliko je riječ o povredama članka 13. i 14. „Uredbe o vojnim sudovima“. S druge strane, ukoliko je riječ o kaznenom djelu obuhvaćenom u „Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“, dokumentacija se dostavlja javnom tužitelju zajedno sa prijedlogom da se protiv osumnjičenika pokrene kazneni postupak te napomenom da se okružnu komisiju obavijesti o rezultatima sudskog procesa. Kod osumnjičenika koji su strani državljanima, u rubrici „Odluke“ pod naslovom „Kratak opis i kvalifikacija djela“ bilo je potrebno navesti koji je zločin počinjen s obzirom na Četvrtu hašku konvenciju iz 1907. godine. S druge strane, kod osumnjičenika domaćih narodnosti kvalifikacija zločina određivana je prema člancima „Zakona o krivičnim djelima protiv države“.¹⁰⁵ Nadalje, referent okružne komisije bio je obavezan stupiti u kontakt s referentom Uprave javnih dobara zaduženim za privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod državnu upravu i nadzor. Time se nastojao koordinirati i uskladiti njihov rad kako bi se spriječilo da isti zahtjev za sekvestracijom imovine više puta bude stavljan u postupak pred sudom.

Zemaljska komisija često se žalila i na rječnik korišten prilikom ispunjavanja dokumenata i formulara. Primijećeno je, na primjer, kako se nerijetko za oznaku nacionalnosti upisuju pojmovi kao što su ustaša, Dalmatinac, pravoslavac, četnik ili Kulturbundaš, te se napominje kako nijedno od toga ne predstavlja narodnost. Također, kod referiranja na NDH i njezine državne elemente, kao što su poglavnik, ministri, poslanici, vojska i slično, bilo je

¹⁰³ Isto, kut. 13, br. 390/45.

¹⁰⁴ Isto, kut. 16, br. 1547.

¹⁰⁵ Isto, kut. 16, br. 4045/45.

potrebno stavljati navodne znakove („“) ili ispred samog pojma napisati riječ koja mu oduzima ozbiljnost značenja („tzv. NDH“) s obzirom na to da „NDH ni jednog momenta za čitavo vrijeme njezina trajanja nije imala potrebnih elemenata i atributa za pojam države“. Nadalje, u dokumentima treba izbjegavati pojam „ustaški pokret“ s obzirom da on implicira aktivno sudjelovanje i pristajanje širih masa, a to se u slučaju „ustaške terorističke organizacije“ nije dogodilo. Potrebno je izbjegavati i neprofesionalne izraze koji štete ugledu ustanove, kao što su „ustaški razbojnici, ustaški krvnici, ustaške zvižeri i sl.“ U rubrici „Kratki opis i kvalifikacija zločina“ potrebno je navesti da li je osumnjičenik stranac ili pripadnik jednog od jugoslavenskih naroda, te na temelju toga kategorizirati zločin prateći „Zakon o krivičnim djelima protiv države“ u slučaju „domaćih izdajnika“, ili Haške konvencije ukoliko je riječ o stranom državljaninu.¹⁰⁶

4.5. Sekvestracija i konfiskacija imovine ratnih zločinaca

Vrlo važan aspekt rada okružnih i općinskih komisija odnosio se na sastavljanje prijedloga za sekvestraciju, tj. privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod državni nadzor. Naime, na osnovi odluke AVNOJ-a od 21. studenoga 1944. godine odlučeno je kako će pod državni nadzor prijeći imovina svih ratnih zločinaca i izbjeglih osoba. U tu svrhu izdana su „Uputstva za rad u vezi sa sastavljanjem prijedloga za privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod upravu i nadzor Državne uprave narodnih dobara“. Uz ispitivanje ratne štete i istraživanje zločina, zemaljske komisije bile su dužne utvrđivati i popisivati neprijateljsku imovinu te podnositi zahtjeve za privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod nadzor državnih organa. Imovina se može privremeno oduzeti svim onim osobama koje su optužene za zločine obuhvaćene člancima 13. i 14. „Uredbe o vojnim sudovima“ te člankom 2. „Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“. Pod imovinom ratnih zločinaca i njihovih pomagača „smatra se njihova nepokretna dobra, pokretna dobra i prava, zemljišni posjedi, kuće, namještaj, rudarska prava, preduzeća sa svojim postrojenjima i zalihama, hartije od vrijednosti, dragocijenosti, udjeli, dionice društva i udruženja svake vrsti, fondovi, prava uživanja, svakovrsna platežna sredstva, potraživanja, učestvovanje u radnjama i preduzećima, autorska prava, prava industrijske svojine, kao i sva prava za napred pomenute

¹⁰⁶ Isto, kut. 6, br. 306/46.

predmete“.¹⁰⁷ Prijedlog za privremeni prijelaz imovine pod upravu i nadzor Državne uprave za narodna dobra, zemaljska komisija dostavlja u slučajevima kada je protiv osumnjičenika pokrenut sudski postupak, ali još nije dovršen, ili kada sudski postupak još uopće nije ni pokrenut.

Općinske komisije bile su dužne sastavljati popis imovine (vidi Prilog 6.) osumnjičenika kojima prijeti kazna konfiskacije.¹⁰⁸ Popisi su trebali biti potkrijepljeni relevantnim dokumentima kao što su izvadci iz zemljišnih knjiga ili trgovačkog registra. S obzirom na obim posla, kod Državne komisije u Beogradu i Zemaljske komisije u Zagrebu osnovani su „Odsjeci za neprijateljsku imovinu“, kojima je rukovodio po jedan član komisije sa pomoćnim osobljem. Također, i općinske komisije trebale su zadužiti jednoga člana koji bi se posvetio radu na neprijateljskoj imovini. Nadalje, okružna komisija je ta koja na temelju dokaznog materijala i ostalih dokumenata utvrđuje da li je osumnjičenik počinio djelo za koje je predviđena kazna konfiskacije imovine. U slučaju pozitivnog mišljenja, općinska komisija, tj. osoba zadužena za rad na neprijateljskoj imovini, zajedno sa jednim članom NOO-a i po potrebi još jednom stručnom osobom, bila je dužna sastaviti popis imovine osumnjičenika. Posebna se pažnja skreće na opasnost od sakrivanja imovine ukoliko je osumnjičenik upozoren na to da mu prijeti konfiskacija imovine.¹⁰⁹ Po završetku rada na slučaju, okružna komisija prilaže popis imovine upravnom odjelu okružnog NOO-a uz prijedlog da se imovina stavi pod privremeni državni nadzor, bez obzira na to da li je pokrenut sudski postupak protiv osumnjičenika. Ukoliko je osumnjičenik mrtav ili je poginuo, a sumnja se da je počinio djelo za koje je predviđena kazna konfiskacije imovine, okružna komisija prilaže javnom tužitelju dokazni materijal uz prijedlog da se na temelju njega donese presuda o konfiskaciji imovine.¹¹⁰ Zbog kompleksnosti samog postupka, općinske i zemaljske komisije posebnu su pozornost trebale obratiti na koordinaciju rada, koja je obuhvaćala redovitu komunikaciju sa vojnim i narodnim sudovima u smislu razmjene podataka o osobama protiv kojih je već pokrenut kazneni postupak.¹¹¹

¹⁰⁷ Isto, kut. 2, br. 564/45.

¹⁰⁸ Konfiskacija imovine je prisilno oduzimanje bez naknade u korist države cjelokupne imovine (potpuna konfiskacija) ili točno određenog dijela imovine. Usp. *Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije*, IUS-INFO, Url: http://www.iusinfo.hr/LegisRegistry/Content.aspx?SOPI=ZADFJ1945B40A359&Datum=1951-11-23%2000:00:00&Doc=Zakoni_HR (pristup 25.6.2016.)

¹⁰⁹ DARI, fond 105, kut. 2, br. 565/45.

¹¹⁰ Isto, br. 564/45.

¹¹¹ Isto, br. 565/45.

5. Osnivanje općinskih komisija za ratne zločine na otoku Krku

Okružna komisija za ratne zločine na Sušaku bila je zadužena za osnivanje općinskih komisija na području Hrvatskog primorja, što je uključivalo i otok Krk. Iako mnogi dijelovi današnje Primorsko-goranske županije nisu bili još u potpunosti oslobođeni, općinske komisije već su krajem 1944. godine započele sa svojim radom. Tako već 22. listopada 1944. godine Kotarski NOO Novi šalje izvješće Okružnoj komisiji u kojem stoji kako su u svim općinama tog kotara osnovane komisije za ratne zločine.¹¹² Slični dopisi, koji uključuju i podatke o rukovodiocima komisija, stižu iz svih dijelova pod upravom NOO-a za Hrvatsko Primorje. U izvješću Okružne komisije od 15. siječnja 1945. godine stoji kako je već pristiglo mnogo prijava s otoka Krka, Raba i Paga. Međutim, ratna je situacija izrazito otežavala rad Okružnoj komisiji koja se često morala seliti iz jednog mjesta u drugo. Tek dolaskom u mjesto Lokve, Okružna komisija mogla se ozbiljnije posvetiti obradi pristiglog materijala te uspostavi stalnih komunikacijskih veza sa podređenim općinskom komisijama.¹¹³ Ono što je posebno utjecalo na rad Okružne komisije bila je činjenica da se na mnogim područjima i dalje osjećala snažna okupatorova prisutnost koja je otežavala ili u potpunosti onemogućavala komunikaciju, kao što je to bio slučaj s otokom Krkom.¹¹⁴

Do pozitivnih pomaka došlo je tek u svibnju 1945. godine kada je područje Hrvatskog primorja, uključujući i gradove Sušak i Rijeku, bilo oslobođeno od neprijateljskih snaga. Tako u izvješću od 15. lipnja 1945. godine stoji kako je Okružna komisija sa svojim službenim radom započela tek 15. svibnja 1945. godine na Sušaku pod vodstvom Andra Peribonia, koji je odmah započeo sa reformom unutarnje uprave i zapošljavanjem dodatnog osoblja. Sve općinske komisije pri Okružnoj komisiji za Hrvatsko primorje bile su zastupljene od strane delegata koji su imenovani 15. svibnja 1945. godine, a čiji je zadatak bila konstantna neposredna kontrola i nadgledanje rada općinskih komisija.

Već 15. svibnja 1945. godine na adresu Kotarskog NOO-a Krk stiže dopis u kojem stoji: „Upućuje se drug Kumbatović Ivan od Antuna, rodom iz Omišlja, naslovu na napomenu, da je isti po Okružnoj Komisiji za ratne zločine za Hrvatsko primorje imenovan delegatom rečene komisije za kotar Krk, upućuje se Kotarski NOO da istome u vršenju

¹¹² Isto, kut. 1, br. 5/44.

¹¹³ Isto, br. 53/44.

¹¹⁴ Isto, br. 200.

njegove dužnosti/ organiziranje područnih komisija u Krku itd./ ide u svemu na ruku.“¹¹⁵ Iako već krajem 1944. godine nailazimo na prijave koje pojedine krčke „Ekipa za ratne zločine“ dostavljaju Okružnoj komisiji, detalji o njihovom osnivanju i radu nisu mi poznati s obzirom na to da je rad krčkih općinskih komisija moguće sustavno pratiti tek nakon postavljanja navedenog delegata koji je koordinirao rad komisija na otoku te služio kao komunikacijska veza s Okružnom komisijom na Sušaku.

Na području Kotara Krk nalazilo se devet općina: Krk, Punat, Omišalj, Baška, Vrbnik, Dobrinj, Dubašnica, Poljica i Malinska.¹¹⁶ Delegat Ivan Kumbatović odmah po preuzimanju dužnosti započeo je s organizacijom općinskih komisija za ratne zločine. Tako već četiri dana nakon preuzimanja dužnosti javlja kako je u Komisiji za istraživanje ratnih zločina za općinu Omišalj zaposlio Ivana Lesicu,¹¹⁷ umirovljenog učitelja, kao rukovodioca komisije i studenticu Tonicu Turato kao zapisničarku.¹¹⁸ Dana 25. svibnja 1945. godine Kumbatović šalje dopis u kojem izvještava kako je i na području Dubašnice organizirao Općinsku komisiju u čijem su sastavu sudac Stanko Košan, kao rukovodioc, i Mare Šamanić¹¹⁹ kao zapisničarka.¹²⁰ Dan ranije osnovana je Komisija za općinu Dobrinj koju su činili rukovodilac Nikola Barbalić, „bilježnik iz Dobrinja“, te Vinko Španjol, umirovljeni žandarmerijski narednik koji je opisan kao „malo nestalan i nagao al inače dobar“.¹²¹ Već sljedećeg mjeseca na zahtjev Općinskog NOO-a Dobrinj i Kotaskog NOO-a Krk, Španjol je iz nepoznatog razloga¹²² smijenjen s dužnosti te je na njegovo mjesto postavljen trgovac Ivan Šamanić.¹²³ Nedugo nakon toga, 27. svibnja 1945. godine, osnovana je Komisija za općinu Poljica koju su činili dr. Petar Velčić, odvjetnik iz Glavotoka kao rukovodilac, i Ivan Lovrenčić, „pomorski financ iz Milohnića“ kao zapisničar.¹²⁴ Sljedećeg dana, Kumbatović šalje izvješće i za općinu

¹¹⁵ Isto, kut. 1, br. 201/45.

¹¹⁶ Isto, kut. 3.

¹¹⁷ Već sljedećega dana Lesica je smijenjen s dužnosti te je na njegovo mjesto postavljen Antun Lovšin, javni bilježnik iz Njivica. Kao razlog Kumbatović navodi da mu nije bilo poznato kako je u Malinskoj nastanjen pravnik koji može rukovoditi komisijom, te kako je iz toga razloga namjeravao Lovšina zaposliti kao rukovodioca komisije u općini Malinska. Usp. Isto, kut. 6, br. 2/45.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ U kasnijim dokumentima kao zapisničarka se spominje Nada Tončić. Naime, bilo je uobičajeno da se pomoćno osoblje u komisiji često izmjenjuje s obzirom na intenzitet posla ili nove dužnosti pri mjesnom NOO-u. Usp. Isto, kut. 6.

¹²⁰ Isto, br. 4/45.

¹²¹ Isto, br. 3/45.

¹²² Popisi zaposlenika u općinskim komisijama slali su se Zemaljskoj komisiji na uvid. Postoji mogućnost da je Zemaljska komisija naredila njegovu smjenu s obzirom na to da je bio bivši žandar koji je opisan kao dosta nagao čovjek. Međutim, u dokumentima nastalima nakon toga i dalje ga se spominje kao tajnika Komisije („pensioner tajnik“). Usp. Isto, br. 3/45; Isto, kut. 6.

¹²³ Isto, br. 3/45.

¹²⁴ Isto, br. 5/45.

Krk u kojem navodi kako su u Komisiju ušli Hermes Rajčić, javni bilježnik iz Krka kao rukovodilac, te sudska činovnica Marija Kolica¹²⁵ kao zapisničarka.¹²⁶ Ekipu za ratne zločine¹²⁷ za općinu Baška činili su trgovac Franjo Dujmović kao rukovodilac, „listonoša“ Dinko Barbalić te zemljoradnik Josip Stefanić.¹²⁸ Puntarska Ekipe za ratne zločine bila je sastavljena od Ivana Maračića, člana Općinskog NOO-a, i Franja Zeca, referenta mjesnog narodnog suda.¹²⁹ Za područje općine Vrbnik u Komisiji za ratne zločine bili su zaposleni sudski vještak Josip Milovčić kao rukovodilac te učenik Anton Mahulja kao zapisničar.¹³⁰ Općinske komisije bile su dužne odrediti jednog člana koji je bio zadužen za utvrđivanje neprijateljske imovine i provedbu sekvestracija. Ta dužnost je najčešće pripala rukovodiocu komisije, iako ima slučajeva, kao na primjer u općini Vrbnik, da je za taj zadatak bio zadužen zapisničar.¹³¹

Na temelju dostupnih podataka možemo zaključiti kako je proces restrukturiranja i konsolidiranja rada komisija na otoku Krku trajao od svibnja do sredine srpnja 1945. godine. Oslobođenje otoka Krka uvelike je olakšalo posao komisijama za ratne zločine koje su se sada s više intenziteta mogle posvetiti radu na utvrđivanju zločina. Već smo spomenuli određene probleme koji se javljaju tijekom formiranja općinskih komisija, kao što su nedostatak materijalnih sredstava i opreme, prezaposlenost članova te nedostatak stručnog osoblja. Zanimljivo je da komisija za utvrđivanje ratnih zločina u općini Dobrinj 30. svibnja 1945. godine šalje dopis u kojem se žali Kotarskom NOO-u Krk kako još uvijek nisu započeli s radom zbog pomanjkanja pisaćeg materijala, te navode kako je potrebno da ih posjeti službena osoba „da usemeno dade tumačenje pravilnog rada“ kako bi se „uklonila svaka manjkavost“.¹³²

¹²⁵ Ona će 2. lipnja 1945. godine biti imenovana pomoćnicom delegata Kumbatovića te će na njeno mjesto doći Anđelka Gvozdanić, neudata kućanica rođena 1924. godine. Usp. Isto, kut. 8, br. 16/45; Isto, kut. 6, br. 60/45.

¹²⁶ Isto, br. 6/45.

¹²⁷ U dokumentima se nerijetko upotrebljava naziv „Ekipe za ratne zločine“, umjesto službenog naziva Općinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

¹²⁸ Isto, kut. 6, br. 61/45.

¹²⁹ Isto, br. 10/45.

¹³⁰ Isto, br. 39/45.

¹³¹ Isto, br. 17/45.

¹³² Isto, kut. 5.

6. Istraživanje ratnih zločina na otoku Krku

6.1. Talijanizacija i „odnarodnjavanje“

Talijanska okupatorska vlast na otok Krk je dovela veliki broj činovnika, učitelja i fašističkih dužnosnika u cilju provođenja politike denacionalizacije i talijanizacije hrvatskog stanovništva. Osim obaveznog korištenja talijanskog jezika u upravi i sudstvu, prefekt Testa nastojao je talijanizacijom toponima i zabranom hrvatskih natpisa još više približiti otok Krk talijanskoj kulturi i povijesti. Tako su ulice, trgovi i parkova nazivani po imenima fašističkih prvaka, talijanskih vladara ili po datumima važnih događaja iz talijanske povijesti.¹³³ U pogledu istraživanja ratnih zločina na otoku Krku, poseban naglasak je stavljen na prikupljanje podataka vezanih uz odnarodnjavanje i talijanizaciju školske djece. Komunistička vlast bila je posebno nemilosrdna prema osobama koje su svojim djelovanjem širili fašističku propagandu, uništavali knjige na hrvatskom jeziku ili prisiljavali djecu da uče i koriste talijanski jezik. Riječ je o ideološkom ratu koji je fašistička vlast sustavno provodila putem talijanskih škola na otoku, nastojeći u potpunosti talijanizirati djecu te ih preodgojiti u fašističkom duhu.

Osnovne škole i krčka Gimnazija trebale su odigrati posebno važnu ulogu u pokušaju fašizacije mladeži. Talijanizaciju školske djece planiralo se provesti uvođenjem talijanskog jezika kao glavnog nastavnog predmeta te korištenjem isključivo talijanskih udžbenika u nastavi. Nakon što je provedena aneksija otoka, zamjenik civilnog komesara Vegliani (Sinković) izdao je nalog svim školama u kojem ističe kako učitelji koji ne znaju talijanski jezik više ne smiju raditi u školama. Nova školska godina organizirana je po talijanskom školskom sustavu te je u školama bila dozvoljena upotreba isključivo talijanskog jezika. Zbog velike potrebe za novim učiteljima, mnogo ih je dovedeno iz Istre i unutrašnjeg djela Italije. Ti učitelji uživali su brojne povlastice, kao što su veća novčana primanja i dvostruki radni staž. Osim zabrane korištenja hrvatskog jezika, denacionalizacija školske djece provedena je i

¹³³ Tako je Trg kneza Frankopana u Puntu dobio ime Piazza Giovanni Carduci, Zvonimirova ulica postala je Via Armando Mussolini dok je obala Kralja Petra izmijenjena u Lungo mare Vittorio Emanuele III. Izmijenjeni su i nazivi mjesta: Baška je postala Marina di Besca, Vrbnik – Verbenico, Dobrinj – Feliciano, Krk – Veglia, Punat – Ponte itd. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 95.-96.

pjevanjem talijanskih pjesmica, čitanjem privlačne lektire, izletima, te ljetovanjima u đačkim kolonijama. Međutim, neki su talijanski učitelji koristili i puno grublje metode koje su uključivale javno uništavanje hrvatskih knjiga i zemljopisnih karata, te fizičko kažnjavanje djece za korištenje hrvatskog jezika. Slične mjere primjenjivale su se i u krčkoj Gimnaziji, s time da je određen prijelazni rok od tri godine u kojem bi se iz nastave kompletno uklonili hrvatski udžbenici i postepeno započelo s korištenjem talijanskog jezika u nastavi. Iz toga razloga, u školskoj godini 1941./42. nastavni plan i program nisu značajnije izmijenjeni, ali su uvedeni novi predmeti (npr. *Storia e cultura fascista*) i povećan je broj sati talijanskog jezika, dok je hrvatski poučavan kao strani jezik. Nekim je hrvatskim učiteljima bilo dozvoljeno da u nižim razredima srednje škole nastavu iz matematike i pravopisa održavaju na hrvatskom jeziku, ali samo po jedan sat dnevno. Nastavu iz vjeronauka najčešće je vodio svećenik na hrvatskom jeziku. Također, važno je napomenuti kako su po okupaciji otoka iz gotovo svih krčkih škola ukradeni vredniji predmeti.¹³⁴

U tom pogledu Zemaljska komisija zahtijevala je da se detaljno ispita rad talijanskih učitelja na otoku Krku. Komisije su bile dužne popisati sve talijanske škole te za svakoga talijanskog učitelja i učiteljicu sastaviti „Prijavu“. Također je bilo potrebno ispitati školsku djecu i lokalno stanovništvo o ponašanju talijanskih učitelja, te utvrditi tko je odgovoran za spaljivanja arhive, zemljopisnih karata i hrvatskih udžbenika. Bilo je potrebno ispitati i domaće učitelje koji su ostali na otoku, kako bi se uspješno utvrdili svi slučajevi odnarnodnjavanja i talijanizacije školske djece. Školska djeca bila su glavni izvor informacija u istragama protiv talijanskih učitelja te su ispitivana o tome kako su talijanski učitelji postupali za vrijeme nastave i odmora te kako bi reagirali kad bi čuli da djeca razgovaraju na hrvatskom jeziku. Komisije je također zanimalo da li su djeca morala pjevati fašističke pjesme, koje su knjige koristili u nastavi, te kako su učitelji postupali s obzirom na to da je većina djece kod kuće i dalje govorila hrvatskim jezikom. Zanimljivo je da Okružnu komisiju posebno zanima tko je u školama na otoku predavao vjeronauk te na kojem jeziku.¹³⁵

Općinske komisije ozbiljno su shvatile dani zadatak te u arhivi pronalazimo veliki broj „Prijava“ protiv talijanskih učitelja i svjedočanstva o njihovom ponašanju i postupanju prema djeci. Većina slučajeva odnarnodnjavanja i talijanizacije odnosi se na zabranu korištenja hrvatskog jezika, spaljivanje knjiga i arhiva, pjevanje fašističkih pjesama, te općenito promoviranje fašizma i fašističkih vrijednosti. Kao primjer možemo navesti školu u Milohnićima u općini Poljica, gdje je sredinom 1941. godine stigao novi učitelj iz Italije.

¹³⁴ Isto, str. 96.-100.

¹³⁵ DARI, fond 105, kut. 1, br. 50/45.

Navodi se kako je bio „uvjereni i oduševljeni fašista“ te je „vrlo intenzivno radio na odnarodnjavanju školske djece odgajajući ih u fašističkom duhu.“¹³⁶ Navedeni učitelj, po imenu Lessi Leonelli, opisan je kao vrlo spretan i inteligentan nastavnik koji je marljivo držao nastavu s time da je posebnu pažnju posvećivao talijanskom jeziku, povijesti i geografiji Italije, fizičkom odgoju te pjevanju i crtanju, čime je lako pridobio simpatije školske djece. Učenicima je u školi bio osiguran topli obrok, te se navodi kako je čak i vrijeme objeda iskorišteno kako bi se djecu učilo talijanskom jeziku.¹³⁷ Kada bi tijekom nastave ili odmora koje dijete izustilo hrvatsku riječ, učitelj Leonelli bi ga opomenuo riječima: „Parla italiano“. U zapisniku stoji kako je tjerao djecu da talijanski koriste i izvan škole, ali se navodi kako njegove riječi nisu imale prevelikog utjecaja, iako su mnoga djeca i nakon škole rado pjevala talijanske pjesme koje ih je naučio.¹³⁸ Prijave protiv talijanskih učitelja susrećemo i u drugim krajevima otoka. Tako Komisija općine Vrbnik obavještava Okružnu komisiju da je podnesena „Prijava“ protiv svih talijanskih učitelja iz škole u Vrbniku.¹³⁹ Navodi se kako su talijanski učitelji natjerali djecu da donesu u školu sve hrvatske knjige koje su potom bile spaljene.¹⁴⁰ Štoviše, učitelj u selu Gabonjin naredio je djeci da sama bacaju u peć hrvatske knjige te ih je kažnjavao za upotrebu hrvatskog jezika na način da ih je šibao, tjerao da čuču u kutu ili da stoje na jednoj nozi.¹⁴¹ ¹⁴² Kao glavni organizator odnarodnjavanja i fašizacije djece spominje se civilni komesar u Krku Elio Visani, „mrzitelj svega što je Hrvatsko“,¹⁴³ prema čijim su uputama učitelji djelovali. On je navodno priznao redovniku Ignaciju Radiću da je njegov zadatak potalijančiti stanovništvo otoka Krka. Na području Dubašnice djelovao je školski nadzornik Petar Fabris, rodom sa Korčule, koji je vršio „prisilno odnarodnjavanje hrvatskog naroda i samovoljno uništavao njegovu imovinu“. ¹⁴⁴ Interesantan je i slučaj talijanske učiteljice Marie Barbere, rodom iz grada Brescia, koja se dobrovoljno javila na službu u Omišalj. Za nju navode kako je desetogodišnjeg učenika Antona Žuvića primila za glavu i udarila u zid na mjestu gdje je bio čavao, nakon što ju je on zamolio na hrvatskom jeziku da mu naoštiri olovku. Zbog ozljede je dječak morao dva i pol mjeseca provesti u bolnici te radi toga njegovi roditelji potražuju odštetu od 5000 prijeratnih dinara.¹⁴⁵ Navedeni

¹³⁶ Isto, kut. 19.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ Isto, kut. 13, br. 245/45.

¹³⁹ Isto, kut. 8, br. 75/45.

¹⁴⁰ Isto, kut. 25, br. 41/46.

¹⁴¹ Isto, kut. 25.

¹⁴² Učitelj Giovanni Bertmini na taj je način spalio oko 30 hrvatskih knjiga. Usp. Isto.

¹⁴³ Isto, kut. 25, br. 41/46.

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Isto, kut. 12, br. 342.

događaj iz jeseni 1942. godine potvrdila je i Marija Kozulić, učiteljica iz Velog Lošinja, koja je bila jedina hrvatska učiteljica u školi u Omišlju.¹⁴⁶ Ona tvrdi kako su svi talijanski učitelji djelovali prema „nalogu od viših vlasti“ te kako su „učiteljske sile ovamo dolazile dobrovoljno zbog toga što su dobivali veću plaću“. Navodi da su učenici koji bi koristili hrvatski jezik bili kažnjeni klečanjem iza školske ploče. Štoviše, u svakom su razredu osnovane „straže“ sastavljene od školske djece, koje su bile dužne prijaviti učenike koji su u razredu koristili hrvatski jezik.¹⁴⁷ U istoj školi dogodio se još jedan zanimljivi incident u veljači 1943. godine kada je talijanska učiteljica Maria Luciani, po svemu sudeći lažno, prijavila svećenika Josipa Volarića iz Risike. Naime, za vrijeme nastave vjeronauka u učionicu je ušla učenica Dušanka Čorić i predala je svećeniku novine pritom mu se obraćajući na talijanskom jeziku, na što joj je Volarić rekao da slobodno koristi hrvatski, iako je znao da je to u školi zabranjeno. Optužena učiteljica saznala je za taj događaj te je nekoliko dana nakon toga, 25. veljače 1943. godine, Volarić bio uhićen te odveden u logor u gradu Pisticci, gdje je ostao do oslobođenja po Englezima. U policijskim spisima navedeno je kako je vršio prototalijansku propagandu i govorio protiv Mussolinija. Volarić za svoje uhićenje okrivljuje učiteljicu Luciani koja je također rukovođila i ženskom fašističkom organizacijom u Omišlju te joj je Volarić, kao veliki protivnik talijanizacije, bio trn u oku.¹⁴⁸ Čak je i u talijanskim novinama „Poljodjelski vjesnik“ izašao članak pod naslovom „Jedan grubi svećenik“ u kojem se na vrlo poetičan i živopisan način iznosi talijanska verzija događaja prema kojoj je svećenik učenici, nakon što je progovorila na talijanskom, zadao „jednu žestoku pljusku sa istim listovima koje mu je mala uljudno htjela predati“ te joj je sa očitim prezirom „rekao izreku svoje vjeronaučne poruke: 'Govori Hrvatski'“. Autor se pita da li je možda „djevojka još bila premlada da mladi i vatreni svećenik Don Volarić, inače vrlo izdašan s ljubavi prema bližnjem ženskom spolu, namjesto da ju izlupa, da ju pogladi?“¹⁴⁹ Za oslobađanje svećenika Volarića zauzeo se i krčki biskup Srebrnić koji je tvrdio da je Volarić „uhapšen neopravdano zbog toga što je tadašnji civilni povjerenik Visani veoma uveličao slučaj“ te kako je „od svega napravio incident“. Također navodi i kako je članak u novinama klevetničkog karaktera i da je tiskan na poticaj povjerenika Visanija.¹⁵⁰

Na žalost, iz „Prijava“ protiv talijanskih učitelja ne možemo točno razumjeti na temelju kojih zakonskih osnova su utvrđivani elementi za njihov kazneni progon. Naime, svi

¹⁴⁶ Isto, kut. 7, br. 793/45.

¹⁴⁷ Isto, kut. 8, br. 949/45.

¹⁴⁸ Isto, kut. 7, br. 755/45.

¹⁴⁹ Isto, kut. 25.

¹⁵⁰ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 311.

osumnjčeni učitelji bili su po narodnosti Talijani, većinom iz sjevernih krajeva Italije. Kao takvi, oni su mogli biti prijavljeni samo za kršenje međunarodnih konvencija, točnije „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“ iz 1907. godine koji regulira prava i obveze okupatora na okupiranom teritoriju. Za sve talijanske učitelje navodi se kako su prekršili članak 45. navedenog Pravilnika koji zabranjuje prisiljavanje stanovništva okupiranog teritorija na polaganje zakletve neprijateljskoj sili. Nadalje, od komisija se zahtijevalo da utvrde da li su talijanski učitelji posjedovali ikakvu imovinu na otoku kako bi se mogli pokrenuti postupci za konfiskaciju.¹⁵¹ Kod utvrđivanja imovinskog stanja posebna je važnost posvećena vlasništvu nad nekretninama i zemljištima, što se provjeravalo kod zemljišno - knjižnog ureda Kotarskog narodnog suda u Krku.¹⁵² Međutim, Okružna komisija susretala se s mnogim poteškoćama u pokušaju da locira bivše talijanske učitelje s obzirom na to da su oni nakon kapitulacije Italije napustili otok Krk. U tom smislu, kao i kod progona drugih ratnih zločinaca izbjeglih u inozemstvo, Državna komisija za ratne zločine oslanjala se na pomoć komisijama drugih zemalja kao i suradnju s njihovim obavještajnim i policijskim službama.

Proučavajući „Prijave“ i „Odluke“ protiv talijanskih učitelja uočavamo velike sličnosti u kategoriji opisa zločina, što nas upućuje na to da su komisije kod ispunjavanja formulara pratile određenu šablonu. Naime, i sama činjenica da je netko bio talijanski učitelj bila je dovoljna za pokretanje istražnog postupka i prosljeđivanje slučaja na daljnju obradu kod okružne komisije. Takva praksa proizlazi iz Uputa koje je poslala Zemaljska komisija i o kojima je već bilo riječi. Potreba da se za svakog učitelja sastavi posebna „Prijava“ i „Odluka“ te opiše i klasificira zločin, dovela je do toga da u mnogim slučajevima nalazimo na identično ispunjene „Odluke“ za učitelje iz različitih škola. U njima se neizostavno navodi kako je učitelj prisiljavao djecu da govore talijanskim jezikom, kažnjavao ih ukoliko su koristila hrvatski, spaljivao hrvatske knjige te nastojao odgojiti djecu u fašističkom duhu (vidi Prilog 7.). Međutim, sama činjenica da nedostaju specifičnosti u opisima zločina koje bi jasnije razlikovale jednu „Odluku“ od druge ne mora značiti da su prijave netočne ili izmišljene. Već smo spomenuli kako su talijanski učitelji djelovali po naređenjima viših

¹⁵¹ Oduzimanje imovine talijanskim učiteljima sa otoka Krka baziralo se na već spomenutom zakonu o konfiskaciji imovine koji je predviđao da svim izbjeglim osobama imovina može biti sekvstrirana te u slučaju dokazivanja krivnje trajno oduzeta, tj. konfiscirana. Pošto je većina učitelja bila iz Italije, na otoku Krku nisu imali imovinu. Usp. *Odluka o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom nepriusutnih lica i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile*, Službeni list DFJ; br. 2/1945, Url: <http://www.restitucija.rs/index.php/konfiskacija/82-odluka-o-prelazu-u-dravnu-svojinu-neprijatelj-ske-imovine/download> (pristup 3.8.2016.)

¹⁵² DARI, fond 105, kut. 6, br. 215/45.

obrazovnih organa iz Italije te su po toj logici primjenjivali slične metode u nastavi. Također, većina njih nije ni znala hrvatski jezik,¹⁵³ čime je korištenje talijanskog jezika u nastavi bilo neizbježno.

6.2. Talijani i „domaći talijanaši“

Rano ujutro 15. travnja 1941. godine oko 2300 talijanskih vojnika iskrcalo se u krčkoj luci, dok je noć prije šezdesetak fašista iz Rijeke brodovima stiglo u Malinsku. Zajedno s njima, na Krk su se vratili i neki talijanski državljani koji su netom prije rata izbjegli u Italiju. Među njima su se isticali konzularni agent Bonaldi i učitelj Fabris koji su sada vršili funkcije glavnih vojnih informatora, dok je nekolicina krčkih talijanaša pomagala novopridošloj talijanskoj vojsci služeći im kao vodiči prilikom zauzimanja pojedinih mjesta na otoku. Dolaskom talijanske vojske, krčki Talijani započeli su s provociranjem i maltretiranjem domaćeg stanovništva za koje su dobro znali da je antifašistički i prototalijanski raspoloženo. Kao vođa talijanaša istaknuo se dr. Silvano Vegliani, potalijančeni Hrvat¹⁵⁴ Sinković i budući zamjenik civilnog komesara u gradu Krku. Povratnici iz Italije, mnogi od njih u fašističkim odorama, na obali su formirali povorku te pjevajući fašističke pjesme krenuli kroz grad. Iako ih je tadašnji ustaški zapovjednik mjesta dr. Ante Mavrović pozvao da „ne diraju nikoga, jer im je sva imovina netaknuta, te im je čak zabranio da povorkom idu kroz grad“ oni su njegove naredbe jednostavno ignorirali te slavodobitno započeli povorku provocirajući pritom hrvatsko stanovništvo fašističkim pozdravima i usklicima. Svjedok povorke D. Diminić navodi da krčki Talijani nisu više bili „dobrodušni ljudi koji su se zadovoljni vraćali domovima“ već da su to bili „pobjednici opijeni slavom.“¹⁵⁵ Već 19. travnja 1941. godine na 20 motornih brodova stigle su u grad Krk preostale talijanske obitelji, izbjegle još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Prema podacima Okružne komisije „u središtu zbivanja nasilnog provođenja denacionalizacije i talijanizacije hrvatskih ljudi nalazilo se svega dvanaest

¹⁵³ Tako u prijavi protiv učiteljice Marie Bunić, za koju se navodi da je potalijančena Hrvatica iz sela Rasopasno na Krku, stoji kako je tjerala djecu da govore talijanskim jezikom, iako je i sama znala hrvatski što kod većine talijanskih učitelja nije bio slučaj. Usp. Isto, kut. 25.

¹⁵⁴ Već nakon Prvog svjetskog rata u gradu Krku javlja se grupa rođenih Krčana koji prihvaćaju talijansko državljanstvo, kulturu i jezik te kao talijanski podanici započinju optirati za Kraljevinu Italiju. U tom smislu Kovačić pravi razliku između krčkih Talijana, tj. osoba koje svoje porijeklo vuku iz Italije, i krčkih „Talijana“, odnarođenih Hrvata koji su prihvatili fašističku ideologiju i praksu. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 116., 170.

¹⁵⁵ Isto, str. 61.-65.

talijansko-talijanaških obitelji; one su zacijelo bile glavni oslonac okupatoru u provođenju aneksionističke politike.¹⁵⁶ Krčki Talijani i „domaći talijanaši“, tj. rođeni Hrvati koji su prihvatili talijansko državljanstvo, kulturu i jezik, svojim su ponašanjem i statusom za vrijeme okupacije stekli mnogo neprijatelja. Zadojeni iredentizmom i fašizmom oni su pružili čvrst oslonac talijanskim vojnim i policijskim snagama u gradu Krku.

Već smo naveli kako su jugoslavenske komisije za ratne zločine, u okviru „Odluke o zaštiti nacionalne časti“ i „Uredbe o vojnim sudovima“, strogo uzimale u obzir i najmanji oblik suradnje s okupatorom. Tako je samo jedna krivo izgovorena riječ mogla poslužiti kao osnova za saslušanje pred komisijom, kazneni progon ili konfiskaciju imovine. Već smo spomenuli kako je spretno sastavljena „Odluka o zaštiti nacionalne časti“ omogućila da se politički nepodobnim građanima oduzmu građanske slobode te ih se ukloni iz političkog i društvenog života. U mnogim slučajevima progon „ratnih zločinaca“ bio je ustvari osvetnički pohod protiv svih onih koji nisu osjetili breme rata već su, ne podnoseći nikakvu žrtvu, nastavili živjeti lagodnim životom često uživajući razne društvene i političke povlastice.

Općinska komisija u Krku 25. svibnja 1945. godine sastavila je izvještaj o političkim prilikama u gradu Krku od 1921. godine do oslobođenja u travnju 1945. godine. Navodi se kako su već nakon Prvog svjetskog rata mnogi krčki „Skomeršići, Brusići, Maračići, Morići opojeni valjda slatkim italijanskim obećanjima optirali za Italiju i postali su italijanski državljani“.¹⁵⁷ Okupljali su se u društvenim prostorijama „Circolo Culturale Italiano“ gdje su pred očima jugoslavenskih vlasti veličali Mussolinija i pjevali iredentističke pjesme. U drugoj zgradi nalazila se udruga „Fasci di combattimento“, talijanska osnovna škola koju je pohađalo oko stotinjak djece sa šest učitelja, i srednja stručna škola. Treća zgrada ugostila je konzularnu agenciju na čijem je čelu bio već spomenuti Pietro Bonaldi, civilni komesar otoka za vrijeme okupacije od 1918. do 1921. godine. U izvješću navode kako su krčki Talijani „sisali dvije majke“ jer su im istovremeno pomagale talijanske i jugoslavenske vlasti. Po naređenju talijanskih vlasti, pred sam početak Travanjskoga rata, krčki Talijani evakuirani su sa otoka u razne dijelove Istre i sjeverne Italije. Deset do petnaest dana nakon okupacije otoka, krčki Talijani „slavodobitno“ su se vratili te „ne mareći za umornost od prevaljenog puta“ odmah započeli sa maltretiranjem domaćeg stanovništva. Skidali su hrvatske zastave i natpise, pjevali su fašističke pjesme te ograničavali slobodu kretanja ostalim Krčanima, iako su ih oni „poštovali za vrijeme jugoslavenske vladavine“. Nakon okupacije, talijanska je vlast započela s procesom talijanizacije otoka koja je, uz uspostavu isključivo talijanskih škola,

¹⁵⁶ Isto, str. 117.

¹⁵⁷ DARI, fond 105, kut. 6, br. 8/45.

uključivala i promjene naziva mjesta, općina, ulica i trgova, talijanizaciju prezimena pa čak i zabranu korištenja hrvatskih natpisa na grobovima. Talijanske vlasti posebno su radile na štetu domaćih privrednika oduzimajući trgovcima dozvole za prodaju duhanskih proizvoda i ostalih monopola, te ukidanjem koncesija za poslovne prostore. Uslijedila je i reorganizacija javnih službi koja je uključivala otpuštanje Hrvata i zapošljavanje činovnika iz Italije. Nadalje, stoji kako je po slomu fašističke Italije u rujnu 1943. godine upravu nad Krkom nakratko preuzela partizanska vlast koja je „velikodušno prešla preko gore opisanih nepravda“ te je u želji da sredi političku situaciju na otoku, dozvolila Talijanima otvaranje osnovne i srednje škole. Međutim, navodi se kako je nekolicina krčkih Talijana neopaženo barkom na vesla stigla u Rijeku gdje su došli molili Nijemce da preuzmu kontrolu nad Krkom, što su oni i učinili 13. studenog 1943. godine. Po dolasku Nijemaca, navodi se kako su „krčki talijanaši“ uspostavili Talijansku republikansku vojsku te „otpočeli sa tužakanjem njemcima naših ljudi, koje su oni onda otpremali u internaciju u razne njihove zloglasne logore“. Kao glavni vođe među krčkim Talijanima navode se civilni komesar Elio Visani, vice-civilni komesar dr. Silvano Sinković (Vegliani), općinski komesar Pietro Fabris,¹⁵⁸ općinski tajnik Mario Ballarini, učitelj Nikola Sciortino, članice mjesnog Fascio di combattimento Gina Maračić i Ema Stolfa, Gaetano Maračić (Maracich) i Salvator Morić (Morch), te se traži da za svoja zlodjela preuzmu odgovornost pred narodom.¹⁵⁹ Navedeno izvješće ne nudi nam previše korisnih informacija, ali relativno dobro oslikava raspoloženje tijekom talijanske uprave kao i smjer u kojem se razvijao poslijeratni kazneni progon „domaćih talijanaša“ i suradnika okupatora.

Prijave protiv krčkih Talijana podnosili su domaći ljudi koji su svojim svjedočenjem pred Komisijom opisivali na koji su način domaći fašisti iskorištavali svoj posebni status te pomagali okupatora. Općinska komisija u Krku protiv svih krčkih Talijana, dobro poznatih ostalim stanovnicima, podnosila je „Prijavu“ i pokretala zahtjev za konfiskacijom imovine. Kao povod za pokretanje istražnog postupka prihvaćani su često nejasni i nedovoljno obrazloženi razlozi, kao što su članstva u raznim talijanskim organizacijama, nošenje fašističke odore, sudjelovanje na fašističkim manifestacijama, prijateljstva sa karabinjerima i talijanskom vojskom te „širenje nacionalne mržnje prema Hrvatima“. Tako domaćica Ana Toić podnosi prijavu protiv već spomenute Eme Stolfe, koju optužuje da ju je istukla željeznim ključem pri povratku iz crkve. Naime, Stolfa je zajedno s ostalim „krčkim

¹⁵⁸ Radio je kao školski nadzornik u Dubašnici gdje je bio odgovoran za otpuštanje mnogih Hrvata iz službe. Rodom je bio sa Korčule te ga se opisuje kao „izroda koji znade hrvatski jezik“. Isto, kut. 25.

¹⁵⁹ Isto, kut. 6, br. 8/45.

talijankama“ time uspješno spriječila obavljanje blagoslova na hrvatskome jeziku s obzirom na to da se mnoštvo ispred crkve od straha razbježalo.¹⁶⁰ Navedeni događaj, koji se zbio pred desecima svjedoka, označen je kao zločin iz mržnje koji je Stolfa počinila kao „pogibljena fašistkinja i mrziteljica Hrvata i Slavena uopće“. Zbog toga je, po svemu sudeći, Stolfa postala najomraženiji fašista u gradu. Nadalje, u „Prijavi“ protiv Genove Marassi navodi se kako je „bila osobito fašistički nastrojena“ te kako su joj djeca nosila fašističke uniforme. Iako svjedocima nije poznato da li je „prokazivala naše ljude“, opisuje ju se kao „mrziteljicu svega što je hrvatsko, odnosno slavensko“.¹⁶¹ Na sličan je način sastavljena i „Odluka“ protiv supružnika Petra i Gine Maračić za koje se navodi da su bili članovi fašističke stranke te da su sudjelovali u svim fašističkim manifestacijama. Navodno je Gina Maračić često nosila fašističku uniformu te je „prigodom dolaska njemačke vojske dočekala iste i drugovala sa njima“.¹⁶² I prijava protiv Gemme Skomeršić bazira se na tome da je bila članica fašističke organizacije, ali podnositelju prijave nije poznato da li se na još koji način isticala „s obzirom da je cijelo vrijeme bila bolesna / imala ruku u gipsu“.¹⁶³

Već spomenuti sedamdesetogodišnji odvjetnik Silvano Vegliani (Sinković), u narodu poznat kao „Hrvatožder“,¹⁶⁴ optužen je za zločine koje je počinio kao zamjenik civilnog komesara na otoku. Navodi se kako je rukovodio procesom talijanizacije stanovništva, progonio hrvatske trgovce i obrtnike, otpuštao Hrvate iz službe, naređivao internacije stanovnika, vršio nezakonite rekvizicije te samovoljno uništavao privatnu imovinu. Trgovac Ante Belolan optužuje Sinkovića da ga je materijalno uništio oduzevši mu dozvolu za prodaju duhana i kancelarijskih potrepština, te konfiskacijom trgovine koja je bila predana na upravljanje Talijanu. Iz grada Krka Sinković ga je prognao u rodno mjesto Omišalj gdje se svaki dan morao javljati u karabinjersku stanicu.¹⁶⁵ U cilju preuzimanja kontrole nad privrednim sektorom, Sinković je radio na raspuštanju Udruženja trgovaca i zanatlija za grad Krk čiji je tajnik bio Ivan Butković, iako za to nisu postojale zakonske osnove s obzirom na to da su u okupiranim krajevima i dalje bili na snazi jugoslavenski zakoni. Butković tvrdi da je dobio na uvid spise iz kojih je bilo očito kako je upravo Sinković bio odgovoran za raspuštanje Udruge samo zato što Butkovića nije mogao kontrolirati. Štoviše, 1942. godine po Sinkovićevom naređenju Butković je bez razloga uhićen i poslan u internaciju u Italiju gdje je

¹⁶⁰ Isto, kut. 6.

¹⁶¹ Isto, kut. 3.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Isto, kut. 8, br. 856/45.

¹⁶⁵ Isto, kut. 5, br. 1512/45.

ostao sve do kapitulacije Italije kada se priključuje partizanima.¹⁶⁶

Možda nam slučaj Ostrogović-Lužina na najbolji način dočara odnose između Hrvata i Talijana u gradu Krku. Naime, jedne večeri 1932. godine izbila je u gradu Krku tučnjava između hrvatskih i talijanskih mladića prilikom čega je srednjoškolac Josip Bogešić nožem ranio u rebra Talijana Karla Lužinu (Carlo Lusine) koji je odmah bio prevezen u riječku bolnicu gdje je ostao tri mjeseca. Međutim, nekoliko mjeseci nakon toga Lužina je preminuo, ali je medicinska analiza navodno pokazala kako je smrt nastupila zbog ozljede zadobivene tijekom nogometne utakmice kada ga je lopta snažno pogodila u trbuh, a ne zbog rana zadobivenih u fizičkom obračunu. Zbog smrti Karla Lužine protiv Josipa Bogešića vodio se kazneni postupak pred sudom, ali je isti bio oslobođen svih optužbi nakon što su utvrđeni uzroci smrti. Dolaskom talijanske vojske i karabinjera na otok, slučaj je ponovo postao aktualan jer su domaći fašisti pokrenuli potragu za Josipom Bogešićem koji se u međuvremenu vratio kod roditelja u Slavoniju. Shvativši da je Bogešić van njihova dohvata, krčki fašisti optužili su Ludvika Ostrogovića, elektromehaničara iz Voloskog koji je vrlo vjerojatno i sam sudjelovao u tučnjavi, da je on napao nožem Karla Lužinu. Na prijedlog Bartula Lovrića, brodograditelja iz Krka, Ostrogović se sakrio u šumu te mu je Lovrić preko kurira dostavljao hranu. Međutim, netko je Talijanima otkrio Ostrogovićevo sklonište u šumi¹⁶⁷ te je on zajedno sa Lovrićem i njegovim radnikom Franjom Orličem, koji je služio kao kurir, zatvoren u krčki zatvor. Na molbu talijanskih ribara čiji su se brodovi nalazili u njihovom brodogradilištu, Lovrića i Orlića su nakon dvadeset sati pustili iz zatvora da se brane sa slobode, dok je Ostrogović prebačen u zatvor u Kopru.¹⁶⁸ Suđenje Ostrogoviću, Lovriću i Orliču održalo se 13. svibnja 1943. godine, te su kao glavni svjedoci pozvani krčki Talijani. Petnaestorica krčkih Talijana i Talijanki¹⁶⁹ potvrdilo je kako je te kobne noći Ostrogović bio taj koji je nožem udario Karla Lužinu, te kako su svojim očima vidjeli nož u njegovim rukama. Ostrogović je bio osuđen na pet godina robije koju je do kapitulacije Italije služio u Parmi, a nakon toga u koncentracijskom logoru Dachau. Komisija za ratne zločine iz toga je razloga navedenu petnaesticu optužila za lažno prijavljivanje i lažno svjedočenje

¹⁶⁶ Isto, kut. 25.

¹⁶⁷ Neki izvori navode da su karabinjeri saznali za ulogu Franja Orlića te ga uz prijetnju oružjem prisilili da ih odvede do Ostrogovićeovog skloništa, gdje je isti bio uhićen. Usp. Isto, kut. 25.

¹⁶⁸ Isto, kut. 25.

¹⁶⁹ Za lažno svjedočenje pred sudom bili su optuženi: zemljoradnik Girgolo Trankivla (43), ribar Pino Rimbaldo (35), ribar Marcelo Girogolo (34), zemljoradnik Josip Skomeršić (42), zemljoradnik Franjo Skomeršić (52), zemljoradnik Justo Giogolo (30), kućanica Gilda Braut (34), intelektualac Gaetano Maračić (32), kućanica Ana Maračić (36), ribar Ivan Maračić (38), ribar Reanto Maračić (39), ribar Salvo Skomeršić (39), ribar Anton Lužina (70) i otac pokojnog Karla, zemljoradnik Ivan Maračić (70) i pekar Marcelo Padovan (45). Svi su bili talijanski državljani te ih se opisuje kao „gorljive fašiste“ i „mrzitelje svega hrvatskog“. Isto, kut. 8, br. 875.

pod prisegom.¹⁷⁰ Interesantno je da su Karla Lužinu (Carlo Lusine) okupatorske vlasti proglasile „fašističkim mučenikom“ te mu je bila posvećena i prigodna manifestacija 15. travnja 1942. godine u povodu prve obljetnice okupacije otoka.¹⁷¹

Nakon kapitulacije Kraljevine Italije djelovanje krčkih fašista naglo je utihnulo s time da su neki i napustili otok Krk. Međutim, dolaskom Nijemaca na otok 13. studenog 1943. godine navodi se kako su krčki Talijani, iako sada malobrojni, ponovo postali glasni. Štoviše, izvješće Kotarskog NOO-a Krk potvrđuje već spomenuti podatak da je nekolicina krčkih talijanaša predvođena Renatom Maracichem¹⁷² pobjegla barkom u Rijeku moliti Nijemce da zauzmu otok Krk. Iako nam je teško povjerovati da su Nijemci istovremeno zauzeli Krk i Cres na molbu nekolicine talijanaša, stoji činjenica da su krčki talijanaši i fašisti svečano dočekali njemačku vojsku ističući talijanske zastave i fašističke uniforme. Međutim, ubrzo je slijedilo razočaranje kada su im Nijemci naredili da skinu talijanske zastave i fašističke značke te su nakon toga „bacili zastave na pločnik, prešli preko njih autom i s njima čistili svoje automobile.“¹⁷³ Gaetano Maračić, poručnik fašističke vojske i vođa krčke organizacije „Fascio di combattimento“, zajedno s nekolicinom talijanaša prednjačio je u prijavljivanju komunista i pripadnika NOP-a zbog čega je oko dvadeset ljudi odvedeno u internaciju u njemačke logore. Osnivanjem Privremenog odbora krčki talijanaši nastojali su ponovo preuzeti političku vlast na otoku. Odbor je riječkom prefektu Alessandru Spalatinu uputio memorandum od 10 točaka kojeg su potpisali Salvatore Morich i još tri osobe. U njemu se ističe veliko nezadovoljstvo na najave da će za čelnika krčke općine biti postavljen Hrvat, te se traži da se zbog povijesnih i političkih razloga za čelnika odredi Talijan. Međutim, njihove molbe nisu urodile plodom s obzirom na to da je za načelnika Kotarske ispostave Krk Upravnog povjereništva Sušak-Krk imenovan Martin Mrakovčić, Hrvat rodom s otoka Krka.¹⁷⁴ Tijekom velike njemačke ofenzive na otoku u svibnju 1944. godine uhićeno je na stotine ljudi, uključujući i nekoliko Talijana, zbog čega je među desetak fašističkih obitelji u gradu Krku zavladała uznemirenost te ih je većina u lipnju 1944. godine napustila otok.¹⁷⁵

Renato Maračić optužen je od strane Općinske komisije u Krku kao jedan od najistaknutijih krčkih fašista s obzirom na to da je nakon kapitulacije Italije bio jedan od onih

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 243.

¹⁷² U grupi su se još nalazili: Vergilio Depikolozvane, Onorato Skomersich, Karlo Lusina (mlađi), Anton Depikolozvane i Iginio Maracich. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 57.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Isto, str. 57.-58.

¹⁷⁵ Isto, str. 153.

koji su barkom pobjegli za Rijeku dogovarati dolazak Njemaca na Krk. Nekoliko dana kasnije, Maračić se zajedno s Nijemcima vratio na otok i služio im kao vodič.¹⁷⁶ Gaetano Maračić nakon sloma Italije 8. rujna 1943. godine osnovao je organizaciju „Fascio di combattimento: Karlo Lužina“ koja je surađivala sa njemačkim okupatorom zbog čega je protiv svih članova te udruge Okružna komisija predložila podizanje optužnice. Suosnivač udruge Salvator Morić, optužen je za suradnju i pomaganje okupatora jer je 4. veljače 1945. godine kao dobar poznavatelj terena vodio njemačku ekspediciju do sela Kosići gdje je u crkvi za vrijeme bogoslužja uhićeno 12 mladića. Istoga je dana pomogao Nijemcima u pretresa kuće Marije Jurešić, predsjednice mjesnog NOO-a u selu Vrh.¹⁷⁷

Kraj rata u Jugoslaviji povukao je sa sobom pitanje kažnjavanja svih onih koji su tijekom rata zajedno s okupatorima radili protiv NOP-a. Nova jugoslavenska vlast bila je posebno osjetljiva na „domaće izdajice“ koje su na razne načine pomagale okupatora ili se našle u njegovoj službi. Tako i kazneni progon krčkih Talijana svoje korijene krije u želji partizanske vlasti da kazni sve one koji su tijekom rata na bilo koji način pomagali okupatora ili sa njime surađivali. Smatrali su kako bi bilo nedopustivo da pred očima svih onih koji su podnijeli mučnu žrtvu u borbi s okupatorom, osobe koje su se jasno uz njega svrstale te vojno, politički i kulturno pomagale njegovo djelovanje, prođu nekažnjeno. Već spomenuta „Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“ pružala je zakonsku osnovu za progon krčkih Talijana. Tako u člancima 9. i 3. Odluke stoji kako je kažnjivo „svako djelovanje koje je išlo za time da posluži okupatoru i njegovim pomagačima“, ali i „svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa sa pripadnicima okupatorske vojske i vlasti“. Navedeni dokument nije predviđao zatvorsku kaznu, ali je omogućavao vlastima da preuzmu nadzor nad imovinom pojedinca i prije nego li je donesena pravomoćna presuda. Naime, i prije završetka sudskog procesa država je imala pravo obaviti sekvestraciju imovine i odrediti privremenog skrbnika, dok je konfiskacija imovine bila moguća uz odobrenje Narodnog suda nakon donošenja osuđujuće presude. Na taj je način velikom broju krčkih Talijana oduzeta imovina s time da su mnogi proglašeni i narodnim neprijateljima na temelju članka 14. „Uredbe o vojnim sudovima“, te su samim time bili suočeni i sa strogim zatvorskim kaznama. Kao primjer možemo navesti slučaj već spomenute Eme Stolfe koja je sredinom 1944. godine pobjegla s

¹⁷⁶ Navedeni se spominje i kao dioničar krčkog kina u kojemu je također bilo zabranjeno koristiti hrvatski jezik. Usp. DARI, fond 105, kut. 3.

¹⁷⁷ Dana 4. veljače 1945. godine oko 9 sati ujutro u selo Kosići nedaleko Krka iznenada je stigla grupa od 15 do 20 njemačkih vojnika koji su okružili mjesnu crkvu te odveli dvanaestoricu mladih Vršana u zatvor u Rijeku i potom dalje na vojnu službu ili prisilni rad. Nijemci nisu došli glavnom cestom gdje bi ih stanovništvo opazilo i upozorilo mladiće, već su uz pomoć okrivljenika, zrakoplovnog narednika talijanske vojske, stigli šumskim putem. Usp. Isto, kut. 25, br. 8/45.

Krka. Njena je imovina stavljena pod prinudnu upravu te je kao privremenog staratelja postavljen Nikola Stolfa, dok Narodni sud ne donese odluku po kojom će imovina preći pod upravu nadležne uprave narodnih dobara.¹⁷⁸ Kotarski NOO u Krku 5. rujna 1945. godine šalje dopis javnom tužitelju na Sušaku u kojem stoji da je Upravni odjel obavio sekvestar nad imovinom 12 izbjeglih talijanskih obitelji iz grada Krka, iako protiv njih još nije bila podnesena ni jedna prijava. Odjel je postupio na vlastitu inicijativu prateći Okružnicu MUP-a u kojoj stoji kako je dužnost komisija „da najhitnije izvrše popis cjelokupne imovine svih lica koja su izbjegla sa neprijateljem“, a isto tako i svih onih „lica koja su od neprijatelja prisilno odvedena ili su sama izbjegla“.¹⁷⁹ Međutim, Općinska komisija za ratne zločine u Krku izvještava kako je u suradnji sa obavještajnim službama prikupila relevantne podatke i time opravdala sekvestraciju imovine s obzirom na to da su navedene obitelji „bile istaknuti i gorljivi fašisti organizirani u partijsku fašističku organizaciju u Krku“. Štoviše, ističe se kako su navedene talijanske obitelji prihvatile okupaciju talijanske vojske, širile nacionalnu mržnju, održavale prisne veze sa okupatorskim vlastima te se „manifestirale za fašističke blagdane uvijek u crnim košuljama“.¹⁸⁰ Navodi se kako je talijanskim obiteljima imovina stavljena pod sekvestar s time da će se daljnjim istraživanjima utvrditi da li postoji osnova za sastavljanje prijedloga za konfiskaciju imovine, koja je u velikoj većini slučajeva na kraju ipak bila provedena. I delegat Kumbatović proveo je istragu kako bi izvidio da li postoji osnova za konfiskaciju imovine talijanskim obiteljima iz grada Krka. Istragu je proveo na način da je pozvao na razgovor osobe koje su bile dobro upoznate sa djelovanjem talijanskih obitelji za vrijeme okupacije te na temelju njihovih izjava ispunjavao „Odluke“ koje je onda podnosio Okružnoj komisiji na daljnju obradu.¹⁸¹

Kazneni progon Talijana i „domaćih talijanaša“ iz grada Krka bazirao se na svjedočanstvima stanovnika koji su u razgovoru sa komisijama opisivali djelovanje pojedinaca za vrijeme okupacije. Iako kvalitetno svjedočanstvo može imati veći utjecaj na presudu od dokaznog materijala, sama svjedočanstva često su pod utjecajem raznih okolnih čimbenika koji mogu utjecati na kredibilitet svjedoka (loše pamćenje, pristranost, lažni iskaz itd.). U konkretnim slučajevima, mnogi su iskazi svjedoka stilski vrlo slični što dovodi u pitanje vjerodostojnost samog iskaza. Tako se u većini potpisanih svjedočanstava pojavljuju vrlo slične fraze kao što su na primjer „gorljivi fašista“ ili „mrzitelj svega Hrvatskog i Slavenskog“. Najčešće pod izlikom da su tijekom okupacije „bili fašistički nastrojeni“,

¹⁷⁸ Isto, kut. 3, br. 1174.

¹⁷⁹ Isto, br. 820/45.

¹⁸⁰ Isto.

¹⁸¹ Isto, kut. 25, br. 127/45.

„sudjelovali na fašističkim manifestacijama“, „saradjivali sa neprijateljem“ ili bili članovima fašističkih organizacija, talijanskim je obiteljima iz grada Krka oduzeta kompletna imovina s time da je nekoliko krčkih Talijana na koncu proglašeno narodnim neprijateljima.¹⁸² Iako Općinska komisija u Krku opravdava kazneni progon krčkih Talijana pozivajući se na „Odluku o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj“, ipak se dobrim djelom radilo o političkom procesu usmjerenom prema kompletnoj zajednici Talijana sa otoka Krka. S druge strane, kazneni progon krčkih Talijana ne predstavlja nikakav fenomen ukoliko ga sagledamo u kontekstu pravnog okvira Odluke koja nedvosmisleno podrazumjeva i progon političkih neistomišljenika. Iako se nekolicina pojavila na listi narodnih neprijatelja (vidi Prilog 8.) za što je bila previđena i zatvorska kazna, krčki Talijani i talijanaši napustili su otok Krk još prije završetka rata, te na žalost nisam uspio pronaći podatke koji bi nam detaljnije opisali njihovu sudbinu u smislu mogućeg izručenja jugoslavenskim vlastima i daljnjeg kaznenog progona.

6.3. Zločini talijanskih i njemačkih vojnih vlasti

Nakon početne okupacije otoka Krka broj talijanskih vojnika postepeno se smanjivao, ali bez obzira na to talijanska je vojska zajedno s pripadnicima granične straže (GAF), financijske straže i kraljevskim karabinjerima uspješno preuzela kontrolu nad svim dijelovima otoka Krka, raspoređujući vojne i policijske snage u svim većim mjestima. Značajnije vojne posade bile su stacionirane u mjestima Omišalj, Šilo, Punat, Krk, Baška, Malinska, Glavotok i Brzac. Procjenjuje se da je nakon aneksije na otoku ostalo između 1000-1200 vojnika zajedno s karabinjerima i drugim pripadnicima oružanih snaga.¹⁸³ Time je uspostavljen djelotvorni represivni aparat koji je za cilj imao učvršćivanje talijanske vlasti i gušenje svih prototalijanskih djelovanja. Iako je okupator u početnim fazama primjenjivao taktiku mirne vladavine i humanosti, uskoro je postalo očito kako je pooštavanje nasilnih mjera jedino rješenje za kontrolu izrazito prototalijanski nastrojenog stanovništva. Iz toga razloga, pod posebnom su prismotrom bili svi oni pojedinci za koje se sumnjalo da iniciraju i organiziraju prototalijansko raspoloženje i djelovanje na otoku. Stoga nas ne čudi podatak da su se upravo

¹⁸² Isto, kut. 25.

¹⁸³ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 65.-68.

članovi KPH¹⁸⁴ prvi našli na udaru okupatora i to u danima nakon Njemačkog napada na SSSR. Bježeći pred Talijanima, nekoliko je vodećih komunista prešlo u ilegalnost skrivajući se po šumama na otoku. Zahvaljujući dobro organiziranoj mreži konfidenata, ali i pristupu jugoslavenskim policijskim arhivima, talijanske policijske vlasti bile su dobro informirane o članovima komunističke stranke, njihovim simpatizerima, ali i o drugim prototalijanski nastrojenim elementima (članovi HSS-a, jugonacionalisti, ustaše, itd.). Represivne mjere talijanskog okupatora pojačale su se početkom 1943. godine kada su uz pomoć četnika i doušnika sa terena započete potrage za ilegalcima i simpatizerima KPH koji su među stanovništvom širili komunističku propagandu i literaturu („Primorski vjesnik“, „Crveni vjesnik“, „Primorski borac“, „Komunist“ i letak „U borbi“). Nadalje, kako bi se osigurala prehrana stanovništva okupator je primjenjivao metodu obaveznog otkupa stoke i poljoprivrednih proizvoda te obvezu prijavljivanja viškova hrane, što je u narodu izazvalo veliko nezadovoljstvo. Također, seljacima je zabranjen izvoz proizvoda sa otoka te je naređen strog pregled robe i putnika pri ukrcaju u lukama. Talijanski vojnici bili su skloni i pljačkanju, poglavito vrednijih predmeta iz škola i ostalih javnih ustanova.¹⁸⁵

Komunisti su bili najutjecajnija snaga kada je riječ o pokretanju antifašističkog djelovanja i organiziranju otpora na otoku. Međutim, zbog svojeg zemljopisnog položaja, loših veza sa kopnom te slabe pošumljenosti, otok Krk nije bio pogodan za oružane akcije većih razmjera te je samim time odnos prema okupatoru imao svoja specifična obilježja. Loše veze s KPH na kopnu, dovele su do toga da su krčki komunisti često bili prepušteni sami sebi te su se, djelujući po vlastitoj intuiciji, povlačili u ilegalnost i radili na okupljanju novih članova, osnutku novih organizacija te političkom izgrađivanju uz pomoć partijske i političke literature koja je tajnim vezama stizala na otok. Nakon napada na SSSR, započela je sustavna talijanska represija protiv krčkih komunista koji su se po napucima Okružnog komiteta KPH povukli u ilegalnost, sklanjajući se po šumama i tajnim bunkerima. Suradnici pokreta otpora i KPH, okupljeni u organizaciji Narodne pomoći, radili su na sakupljanju hrane, soli, novčane pomoći, lijekova i ostalih potrepština koje bi mogle pomoći partizanima na kopnu.¹⁸⁶ Vodstvo komunista na otoku na sastancima je naglašavalo važnost napuštanja rada u zatvorenom krugu komunista i simpatizera te agresivnijem prodoru u narod. Također je naglašena i važnost izrade ilegalnih skloništa za čuvanje prikupljenih materijalnih sredstava i ratne opreme, kao i rad na otkrivanju domaćih izdajnika i špijuna, sabotiranju telefonskih veza i glavnih

¹⁸⁴ Prema sačuvanom izvješću KK KPH Krk od 3. veljače 1942. godine na otoku je djelovalo 13 organizacija sa 49 članova te 4 organizacije sa 30 simpatizera. Usp. Isto, str. 131.

¹⁸⁵ Isto, str. 88.-93.

¹⁸⁶ Isto, str. 32-38.

prometnica te prebacivanju oružja i mobilizaciji mladih otočana u redove partizanske vojske. Prve nesuglasice među krčkim komunistima javile su se oko želje nekolicine članova za poduzimanjem većih borbenih akcija na otoku. Međutim, odlučeno je da se na terenu mogu provoditi manje akcije koje će smetati neprijatelja, ali da se nikoga ne smije ubiti.¹⁸⁷

Njemački okupator 13. studenog 1943. godine bez problema je s manjom skupinom vojnika, i uz pomoć nekoliko oklopnih vozila, zauzeo otok Krk, dok su se slabe jedinice NOVH razmještene po otoku povukle prema Rabu. Navodi se kako je propust napravljen i prilikom formiranja partizanskih četa u Omišlju i Malinskoj koje su bile sastavljene od domaćih ljudi. Oni su, naime, na podatak da im u susret dolazi njemačka vojska jednostavno napustili položaje i otišli svojim kućama. Ne nailazeći na nikakav otpor, Nijemci su započeli sa pljačkanjem vrijednije imovine, poglavito iz hotela i javnih zgrada. Grupa partizanskih boraca povukla se na položaje iznad Punta odakle je otvorena vatra na nadolazeću njemačku kolonu koja je uzvratila snažnom minobacačkom vatrom. Nakon prekida vatre, okupator je nastavio u smjeru Baške, gdje je također naišao na slabiji otpor koji je ubrzo svladan čime je zauzimanje otoka privedeno kraju.¹⁸⁸

Njemački okupator, za razliku od talijanskog, nije raspolagao s dovoljnim brojem vojnika da uspostavi posade u svim većim mjestima na otoku. Veća okupatorska posada nalazila se u gradu Krku te ju je činilo oko 15 njemačkih vojnika, 27 domobrana i 20 oružanika NDH, s time da su u gradu bili stacionirani i pripadnici ratne mornarice. Stalne vojne posade nalazile su se i u Omišlju, oko 50 vojnika, i Baški. U vrelima se navodi i oko 20 ustaških špijuna i pripadnika Tajne državne policije - Gestapoa koji su se razmjestili po otoku. Učinkoviti represivni aparat činio je i policijski sustav kojim su upravljali zapovjednici SS-a i SD-a na Sušaku. Također, uspostavljena je i služba sigurnosti koju je činilo nekoliko odjela Gestapoa, te služba pomorske policije – *Wasserschutzpolizei* koja je često djelovala i po otoku Krku. Njemački okupator uskoro se pokazao kao mnogo agresivniji i odlučniji od talijanskog kada je riječ o pokušaju da suzbije svako djelovanje pripadnika pokreta otpora. Malobrojne, ali izrazito mobilne i dobro informirane postrojbe njemačke vojske uskoro su započele sa provođenjem strogih represivnih mjera protiv pripadnika KPH i pokreta otpora. Tako su, na primjer, na Badnjak 1943. godine Nijemci i ustaše upali u kuću Josipa i Marije Mihaić gdje su zatekli aktivista i kurira NOP-a Ivana Radivoja Miščića kojeg su, pred očima ukućana, ubili revolverom kojega je sakrio u kući. Navodi se kako su Nijemci i ustaše bili

¹⁸⁷ Veće oružane akcije protiv neprijatelja nisu se poduzimale najviše zbog bojazni od fašističke osvete nad stanovništvom, gubljenja podrške u narodu, ali i same činjenice da je riječ o otoku na kojem dobro organiziran i naoružan okupator u trenutku može pokrenuti ofenzivno djelovanje. Usp. Isto, str. 152.-155.

¹⁸⁸ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 25.-28.

vrlo dobro obaviješteni s obzirom na to da su Miščića tražili po nadimku te se zaključuje kako su za to krive domaće izdajice i špijuni. Nijemci su iz svojih vojnih uporišta često vršili racije koje su bile popraćene ciljanim uhićenjima, paljenjem kuća, pljačkom te odvođenjem na prisilni rad.¹⁸⁹ Sve snažnije djelovanje partizana na kopnu, a i bojazan od anglo-američke invazije, natjeralo je njemačko zapovjedništvo da početkom 1944. godine još više osnaži akcije protiv „bandita“ i njihovih pomagača. Tako njemačko zapovjedništvo Operativne zone Jadransko primorje naređuje da se pripadnike pokreta otpora po zarobljavanju odmah strijelja. Shodno tome, na otoku Krku osnovana su nova vojna uporišta, među kojima i ono u Malinskoj gdje je bilo stacionirano gotovo 100 pripadnika pomorske policije koji su svakodnevno vršili racije po okolnim selima. Nerijetko su i borbene grupe partizana razmještene po otoku poduzimale manje oružane akcije. Tako su u Šilu napadnuta četvorica njemačkih vojnika od kojih su dvojica bila ubijena. Uskoro je iz Crikvenice stigla njemačka vojska koja je u široj okolini Šila uhitila 40 osoba. Sredinom 1944. godine njemačke vojne posade nalazile su se samo u Malinskoj i Krku, dok u drugim krajevima otoka nije bilo nikakve neprijateljske prisutnosti. Time je djelovanje partizana i pripadnika KPH značajno olakšano te su uspostavljene i stalne veze sa kopnom. Uz pomoć ustaša i domobrana iz Rijeke i Crikvenice, Nijemci su često organizirali i veće racije. Tako je u ožujku 1944. godine gotovo 700 vojnika sudjelovalo u raciji na području Dobrinja koja je, kao i ostale, bila popraćena pljačkom i odvođenjem ljudi na prisilni rad.¹⁹⁰

6.3.1. Uhićivanja i internacija stanovništva

Općinske komisije za ratne zločine veliki su dio svoga rada posvetile utvrđivanju krivaca za razna uhićenja, internacije, premetačine, odvođenja na prisilni rad, oduzimanja slobode, fizička zlostavljanja te za ostale represivne mjere kojima su talijanske i njemačke vojne vlasti pokušavale pacificirati stanovništvo otoka i uništiti njegovu želju za otporom. U arhivi Okružne komisije za ratne zločine na Sušaku nalaze se mnogi dokumenti vezani uz utvrđivanje zločina talijanske i njemačke vojne vlasti na otoku Krku te je nemoguće pristupiti obradi svakog pojedinog slučaja. Iz toga razloga, sagledati ćemo samo izdvojene predmete koji na najbolji mogući način oslikavaju prirodu ratnih zločina na otoku Krku te nas vode kroz

¹⁸⁹ Isto, str. 35.-38.

¹⁹⁰ Isto, str. 104.-105.

proces istraživanja i utvrđivanja ratnih zločina.

Talijanska okupatorska vlast u svim je mjestima na otoku organizirala karabinjerske stanice koje su postale sredstvo terora i represije nad stanovništvom. Mnogi pojedinci koji su tijekom rata bili zatvarani podnosili su prijave protiv poznatih ili nepoznatih nalogodavaca i neposrednih izvršitelja njihova uhićenja. Tako je, na primjer, Ivan Žužić iz Omišlja podnio prijavu protiv nepoznatog odreda karabinjera koji ga je uhitio te na nekoliko mjeseci zatvorio u „hotelski zatvor u Krku“. Navodi kako je u zatvoru gladovao te kako mu se pogoršala reuma zbog čega traži 4000 dinara odštete.¹⁹¹ Okružna komisija za ratne zločine navodi kako se u zatvaranju i maltretiranju stanovništva posebice isticao Antonio Paulo, zapovjednik karabinjerske stanice u Vrbniku. U izvješću stoji kako je brigadir Paolo imao običaj uhićenoj osobi vezati noge za strop te ju fizički maltretirati. Nakon prelaćivanja u stanici, uhićenici bi bili odvedeni u karabinjersku stanicu u Krku te nakon toga predani ratnom sudu u Rijeci. U većini slučajeva bili bi osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne o čemu su mnogi posjedovali i dokumente koje su kao dokaz dostavljali komisijama. Osuđenici su kazne odrađivali u logorima i zatvorima po Italiji, a nakon kapitulacije Italije mnogi su bili premješteni u njemačke logore, najčešće u Dachau i Mauthausen. Zanimljivo je da se gotovo ni u jednoj „Prijavi“ ne navodi razlog zbog kojeg je osoba bila uhićena već se na prvi pogled čini kako su talijanski vojnici i karabinjeri nasumično uhićivali ljude. Iako mučenje zatvorenika nije opravdano, ipak se nije radilo o bezrazložnom izivljavanju već o nastojanju da se iz njih izvuku korisne informacije o ostalim članovima i simpatizerima partizanskog pokreta na otoku.¹⁹² Unatoč tome što općinske komisije to nigdje ne navode kao razlog za njihovo uhićenje i zatvaranje, u stvarnosti je velika većina interniranih osoba bila u službi partizanskog pokreta.

Gotovo identična situacija je i u ostalim mjestima na Krku gdje su karabinjeri i GAF ciljano uhićivali ljude koje bi potom odvodili pred ratni sud. Uhićenim Krčanima pred ratnim sudom Druge talijanske armije u Rijeci suđeno je kao komunistima i pripadnicima bandi, radi čega je većina bila osuđena na dugogodišnje zatvorske kazne.¹⁹³ Nakon zatvora u Rijeci, nekoliko bi tjedana proveli u zatvoru u Koprju odakle su upućivani u logore po Italiji (Cairo Montenotte, Nereto, Notaresco, Ustica itd.). Iako navode kako je život u talijanskim logorima bio težak zbog slabe ishrane i teškog fizičkog rada, mnogi primjećuju kako su puno gori uvjeti

¹⁹¹ DARI, fond 105, kut. 2, br. 341/45.

¹⁹² Isto, kut. 1, br. 58/45.

¹⁹³ Isto, br. 112/45.

bili u njemačkim logorima odakle se mnogi otočani nisu ni vratili živi.¹⁹⁴

Talijanski karabinjeri djelovali su po prijavama poznatih ili nepoznatih „domaćih izdajnika“ koji su najčešće pripadali talijanašima, četnicima ili konfidentima koji su radili za novac. Nakon dojave, karabinjeri bi najčešće rano ujutro ili kasno navečer upali u kuću okrivljenika te napravili premetačinu u potrazi za „komunističkom propagandom“.¹⁹⁵ Međutim, i najmanja provokacija usmjerena protiv Italije bila je dovoljan razlog za uhićenje. Valentin Žic iz Punta osobno je to iskusio kada je tijekom zabave na Sv. Dunatu pripit ušao u verbalni sukob s krčkim fašistima prilikom čega je uzviknuo „Živjela Jugoslavija“. Krčki fašisti zatvorili su ga u jednu od soba gostione, a nakon dolaska karabinjera pušten je uz uvjet da se sljedeći dan prijavi u karabinjersku stanicu u Puntu. Nakon što je proveo osam dana u krčkom zatvoru, otpremljen je u riječki zatvor odakle je pod optužbom da je vođa komunista u Puntu¹⁹⁶ poslan u internaciju u logor Città Sant'Angelo gdje je dočekao oslobođenje po Englezima.¹⁹⁷

Kapitulacijom Italije i dolaskom njemačke vojske na područje Hrvatskog primorja stvorena je nova represivna struktura koja je, po dostupnim nam podacima, bila puno agresivnija i nemilosrdnija od one talijanske. S obzirom na to da je njemačka vlast na Krku bila na vrlo klimavim nogama, Nijemci su protupartizansko djelovanje vršili brzim i iznenadnim racijama potpomognuti jedinicama iz Rijeke i Crikvenice. Navodi se kako su Nijemci od kraja 1944. godine do početka 1945. godine organizirali „nekoliko racija“.¹⁹⁸ Racije na otoku Krku provedene su po naređenju zapovjednika SD-a u Rijeci potpukovnika Paula Trauba. Svrha tih racija, kojima je rukovodio kapetan Hauptman Brinks iz Malinske, bila je da otežaju ili ugase djelovanje partizana koji su uspješno razvili svoju djelatnost po otoku, osim u onim mjestima gdje su povremeno ili stalno bile stacionirane njemačke posade (Krk, Malinska, Baška i Punat).¹⁹⁹

Dopis Kotarskog komiteta KPH Krk od 8. lipnja 1944. godine opisuje posljedice njemačke svibanjske ofenzive koja je trajala od 18. do 28. svibnja. Nijemci su tom prilikom odveli gotovo 600 ljudi u zatvor u Rijeku od čega je „deset posto bilo žena“. Tijekom ofenzive, Nijemci su se služili taktikom okruživanja crkvi za vrijeme bogoslužja te

¹⁹⁴ Isto, kut. 25.

¹⁹⁵ Isto.

¹⁹⁶ Međutim, pouzdani izvori navode kako je Žic ustvari bio jugonacionalist, možda čak i četnik. Naime, bilo je uobičajeno za talijanskog okupatora da sve nepodobne osobe jednostavno označi kao komuniste. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 103.

¹⁹⁷ DARI, fond 105, kut. 27.

¹⁹⁸ Isto, br. 764.

¹⁹⁹ Isto, kut. 25.

uhićivanjem „sumnjivaca“ pri izlasku. Uhićenja su provodili planirano držeći se popisa članova KPH i njihovih pomagača. Tako su u Omišlju umjesto partizanskog odbornika uhitili njegovog imenjaka. Zapovjednik postrojbe navodno je objasnio okupljenima kako im se žuri te nemaju vremena tražiti partizane već su im potrebni ljudi za rad. Nijemci su prilikom racije spalili šest kuća, redom onih u vlasništvu partizanskih odbornika i simpatizera. Navodi se kako su nakon racije pronađene i dvije mrtve osobe od kojih je jedna preminula u šumi nedaleko Sv. Vida od prekomjernog silovanja i gušenja. Riječ je o Mari Lesici Purić čiji je leš pregledao dr. Slavko Pančić i utvrdio tragične uzroke smrti. Veliku štetu prouzročila je i masovna pljačka privatne imovine i poljoprivrednih dobara što je dodatno otežalo život stanovništva na otoku.²⁰⁰ Takvih je racija, samo manjeg intenziteta, bilo vrlo mnogo. One se javljaju kao nemogućnost Nijemaca da kontinuiranim prisustvom uspostave dugotrajni red, zbog čega su silovite i agresivne racije ovoga tipa bile jedino rješenje u pokušaju da se zaustavi ili oteža djelovanje partizana na otoku. Također, iz ovoga dopisa, kojeg nije sastavila komisija za ratne zločine već Kotarski komitet u Krku, jasno je dano do znanja kako su akcije njemačke vojske bile ograničene na djelovanje protiv partizana i njihovih pomagača. Naime, navedeni dokument opisuje žrtve njemačke racije kao pripadnike, funkcionere ili simpatizere NOB-a, što iz dokumenata komisija za ratne zločine često ne možemo utvrditi s obzirom na to da se u njima ne navodi služba koju je uhićenik vršio pri pokretu otpora.

Najteži ratni zločin na otoku Krku dogodio se 5. kolovoza 1944. godine. Zapisnik o zločinu sastavljen je pred referentom Okružne komisije na Sušaku dr. Jurajem Višalem dok je delegat Kumbatović služio kao zapisničar. Prijava se vodila protiv već spomenutog Paula Trauba, zatim Bringsa Hauptmana, zapovjednika pomorske policije u Malinskoj, narednika Rudolfa Paulsa, koji je osobno zapovijedao racijom, te poručnika pomorske pješadije Rinalda Langenbacha. Gotovo 300 Nijemaca toga je kobnoga dana opkolilo mjesto Dobrinj koje je bilo poznato kao jedno od glavnih partizanskih središta na otoku. Vojnici su započeli pretraživati kuće te odvoditi sumnjive osobe na saslušanje na glavni trg u mjestu. Upali su i u poštanski ured gdje su pod prijetnjom pištoljem tražili od Marice Mavrović da im oda imena osoba koje su po zidovima ispisale partizanske parole. S obzirom da nije htjela otkriti imena tih osoba, navodi se kako je bila odvedena u Rijeku te potom u konclogor Auschwitz. Iz okupljene grupe Nijemci su izdvojili petoricu osumnjičenika: Antuna Variolu, njegova brata Josipa, Antuna Pavačića, Ivana Brusića (svjedoka iz „Zapisnika“) te njegovog sina Ivana. Navedene su potom zaključali u crkveni zvonik, a preostalu grupu od deset muškaraca odveli

²⁰⁰ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 43.- 45.

brodom u Rijeku odakle su upućeni na prisilni rad u Njemačku.²⁰¹ Nakon par sati, Nijemci su saopćili petorici zatvorenih u zvoniku da su osuđeni na smrt strijeljanjem. Prvo su ubili najstarijeg zatvorenika Antona Variolu kojeg su strijeljali pred zvonikom. Nakon njega, ubili su Ivana Brusića (sina) i Josipa Pavačića, dok su Anton Pavačić i Ivan Brusić (otac) od šoka pali u nesvijest. Pošto ih takve nisu htjeli strijeljati, zatvorili su ih u podnožje zvonika te eksplozivom uništili zvonik.²⁰² Srećom, debeli zidovi crkvenog zvonika spasili su ih od smrti te su teško ranjeni uspjeli pobjeći i potražiti pomoć kod partizana. Uz zvonik, uništene su sve javne zgrade u Dobrinju uključujući i školu. Po kućama su vršene premetačine, koje su često rezultirale pljačkom privatne imovine te se navodi kako su Nijemci „odnosili sve predmete koji su imali neku vrijedost kao na pr. rublje, odjela, vino, rakiju, zlatninu, gotov novac, stoku, krupnu i sitnu, kao i perad.“ Podnositelj prijave Ivan Brusić, sin ubijenog Brusića, navodi kako su takve pljačke bile učestale kod svake racije te posebnu pozornost obraća na 13 ljudi koji su tijekom njemačkih racija izgubili živote. Među žrtvama su bili i Josip Kirničić kojeg su ubili u selu Kras, Ivan Jurić iz Klimna, te Ivan Jakominić koji je tijekom rada u polju smrtno ranjen.²⁰³

Osim masovnih racija, Nijemci su često vršili i pojedinačna uhićenja, poglavito u mjestima gdje su bili stacionirani. Tako je Ivan Žic podnio prijavu protiv poručnika Kögela, zapovjednika postaje u gradu Krku, koji je naredio njegovo uhićenje. Nakon suda u Rijeci završio je u zatvoru u Trstu gdje je proveo mjesec dana da bi nakon toga bio poslan u njemački logoru Dachau. Navedena procedura bila je standardna za sve uhićenike s otoka Krka s time da su mnogi završili i u drugim njemačkim logorima kao što su Birkenau ili Mauthausen.²⁰⁴ U konkretnom slučaju navodi se kako je zapovjednik Kögel prekršio članke 4. i 5. „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“ koji reguliraju prava ratnih zarobljenika. Međutim, iz dokumenata nam nije jasno na temelju čega je dotični Žic trebao biti smatran ratnim zarobljenikom s obzirom na to da nije navedena njegova uloga pri NOP-u, a ni konkretni razlog njegova uhićenja.²⁰⁵ Kao što smo već naveli, za strane državljane nije vrijedio „Zakon o krivičnim djelima protiv države“ već su se oni kazneno progonili na

²⁰¹ Među uhićenima su bili i predsjednik mjesnog NOO-a te članica općinskog odbora AFŽ-a. Preostali uhićenici bili su obični građani koji nisu bili članovi komunističkih organizacija, ali su simpatizirali NOP. Usp. Isto, str. 161.

²⁰² Kovačić u svojoj knjizi, referirajući se na izvješće Kotarskog komiteta KPH Krk, navodi kako su Nijemci navedenu petoricu zatvorili u zvonik i aktivirali eksploziv. Na taj način su trojica preminula uslijed eksplozije (a ne strijeljanjem) dok su preostala dvojica bila onesviještena te su Nijemci mislili da su mrtvi. Također, navodi se kako je zvonik srušen pod optužbom da se koristio za upozoravanje partizanskih boraca o približavanju njemačke vojske. Usp. Isto, str. 160.-161.

²⁰³ DARI, fond 105, kut. 25.

²⁰⁴ Isto.

²⁰⁵ Isto, br. 62/45.

temelju međunarodnih konvencija. Na sličan način, Općinska komisija u Dobrinju prijavila je Rudolfa Paulza kao ratnog zločinca po službenoj odgovornosti s obzirom na to da su vojnici kojima je zapovijedao 4. kolovoza 1944. godine uhitili poštansku činovnicu iz Dobrinja koja je na kraju provela deset mjeseci u Auschwitzu. Navodi se kako je dotični prekršio članke 42. i 47. „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“. Članak 42. utvrđuje kako je teritorij okupiran samo ako je okupatorska vojska nad njim preuzela potpunu kontrolu, dok članak 47. zabranjuje pljačku. Čini se kako Komisija u slučaju činovnice iz Dobrinja nije slijedila uobičajenu praksu prijavljivanja okrivljenika za povredu članaka koji reguliraju odnose prema ratnim zarobljenicima, već se poslužila člankom koji ograničava djelovanje okupatora. Time se nastojao osporiti status Nijemaca kao okupatora s obzirom na to da nisu uspostavili potpunu kontrolu nad otokom. Međutim, već smo u prethodnim poglavljima objasnili da ta činjenica ne utječe na njihov status, a samim time ni na primjenu međunarodnog prava. Nadalje, satnika Paulza prijavili su i za pljačku oštećenice, iako se ona dogodila prilikom dolaska u Auschwitz i nema nikakve veze s dijelom Pravilnika koji regulira prava i obveze okupatorske vojske na okupiranom području.

Nailazimo na relativno mali broj smrtnih slučajeva koji su bili istraživani od strane općinskih komisija za ratne zločine na otoku Krku. Velika većina onih koji se spominju vezana je uz već opisane racije njemačke vojske. Jedini slučaj ubojstva od strane talijanske vojske koji se spominje u proučavanim arhivima zbio se 3. lipnja 1943. godine u 10 sati navečer kada je patrola karabinjera u Korniću ustrijelila kurira NOP-a Nikolu Brauta. Ono što je također interesantno u „Prijavi“ protiv nepoznate grupe talijanskih vojnika koji su ustrijelili Brauta, jest činjenica da je spomenuta funkcija koju je stradali vršio pri partizanskom pokretu. Međutim, navedena „Prijava“, ispunjena pisačim strojem, naknadno je prešarana i prepravljena olovkom tako da je moguće nije ni proslijeđena nadležnim institucijama što bi i objasnilo činjenicu da se otvoreno navodi kako je „Braut Nikola saradjivao tada u Narodnom Oslobodilačkom Pokretu i kao kurir održavao vezu sa N.O.V.“²⁰⁶ Interesantno je da se u arhivi Okružne komisije na Sušaku ne spominje ubojstvo ilegalca Petra Franolića-Baračina, sekretara KK KPH Krk, kojega su Talijani ubili iz zasjede dok je u šumi kraj Garice čekao na početak sastanka Kotarskog komiteta.²⁰⁷

²⁰⁶ Isto, kut. 25.

²⁰⁷ Kovačić u svojoj knjizi koristeći okupatorske dokumente detaljno opisuje napad na grupu krčkih komunista u šumi nedaleko Vrbnika. Za napad u kojem je Franolić izgubio život, vjerojatno je kriv Nikola Gršković-Paron iz Vrbnika koji se slučajno zatekao na mjestu gdje su komunisti trebali održati sastanak. On je sa njima pristojno popričao, a nakon toga se uputio u rodni Vrbnik gdje je viđen kako ulazi u karabinjersku stanicu. Štoviše, Anton Volarić navodi kako je tjedan dana nakon toga iz šale upitao Grškovića: „Što si to učinio Nikola?“, na što mu je

Općinske komisije za ratne zločine sastavile su mnogo „Prijava“ i „Odluka“ na temelju iskaza osoba koje su bile uhićene i internirane od strane talijanskih i njemačkih vojnih vlasti. Procedura je bila poprilično jednostavna. Oštećenik, odnosno pojedinac uhićen od strane okupatora, pred rukovodiocem komisije i zapisničarom ukratko bi opisao svoje uhićenje, posebnu pažnju obraćajući na mjesto i vrijeme uhićenja i odgovorne osobe. Izrečenu izjavu zapisničar je uvodio u formular „Prijava“ koji je po mogućnosti trebao biti potpisan i od strane dva dodatna svjedoka koji potvrđuju da izjava odgovara istini. Središnji dio „Prijave“ sadržavao je kratku izjavu u kojoj oštećenik navodi vrijeme i mjesto uhićenja, odgovorne osobe te ukratko opisuje okolnosti u kojima je odslužio kaznu. Na temelju „Prijave“, komisija za ratne zločine ispunjava formular „Odluka“ (novija inačica formulara „Podaci“) i ostale potrebe dokumente (npr. „Spisak žrtava/oštećenika“) te ih zajedno s dokaznim materijalom (najčešće svjedočanstvima oštećenika i članova obitelji) prosljeđuje Okružnoj komisiji koja bi revidirala pristigli materijal te utvrđivala da li postoje elementi za kazneni progon. U većini slučajeva oštećenici nisu imali informacije o tome tko je bio neposredni izvršitelj zločina ili nalogodavac, već im najčešće samo bilo poznato mjesto iz kojega su vojnici stigli. Stoga je, u nedostatku konkretnih informacija, vrlo često ispunjavana „Odluka“ samo za vojnog zapovjednika toga mjesta. Kao što smo već naveli, dokumenti nam ne nude previše podataka o samom oštećeniku ili pozadini njegova uhićenja. Konkretnije, u „Prijavi“ i popratnim dokumentima navodi se samo mjesto i vrijeme uhićenja, odgovorne osobe, mjesto izvršenja kazne, vremenski period te počinjena novčana šteta.²⁰⁸

„Pored mogućnosti što skorijeg saziva mirovne konferencije“ Zemaljska komisija za ratne zločine Okružnicom od 25. srpnja 1946. godine naredila je okružnim komisijama prikupljanje statističkih podataka o zločinima okupatora i njihovih pomagača. Okružne komisije tada su upućivale „općinske ekipe“ da uz pomoć upravnih vlasti odmah pristupe sakupljanju podataka po terenu ispunjavajući statističke obrasce. Okružna komisija na Sušaku zadužila je po jednog delegata za svaki kotar. Za kotar Krk određen je delegat Milan Dukić, statistički referent kotarskog NO-a u Krku. Njegova dužnost bila je da organizira i rukovodi prikupljanje statističkih podataka u svim općinama svoga kotara. Općinske komisije su u svakom mjestu općine odredile po jednog „dobropismenog i spretnog druga“ koji je u komunikaciji s Mjesnim NOO-om i lokalnim stanovništvom ispunjavao statističke obrasce. Uz popunjavanje brojeanih podataka posebno je važno bilo poimence

ovaj odgovorio: „Još će toga biti jer oni krađu janjce.“ Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 261.

²⁰⁸ DARI, fond 105, kut. 7, br. 78.

ispuniti obrasce „Popis žrtava lišenih života“ i „Popis zatvorenih i interniranih osoba“.²⁰⁹ U uputama za ispunjavanje navodi se kako rubriku naslovljenu „Lišeni života“ treba ispunjavati na način da se navedu „sve žrtve kod kojih je kasnije nastupila smrt uslijed zadobivenih povreda, zlostavljanja, mučenja, izgladnjivanja u zatvorima ili logorima.“ Međutim, Okružna komisija na Sušaku 11. studenog 1946. godine javlja Zemaljskoj komisiji da su „unijete u popis kao žrtve okupatora i njegovih pomagača i takve osobe, koje su umrle kao borci NOV-a, prirodnom smrću, stradale nesretnim slučajem ili bile u redovima neprijateljske vojske ili koje su umrle uslijed bolesti, koja nije bila proučavana zločinačkim djelovanjem.“ Iako Okružna komisija izvješćuje da su navedeni propusti naknadno ispravljani, mi na žalost ne znamo da li su dostupni dokumenti bili uključeni u taj ispravak te iz toga razloga nećemo ni spominjati navedene podatke.²¹⁰

S druge strane, Okružna komisija izvještava kako su statistički podaci vezani uz broj interniranih i uhićenih osoba uredno ispunjeni, ali u arhivi Okružne komisije pronašao sam podatke samo za općine Poljica, Baška, Dobrinj, Punat i Vrbnik. Tako stoji da je u općini Poljica uhićeno 11 osoba, dok ih je 36 internirano u logore, uključujući 3 umirovljenika i 3 ženske osobe. Navodi se kako su 4 osobe preminule u logorima izvan zemlje.²¹¹ U općini Baška u logorima je stradalo troje ljudi dok ih je ukupno bilo internirano 25 od čega samo 6 po Talijanima, a ostali po Nijemcima.²¹² Iz općine Dobrinj dvije su osobe preminule u internaciji u Njemačkoj, dok ih je ukupno 45 bilo zatvoreno u logore.²¹³ U općini Vrbnik uhićeno je 128 osoba, dok je dodatnih 27 bilo upućeno u talijanske i njemačke logore od čega je u njemačkom logoru jedna osoba preminula. Na prisilni rad odvedeno je 99 osoba.²¹⁴ U općini Punat uhićeno je 499 osoba, na prisilnom radu našla su se 102 stanovnika, dok ih je 109 odvedeno u logore od čega polovica po Talijanima. Navodi se da je u njemačkim logorima stradalo troje ljudi.²¹⁵

²⁰⁹ Isto, kut. 8, br. 993/46.

²¹⁰ Isto, kut. 8, br. 906/46.

²¹¹ Isto, kut. 7.

²¹² Isto, br. 31/46.

²¹³ Isto, kut. 7.

²¹⁴ Isto.

²¹⁵ Isto, br. 42/46.

6.3.2. Ratna šteta na privatnoj i javnoj imovini

Općinske komisije za ratne zločine imale su vrlo složen zadatak utvrđivanja i popisivanja štete nastale na javnoj i privatnoj imovini tijekom okupacije. Rad na utvrđivanju ratne štete bio je vrlo zahtjevan, ali je značajni dio vremena izgubljen u popisivanju neznatne štete na račun istraživanja puno ozbiljnijih zločina. Ratna šteta koju su utvrđivale općinske komisije služila je samo za klasifikaciju zločina i progon odgovornih osoba te su oštećenici trebali nastalu štetu posebno prijaviti organima za ispitivanje ratne štete ukoliko su htjeli ispuniti uvijete za odštetu putem reparacija. Iz toga su razloga komisije za ratne zločine građane upućivale da štetu dodatno prijave i komisijama za ispitivanje ratne štete.²¹⁶

Najveći dio dokumenata posvećenih ratnoj šteti odnosi se na rekvizicije prehrambenih proizvoda i krađu privatne imovine građana. Naime, talijanski je okupator vršio prisilne rekvizicije prehrambenih proizvoda ispod njihove stvarne cijene, zbog čega su se oštećeni građani obraćali komisijama za ratne zločine i organima za ispitivanje ratne štete u nadi da će im biti isplaćena odšteta. Navodi se kako je „za vrijeme talijanske okupacije otoka Krka od 1941 do 1943 vršen prisilan otkup vune, sira i ostalih poljoprivrednih proizvoda uz niske određene cijene“ te je na taj način „stanovništvo otoka Krka gospodarski sistematski oštećivano“.²¹⁷ Iz toga razloga nailazimo na vrlo detaljne tablice koje je svaka općinska komisija ispunjavala za svoje područje. U njima se navodi tko je počinio štetu, koja su dobra bila zaplijenjena ili otkupljena, u kojoj količini te kolika je šteta time bila počinjena.²¹⁸

Rekvizicije poljoprivrednih proizvoda za potrebe talijanske vojske bile su izrazito nepopularne među narodom, poglavito zbog toga što su mnogi Krčani svoje proizvode odlazili prodavati u Rijeku gdje su mogli tražiti veću cijenu. Prilikom ukrcanja na parobrode za Rijeku, krčkim su ženama često bili oduzimani razni poljoprivredni proizvodi namijenjeni prodaji na tržnicama, čime se ionako teška gospodarska situacija na otoku dodatno pogoršala. Grad Krk bio je pošteđen „prisilnih rekvizicija“ zbog čega je najveći dio tereta pao na okolna sela Vrh i Sv. Fuska, čiji su stanovnici za potrebe prehrane žitelja grada Krka morali uz priznanice predavati svoje poljoprivredne proizvode. Štoviše, talijanski je okupator nastojao preuzeti kompletnu kontrolu nad poljoprivrednom proizvodnjom na otoku prisiljavajući seljake da prijavljuju točne količine poljoprivrednih dobara i stoke. Na taj način, okupator je

²¹⁶ Isto, kut. 8.

²¹⁷ Isto, kut. 1, br. 103.

²¹⁸ Isto, kut. 1.

čestim rekvizicijama, zapljenama, krađama te oduzimanjem poljoprivrednih proizvoda u lukama, značajno oštetio krčko stanovništvo čija je egzistencija bila zasnovana na poljoprivrednoj proizvodnji. Tako je Luce Bonefačić iz Punta podnijela prijavu protiv zapovjednika karabinjera Eduarda Pagaria zbog prisilnog otkupa vina po određenim cijenama pri čemu tvrdi da je bila oštećena za 5000 dinara. Ista gospođa žalila se Komisiji da joj je u siječnju 1942. godine naplaćena „globa u rakiji“ zato što talijanskom okupatoru nije prijavila točne količine vina i rakije koju posjeduje, već su karabinjeri tijekom premetačine otkrili „skriveno zalihe“.²¹⁹

Vrlo su česti bili slučajevi rekviriranja čamaca za potrebe vojske prilikom čega okupatori nisu u potpunosti namjerali svoja dugovanja ili su počinili štetu na brodu koju je vlasnik morao popraviti o svom trošku.^{220 221} Tako su Vladimiru Kezeleu iz Njivica oduzeta četiri motorna čamca, pasara i ribarica. Prvo ih je rekvirirao talijanski okupator koji ih je prilikom kapitulacije vratio neoštećene, iako je sa njih bila ukradena ribarska oprema. Međutim, naredbom njemačkog pomorskog zapovjednika u Rijeci sva pomorska sredstva bila su konfiscirana ili na drugi način stavljena van prometa, pa su Kezeleu ponovo oduzeti svi brodovi.²²² Sredstva za pomorski promet oduzimana su ili uništavana kako bi se što efikasnije kontrolirale veze između kopna i otoka Krka u nastojanju da se pripadnicima NOP-a oteža ili onemogućí komunikacija s kopnom.

Uvidjevši da se općinske komisije bave nebitnim slučajevima ratne štete, koji su često čak i smiješni, Zemaljska komisija poslala je 9. ožujka 1945. godine saopćenje u kojem stoji: „Zapljena vaternog oružja/lovačkih pušaka i revolvera/ zapljena ekspoziva i zaostatak dužne stanarine, kao i rekvizicija uz priznanicu nema se smatrati ratnim zločinom već oštećenjem svoje vrste.“ Oštećenici se upućuju da prigovor dostave organima narodne vlasti koji se bave ratnom štetom. Nadalje, nenamjerna oštećena na posjedu, kući ili poljoprivrednom imanju ne mogu se smatrati ratnim zločinom, osim kada je riječ o pljački ili „namjernom uništenju“.²²³ Međutim, čini se da je navedena Okružnica stigla prekasno s obzirom na to da su općinske komisije na Krku mnogo vremena provodile ispunjavajući „Prijave“, „Odluke“ i ostale dokumente za slučajeve koji ni na koji način ne ulaze u domenu ratnog zločina. Tako nailazimo na slučajeve u kojima je zapovjednik vojne posade prijavljen od strane komisije

²¹⁹ Isto, kut. 1, br. 130.

²²⁰ Isto, br. 102.

²²¹ Konfiscirano je bilo i nekoliko automobila koje su koristili talijanski časnici. Tako je Petru Nišleru oduzet automobil marke Ford za potrebe talijanske vojne uprave u Omišlju, te je pri povlačenju u potpunosti uništen. Usp. Isto, kut. 7, br. 761/45.

²²² Isto, kut. 29.

²²³ Isto, kut. 12.

kao ratni zločinac zbog toga što su njegovi vojnici vršili rekvizicije koje su u domeni međunarodnog ratnog prava dozvoljene. Tom prilikom obično bi bilo navedeno kako je prekršen članak 46. „Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu“ koji navodi kako privatna imovina ne može biti konfiscirana, iako se u konkretnim slučajevima uopće nije radilo o konfiskacijama već rekvizicijama uz priznanicu.

Osim rekviriranja dobara, okupatorski su vojnici vrlo često bili skloni i pljačkanju privatne imovine građana, posebice novca i zlata. Iz toga razloga, općinske komisije, očito nedovoljno upoznate sa ciljevima svoga rada, gubile su dragocjeno vrijeme ispitujući svjedoke i ispunjavajući dokumentaciju za banalne slučajeve krađa. Mnogim građanima, naime, nije u potpunosti bila jasna procedura kod pokretanja zahtjeva za naknadu štete, te su se stoga obraćali općinskim komisijama koje su neselektivno djelovale po svakoj zadobivenoj prijavi. Iako su građani imali zakonsko pravo prijaviti štetu, općinske komisije trebale su slučajeve sitnih krađa i banalnih oštećivanja prepuštati organima za ispitivanje ratne štete. Tako, na primjer, Frane Mrakovčić iz Punta prijavljuje „mitraljesce“ koji su mu kroz dvije godine krali grožđe iz vinograda i na taj način ga oštetili za 6000 dinara. Slično navodi i Franjo Žic, ali dodaje kako su mu isti odnijeli i kolce sa mladih trsa.²²⁴ Općinske komisije vrlo često su se morale baviti slučajevima neplaćanja stanarine od strane talijanskih vojnika koji su često živjeli kao podstanari.²²⁵ Tako je „financijska staža“ u Omišlju iznajmila vilu Gaj od malodobne Katice Kraljić te joj ostala dužna dva mjeseca najamnine. Također, u pregledu vile nakon odlaska talijanske vojske 8. rujna 1943. godine utvrđeno je da nedostaje pokućanstva te da je parket oštećen. Karakter prijavljivane štete dobro opisuje i „Odluka“ sastavljena po preslušanju svjedokinje Jelene Jedrlinić u kojoj se vojnik Mario Rosseto, zaposlenik pošte u Omišlju, prijavljuje kao ratni zločinac jer je od dotične posudio dvije plahte koje nije vratio, iako je obećao da će to učiniti.²²⁶ Naknadno je većinu navedenih slučajeva, iz očitih razloga, Okružna komisija obustavila te oni nisu bili upućivani na daljnji postupak.

Zajedno sa Nijemcima, u racijama su često sudjelovale i ustaške posade iz Rijeke i Crikvenice koje su posebno bile sklone krađi. Tako Antica Dujmović iz Drage Bašćanske navodi kako su joj ustaše otuđile vino, rakiju, krumpir, sir, vunu, madrace, kuhinjsko posuđe i čarape, te se u prijavi štete navodi kako ona „bez pretjerivanja iznaša“ 6030 dinara.²²⁷ Nijemci su bili vrlo dobro informirani o partizanima i njihovim suradnicima te su ciljano vršili

²²⁴ Isto, kut. 1, br. 127.

²²⁵ Isto, kut. 1, br. 134.

²²⁶ Isto, kut. 25.

²²⁷ Isto.

premetačine njihovih domova. Tako je njemačka posada u Malinskoj svakodnevno vršila racije tražeći partizane i članove njihovih obitelji pri čemu su pljačkali, palili kuće te odvodili ljude u internaciju. Između ostalog, došli su i u selo Sršići kraj Sv. Vida gdje su tražili partizana Josipa Sršića, kojega nisu uspjeli naći pa su mu spalili kuću. Zatim su se spustili u selo Sv. Vid s ciljem da uhite njegovu sestru. Ona je, međutim, pravovremeno pobjegla u partizansko sklonište,²²⁸ pa su joj Nijemci provalili u kuću i temeljito je opljačkali.²²⁹ Takvih je slučajeva spaljivanja kuća i oštećivanja imovine bilo vrlo mnogo, poglavito na području Šotoventa. Štoviše, ista je posada iz Malinske vršila racije i po selu Poljica gdje su tražili Kuzmu Franolića, člana KPH. Kada ga nisu uspjeli pronaći, ručnim bombama uništili su mu kuću. Franolić u svojoj izjavi navodi kako su za pokušaje njegova uhićenja krive domaće izdajice, ali ne zna njihova imena.²³⁰

Okružna komisija na Sušaku u svom dopisu od 5. kolovoza 1946. godine traži od općinskih i kotarskih komisija da sastave popis štete nastale na kulturno - povijesnim spomenicima i to na način da se navede počinitelj, vrijeme počinjenja te koje su pokretnine i nepokretnine tom prilikom uništene ili oštećene. Trebalo je pažljivo popisati sve predmete koji su tom prilikom uništeni ili otuđeni te navesti koji je „okupator zašao u odnosnu zgradu, koje točno vrijeme, u koju svrhu je istu upotrebio i do kojeg točno vremena“. U izvješću koje šalje delegat Kumbatović navodi se kako su u Krku, Baški, Jurandvoru i Vrbniku po Talijanima oštećene ili u potpunosti uništene knjižnice osnovnih škola te školski i općinski arhivi. Također, u gradu Krku je uništen brončani spomenik „borcima palim za naš Jadran“.²³¹ Puno ozbiljniju štetu počinili su Nijemci koji su u krčkoj gimnaziji uništili ili pokrali kompletni inventar uključujući i arhivu, talijansku dječju knjižnicu, muzičke instrumente te opremu kabineta za fiziku. Nijemci su u Krku oštetili i dva Narodna doma, „Sokolanu i Mahničev dom“. U Dobrinju su u kolovozu 1944. godine „dignuti dinamitom u zrak“ osnovna škola, Narodni dom i crkveni toranj. Spaljeni su po Nijemcima i Radnički dom u Vrbniku te osnovne škole na Krasu i u Staroj Baški.²³² Veliku štetu počinili su ustaše i Nijemci tijekom racije 30. svibnja 1944. godine kada su u Puntu zapaljene dvije najveće zgrade u mjestu, osnovna škola i Sokolski dom, zajedno sa bogatim knjižnicama.²³³

Mjesta na otoku Krku nekoliko su puta bila napadnuta i od strane njemačkog

²²⁸ Isto, kut. 27, br. 1019/45.

²²⁹ Isto.

²³⁰ Isto, kut. 24.

²³¹ Isto, kut. 7, br. 309/46.

²³² Isto, kut. 25.

²³³ Isto.

zrakoplovstva. Iz tog razloga, Okružna komisija 19. kolovoza 1946. godine poziva mjesne odbore²³⁴ da sastave izvješća o zračnim napadima na otočna mjesta na način da opišu napad, navedu kada i gdje se dogodio, kolika šteta je počinjena te broj ranjenih ili poginulih osoba.²³⁵ Poziv na sastavljanje izvješća stigao je na vijest da je Jugoslaviji izručen njemački zrakoplovni general Martin Fiebig protiv kojega je bilo pokrenuto suđenje za ratne zločine, poglavito za bombardiranje Beograda 1941. godine. Iz toga je razloga bilo potrebno da zemaljske komisije u što kraćem razdoblju prikupe podatke o ratnim zločinima počinjenima od strane njemačkog ratnog zrakoplovstva, a koji su obuhvaćali napade na mirno stanovništvo iz odmazde i bombardiranje neutvrđenih naselja.²³⁶ Kotarski narodni odbor Krk prvo je izvijestio Okružnu komisiju da na otoku nije zabilježen ni jedan slučaj zračnog napada, da bi već sljedeći dan poslao dopis u kojem ukratko navodi kako su mjesta Malinska, Omišalj i Punat bila napadnuta iz zraka. Akcije njemačkog zrakoplovstva na području Primorsko-goranskog okruga započele su odmah nakon kapitulacije Italije te su se svodile na mitraljeziranje civilnog stanovništva, te ispuštanje zapaljivih i eksplozivnih bombi svih kalibara. Većina napada izvršena je u cilju teroriziranja i zastrašivanja stanovništva, ali i kao odmazda za partizansko djelovanje. Tako 25. listopada 1945. godine Okružna komisija pred svjedokom Ivanom Kumbatovićem iz Omišlja, bivšim delegatom na otoku Krku, sastavlja prijavu protiv Martina Fiebiga, bivšeg zapovjednika Luftwaffe za jugoistok, kojega se tereti kao ratnog zločinca zbog „bombardiranja neutvrđenog mjesta Omišalj i civilnog stanovništva istog početkom oktobra god. 1943.“ Kumbatović navodi kako je iz Omišlja dalekozorom promatrao dva njemačka aviona kako nadlijeću cestu Sušak-Senj te ju obasipaju mitraljeskom vatrom. Jedan od tih aviona oko 2 sata popodne preletio je nad Omišljem i otvorio vatru na grad. Nakon polukružnog okreta iznad morem, ispustio je tri bombe na centar mjesta prilikom čega su dvije kuće u potpunosti uništene, a nekoliko teško oštećeno. Pri posljednjem prelijetanju ponovo je izbacio tri bombe, ali su one pale na šest metara od obale u more. Kumbatović u izjavi ističe kako je Omišalj mirno i neutvrđeno mjesto te da u njemu tada nije bilo nikakve vojne prisutnosti, osim nekolicine članova partizanske straže.²³⁷ Dana 9. listopada 1943. godine sedam je aviona oblijetalo Punat prilikom čega je bačeno oko četrdeset

²³⁴ U to su vrijeme već sve otočne komisije za ratne zločine završile s radom, a delegat Ivan Kumbatović bio je premješten na novo radno mjesto. Iz toga razloga, u slučajevima kada je bilo potrebno provesti istragu o ratnom zločinu, Okružna komisija obraćala se Kotarskom NOO-u Krk ili mjesnim NOO-ima.

²³⁵ Isto, kut. 6.

²³⁶ Isto, kut. 25.

²³⁷ Isto, kut. 8.

bombi koje su počinile značajnu materijalnu štetu, ali srećom nitko nije izgubio život.²³⁸ Već 12. listopada 1943. godine napadnuto je iz zraka selo Žgombići kraj Malinske prilikom čega je jedan avion ispustio pet bombi prouzročivši manju materijalnu štetu.²³⁹ U arhivi Okružne komisije nailazimo na podosta prijava ratne štete u kojima građani traže odštetu za oštećena nastala uslijed djelovanja njemačke avijacije. Susrećemo i jedan slučaj ranjavanja uslijed zračnog napada koji se zbio 4. kolovoza 1944. godine kada je njemački avion otvorio vatru na selo Polje prilikom čega je teško ranio u nogu Antona Pavačića koji se u tom trenutku nalazio u svojoj kući.²⁴⁰

6.4. Istrage protiv ustaša i četnika

Uz samog okupatora, kao veliki protivnici NOP-a istaknuli su se i pripadnici četničkog pokreta koji su često bili opisivani i kao Mihailovićevci, Ljotićevci i bijelogardisti. Navedeni su u svojem propagandnom djelovanju nastupali kao „jugoslavenski nacionalisti“ nastojeći pritom prikriti svoje savezničke veze s okupatorom. Njihov utjecaj osjećao se u svim dijelovima otoka, ali najviše u Puntu gdje su se kao vođe istaknuli braća Milivoj i Antun Žic. U početnim fazama, njihovo se djelovanje svodilo na okupljanje istomišljenika i širenje propagande protiv NOP-a. Važan faktor u tome bili su i „agenci sa Sušaka“, tj. suradnici jugonacionaliste²⁴¹ Bože Frančića koji je uz pomoć talijanske vojno-obavještajne službe (SIM) učvrstio četnički pokret na otoku. Tako se u veljači 1943. godine u Malinskoj održao sastanak na kojem su sudjelovali pripadnici četničkog pokreta, među kojima su bili i Milivoj i Ludvig Žic iz Punta, te Vjekoslav Vasilić i Branko Ivošević iz Malinske. Na sastanku se raspravljalo o koracima koje je trebalo poduzeti kako bi se preuzela vlast u trenutku sloma fašizma. Slični sastanci održavani su i u drugim mjestima, poglavito u Puntu i Baški. Iako pod vodstvom dr. Miljenka Lazarića i Milivoja Žica četnici započinju sa radikalnijim istupanjem,

²³⁸ Kovačić navodi kako je tom prilikom teško oštećen parobrod „Slavija“ koji se nalazio u puntarskoj luci. Sljedećeg dana iz zraka su napadnuti Rab i Starigrad prilikom čega je oštećen brod „Cetina“, dok su brodovi „Cres“ i „Senj“ potpoljeni. Tako je zadan težak udarac partizanskoj flotili naoružanih brodova na sjevernom Jadranu, koja je praktički time prestala i postojati. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 43.-45.

²³⁹ DARI, fond 105, kut. 8.

²⁴⁰ Isto, kut. 2, br. 744.

²⁴¹ Jugonacionalisti su jugounitaristi koji zagovaraju unitarnu i centralističku Jugoslaviju koja se može postići samo stvaranjem jednog jedinstvenog naroda. U konkretnom slučaju navodi se kako se dr. Frančić postepeno udaljio od politike Jugoslavenskog revolucionarnog pokreta i približio četništvu Draže Mihailovića. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 292.

njihovo djelovanje ostalo je u okvirima tajnog sastančenja i beznačajnog propagandnog djelovanja s obzirom na to da sa svojim političkim programom nisu imali pretjeranog uspjeha među otočanima.²⁴² Iako brojčano stanje četnika i jugonacionalista na otoku ne možemo sa sigurnošću utvrditi, nekoliko različitih izvora upućuje nas na to da je riječ o stotinjak osoba, većinom iz Punta i Vrbnika.²⁴³

Veliki broj krčkih četnika, mnogi u pratnji svojih obitelji, po slomu Italije napustilo je otok Krk te se pridružilo ličkim četnicima na Lošinju. U borbama tijekom partizanske ofenzive na Lošinju, mnogo pripadnika ličko-krčke četničke grupacije je poginulo, dok ih je stotinjak bez suđenja strijeljano kao odmazda za zločine nad partizanskim mornarima. Iako su četnici počinili mnogo ratnih zločina protiv pripadnika NOP-a, navedeni slučaj nije se smio dogoditi poglavito radi toga što se odgovorne četnike moglo kazniti u okviru tadašnjeg sudstva. Vjeruje se kako je u borbi sa partizanima na Lošinju smrtno stradalo 39 četnika iz Punta te 19 iz Vrbnika. Među njima je bio i spomenuti Milivoj Žic, koji je strijeljan na otoku Biševu nakon neuspjele akcije izviđanja terena.²⁴⁴ Preostali članovi krčkog četničkog pokreta koji su preživjeli partizanski desant na otoke Cres i Lošinj brodovima su pobjegli u Italiju. U svojem istraživanju, Alojzije Ragužin uspio je identificirati 24 Puntara koji su preživjeli napad partizana te se sklonili u Italiju.²⁴⁵

Dolaskom Nijemaca na otok Krk ponovo je živnulo djelovanje krčkih četnika, okupljenih većinom oko obitelji preminulih Puntara iz krčko-ličke četničke grupacije. U Punat se iz Italije vratila i manja skupina četnika izbjeglih tijekom partizanske ofenzive. Kao vjerni suradnici okupatora, bili su dobro povezani s njemačkom tajnom policijom te su zajedno s Nijemcima vršili uhićenja članova KPH i njihovih simpatizera.²⁴⁶ U tom smislu, najveći uspjeh četnika na otoku bilo je formiranje obavještajne službe povezane s četničkim vodstvom na Sušaku.²⁴⁷

Okružna komisija za ratne zločine na Sušaku 11. veljače 1945. godine šalje dopis Općinskoj komisiji u Puntu tražeći da ista detaljno istraži djelovanje četnika na području svoje općine. Okružna komisija zahtijevala je da se pristupi ispitivanju svjedoka koji bi mogli pružiti korisne informacije o četnicima u Puntu kao suradnicima okupatora. Okružnu komisiju zanima tko je sve od četničkih časnika dolazio u Punat, s kime su u mjestu bili povezani te tko

²⁴² Isto, str. 292.-295.

²⁴³ Isto, str. 354.

²⁴⁴ Isto, str. 406.-415.

²⁴⁵ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 51.

²⁴⁶ Isto, str. 117.

²⁴⁷ Isto, str. 201.-208.

je održavao vezu sa četnicima na Sušaku i u Selcima. Nadalje, navodi se kako se treba detaljno ispitati „šta su sve ti izrodi radili i koga su optužili da radi za NOP.“²⁴⁸ Međutim, u arhivi susrećemo vrlo malo „Prijava“ protiv krčkih četnika zbog toga što je veliki broj njih bio ubijen u sukobima s partizanima te samim time nije ni bilo potrebe za pokretanjem postupka pred sudom.²⁴⁹

Najviše prijava susrećemo protiv bjegunca Vjekoslava Žica, zemljoradnika u kasnim dvadesetima, koji je „za cijelo vrijeme okupacije bio aktivni četnik a za vrijeme njemačke okupacije bio je u četničkom garizonu u Opatiji, odakle je za vrijeme racije, koje su njemci provodjali na otoku Krku, dolazio zajedno sa Njemcima praviti racije i prokazivati naše ljude“. Tako Antun Orlić tvrdi kako su ga četnici, među kojima je bio i Žic, uhitili u Puntu tijekom racije i predali Nijemcima koji su ga potom otpremili u logor Traiskirchen.²⁵⁰ Susrećemo i prijavu protiv dotičnog Bonića, četnika iz Punta, koji je u Rijeci uhitio partizanku Bosiljku te ju predao zapovjedništvu SD-a. Njeno tijelo kasnije je pronađeno na Zametu gdje je pri povlačenju Nijemaca ubijena zajedno s još šest osoba. U „Odluci“ stoji kako je Bonić počinio zločin „hapšenja civilnog stanovništva“, iako u zapisniku jasno stoji kako je navedena Bosiljka bila članica partizanskog pokreta.

Prijava protiv četnika iz grada Krka, liječnika Vlade Stanića, učitelja Milana Bogdanovića i Nikole Jurine te policijskog činovnika Milka Lazarića, suštinski opisuje prirodu njihova djelovanja na otoku Krku. Bogdanović i Lazarić radili su kao učitelji u krčkoj gimnaziji, iako za to nisu imali završenu školu, a doktor Stanić postavljen je kao kotarki liječnik. Na taj način, navodi se u spisima Općinske komisije u Krku, dotični su „bili nagrađeni za svoj rad protunarodni“. Oni su kao „ljudi iz naroda“ dobro poznavali lokalno stanovništvo te su lako mogli sakupiti korisne informacije o partizanima i njihovim simpatizerima. Iz tog su razloga bili vrlo korisni talijanskom okupatoru koji se često oslanjao na pomoć „domaćih izdajnika“. Dana 23. kolovoza 1942. godine Bogdanović, Lazarić i „neki Vujinović“ sjedili su na klupi u gradu Krku kada su pokraj njih, vraćajući se s plaže, prolazili Momir Prinčevac²⁵¹ i njegova supruga Zlata, na što je netko sa klupe poviknuo: „Vi ste crveni“. Momir je uzvratio kako je on umirovljeni časnik te „ne ulazi u politiku“ i zamolio ih da ga ostave na miru. Međutim, sljedećega dana supružnici su bili uhićeni po karabinjerima te ubrzo nakon toga odvedeni u internaciju. Postojala je opravdana sumnja da je navedena grupa

²⁴⁸ DARI, fond 105, kut. 1, br. 138.

²⁴⁹ Isto.

²⁵⁰ Isto, kut. 11, br. 84/85.

²⁵¹ Poručnik Prinčevac u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio je zapovjednik voda žandara koji su bili raspoređeni po otoku Krku. Usp. I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 50.

četnika odgovorna za njihovo uhićenje s obzirom na to da je dan ranije Lazarić viđen kako ulazi u karabinjersku stanicu, dok je sljedeće jutro, na sam dan uhićenja, posjetio doktora Stanića.²⁵² Štoviše, svećenik Franjo Volarić posvjedočio je kako je nekoliko mjeseci nakon toga kod njega na razgovor došao doktor Stanić, koji je pritom izjavio kako je uhićenje supružnika organizirao njegov zet Bogdanović. Za doktora Stanića navodi se kako je „odveden po partizanima“, Lazarić je pobjegao u Italiju gdje je služio kao četnički oficir, a Bogdanović se pridružio ličkim četnicima. Supružnici Prinčevac uspjeli su napustiti Italiju nakon kapitulacije te je Momir, iako teško bolestan, postavljen kao zapovjednik stočne bolnice pri partizanskoj vojsci, dok se njegova supruga vratila na otok Krk.²⁵³

S obzirom na to da ustaška vojska nije bila trajno stacionirana na otoku Krku, nailazimo na vrlo malo podataka o ustaškim zločinima. Djelovanje ustaša na otoku svodilo se na držanje straža u gradovima i praćenje njemačke vojske tijekom racija. Nerijetko su manje ustaške posade iz Crikvenice i Kraljevice dolazile na otok vršiti premetačine i pljačkati. Također, zapaženo je bilo i djelovanje ustaških špijuna koji su na otoku organizirali obavještajnu mrežu, sastavljenu od protivnika NOP-a i konfidenata.²⁵⁴

Kao glavni ustaški zločinac spominje se Anton Marijanić, mladi ustaški nadporučnik rodom iz Risike na otoku Krku, koji je zapovijedao ustaškim jedinicama koje su vršile racije ili bile privremeno razmještene po otoku.²⁵⁵ Baš kao i Nijemci, ustaše su tijekom racija koristile priliku za krađu privatne imovine, poglavito novca, duhana i hrane. Tako domaćica Antica Dujmović iz Jurandvora tvrdi da se deset nepoznatih ustaša 11. ožujka 1945. godine bez dozvole nastanilo u njenu napuštenu kuću u Dragi Bašćanskoj. Na to se žalila njihovom zapovjedniku, natporučniku Marijaniću, koji je u tom vremenu provodio „kaznenu ekspediciju“ na području Baške. On im je naredio da napuste kuću, ali su ustaše pri odlasku pokrale sve vrednije predmete te porazbijale namještaj.²⁵⁶ Zbog navedene pljačke, natporučnik Marijanić prijavljen je kao ratni zločinac s obzirom na to da imena ostalih vojnika nisu bila poznata.²⁵⁷ Tijekom racije u Omišlju dvoje ustaša upalo je u kuću Mare Jedrlinić te ju optužilo da su joj muž i sin u partizanima. Kada im je rekla da nema djece, a da joj je suprug već dvadeset godina u Americi, započeli su premetačinu kuće prilikom čega su otuđili deset dolara, zlatni lančić i 1200 lira, te se s time vratili na Sušak.²⁵⁸

²⁵² DARI, fond 105, kut. 19.

²⁵³ Isto.

²⁵⁴ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 187.-238.

²⁵⁵ DARI, fond 105, kut. 17, br. 816.

²⁵⁶ Isto.

²⁵⁷ Isto, kut. 17.

²⁵⁸ Isto, kut. 18.

Iako su i njemački vojnici bili skloni krađi, ustaški su vojnici bili posebno mrski stanovnicima otoka jer su imali običaj „pljačkati sve redom po kući“²⁵⁹ te su čak u nekim slučajevima ciljano obilazili kuće za koje su znali da sadrže vrijednije predmete. Navodi se kako su stanovnici „imali više straha od njih nego od svih dosadašnjih okupatora“.²⁶⁰ Stanje se dodatno pogoršalo u tjednima prije oslobođenja otoka kada se broj racija, ili bolje rečeno pljačkaških ekspedicija, ustaške vojske naglo povećao.

6.5. Slučaj doktora Antuna Milohnića

U dokumentima otočnih komisija za ratne zločine nezaobilazno je ime doktora Antuna Milohnića iz Glavotoka. Naime, imućni je doktor bio optužen od strane Okružne komisije da je tijekom rata surađivao sa talijanskim i njemačkim okupatorom kao aktivni ustaša. Iako početne optužbe protiv Milohnića nisu bile zasnovane na nikakvim konkretnim dokazima, partizanska je vlast bila odlučna u tome da se provede istraga. Razlog za to leži i u činjenici da je u travnju 1945. godine Milohnić pod sumnjivim okolnostima ubijen od strane partizanske milicije. U službenom izvješću Općinskog NOO-a Poljica stoji kako je „došla patrola milicije po nalogu Kotarskog KNOO-a Krk, da rečenog dr. Milohnića sprovede na Hlapu u Kotarski NOO, radi preslušanja“ te se navodi kako se „ubijeni sigurno nije htio odzvati pozivu patrola milicije“ zbog čega je, pod nepoznatim i po svemu sudeći neispitanim okolnostima, ubijen ispred kuće.²⁶¹ S ciljem da opravda njegovo ubojstvo, Okružna komisija je uputila delegata Kumbatovića da provede istragu protiv doktora Milohnića te sakupi dokazne materijale koji bi osigurali da ga se proglasi narodnim neprijateljem.

Prijatelj Antuna Milohnića, odvjetnik Petar Velčić, bio je pozvan da posvjedoči o doktorovu djelovanju tijekom okupacije. Velčić navodi kako je bio u pismenoj komunikaciji sa Milohnićem te kako mu se on često javljao vezano uz razna pravna pitanja. Velčić svjedoči kako je Milohnić novčano pomagao svoju rodbinu na Glavotoku te plaćao školovanje za njihovu djecu. Bio je zaokupljen idejom da za rodno mjesto kupi radio aparat kako bi stanovnici navečer mogli slušati predavanja o poljoprivredi. Kao kirurg u Beču, novčano je pomagao lokalnu zajednicu te radio na organizaciji natjecanja koje bi nagradilo tri najčišće

²⁵⁹ Isto.

²⁶⁰ Isto, kut. 20.

²⁶¹ Isto.

okućnice u selu. Po umirovljenju, napustio je Beč te od redovnika na Glavotoku kupio posjed na kojem je sagradio kuću. Velčić navodi kako je Milohniću nakon dolaska nacista na vlast dojadio Beč te je u razgovoru o politici znao reći: „Nek nas Bog čuva fašizma i nacizma“. Iako Velčiću nije poznato u kakvim je odnosima Milohnić bio sa talijanskom vojskom na Glavotoku, navodi kako je u veljači 1944. godine susreo Milohnića na parobrodu iz Rijeke te mu je Milohnić tom prilikom rekao kako je redovnik Anđelko Buratović, gvardijan samostana na Glavotoku, odgovoran za njegovo uhićenje i internaciju koja je trajala dvije godine.²⁶² Međutim, Buratović je Velčiću rekao kako je Milohnić poslao talijanskim vlastima pismo u kojem traži Buratovićevo uhićenje, do kojeg ipak nije došlo. Nakon dolaska Nijemaca na otok, Buratović je preko doktora Velčića zaprijetio Milohniću rekavši mu da ukoliko se njemu (Buratoviću) što dogodi po Nijemcima, partizani će se Milohniću osvetiti u njegovo ime. Kada mu je Velčić to prenio, Milohnić je rekao kako je Buratovića prijavio samo crkvenim vlastima, a ne Talijanima od kojih je u pismu tražio pismenu potvrdu da je za njegovo uhićenje kriv Buratović. Prema tvrdnjama Velčića, Milohnić nije imao namjeru prijaviti redovnika Nijemcima, već ga je planirao tužiti po uspostavi partizanske vlasti, te je naveo i svjedoke koji će potvrditi njegove navode. Međutim, uskoro je Buratović uhićen po Nijemcima zbog čega su po Glavotoku počele kružiti priče kako je upravo Milohnić odgovoran za njegovo uhićenje, iako za to nije bilo nikakvih dokaza. Velčić ističe kako mu je nezamislivo da je Milohnić na bilo koji način pomagao okupatora ili prijavljivao domaće ljude. Međutim, opisuje ga kao izrazito tvrdoglavu osobu te navodi kako ga je upravo ta osobina i koštala života.²⁶³

Nakon što je Općinska komisija u Poljicima saslušala sve svjedoke utvrđeno je kako ne postoje uvjeti da se protiv doktora Milohnića podigne optužnica.²⁶⁴ Iako nam svi detalji istrage nisu poznati, iz dokumenta o konfiskaciji imovine vidljivo je kako je postupak protiv njega ipak bio pokrenut pred Narodnim sudom te mu je cjelokupna imovina stavljena pod prinudnu upravu te kasnije oduzeta. U kratkom obrazloženju o sekvstraciji imovine stoji kako je liječnik „dao otpor patroli NOP-a koja ga je došla uhapisti“ te je „kao organizirani ustaša stalno saradjivao sa okupatorom i radio protiv NOP-a“. Imovina koja je Milohniću oduzeta sastojala se od dvije kuće, štale, magazina sa čamcem, tri komada goveda i 36 hektara šume, oranica, maslina i vinograda.²⁶⁵

S druge strane, dokumenti riječke kvesture navode kako je Milohnić u Beču bio

²⁶² Isto, kut. 2.

²⁶³ Isto.

²⁶⁴ Isto.

²⁶⁵ Isto, br. 419.

povezan sa ustaškom emigracijom te kako ga je na otoku pratila talijanska obavještajna služba koja je došla do zaključka da je prototalijanski raspoložen zbog čega je 7. studenog 1941. godine uhićen i interniran u konclogor Corropoli.²⁶⁶ Interesantno je da se za njegovo oslobađanje angažirao Stijepo Perić, poslanik NDH u Rimu, koji je pisao prefektu Testi.²⁶⁷ Iako ta činjenica potvrđuje veze Milohnića sa vrhom ustaškog pokreta, ne mora nužno predstavljati nikakav inkriminirajući faktor s obzirom na to da je i sam Petar Velčić, rukovodilac Komisije u Poljicima i svjedok u slučaju Milohnić, bio oslobođen iz talijanskog logora na molbu vlade NDH.²⁶⁸

Samostan Sv. Marije na Glavotoku nekoliko je puta bio meta njemačkih racija s obzirom na to da je gvardijan Anđelko Buratović bio simpatizer NOP-a koji je u samostanu ugostio i sekretare Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje i KK KPH Krk.²⁶⁹ Dana 24. svibnja 1944. godine na Glavotok je došla veća skupina njemačkih vojnika kako bi izvršila premetačinu samostana i uhitila gvardijana Buratovića i redovnika Srećka Dujmovića. Dujmović je uskoro pušten na slobodu, a Buratović je pod optužbom da pomaže komuniste poslan u konclogor Dachau gdje je ostao sve do kraja rata. U studenome iste godine, Nijemci su zapalili samostansku štalu²⁷⁰ pod optužbom da su redovnici u njoj sakrivali partizane. Dujmović je pred Općinskom komisijom u Poljicima izjavio kako su Nijemci prvi puta došli u samostan 1. svibnja 1944. godine kada se jedan njemački brod zaustavio na Glavotoku kako bi se mornari okrijepili. U tom trenutku u samostanu su se skrivala trojica partizana koji su se odmah dali u bijeg, ali su jednoga od njih njemački vojnici primjetili. Dvadesetak dana nakon toga, kao što smo već opisali, Buratović i Dujmović bili su uhićeni zajedno s još desetak ljudi iz sela Brzac i Poljica, od kojih se većina nakon nekoliko dana vratila kućama prvenstveno zahvaljujući intervenciji krčkog biskupa.²⁷¹ Progon gvardijana Buratovića započeo je još u vrijeme talijanske okupacije kada je Basco Vacci, brigadir talijanske financijske straže u selu Brzac, podnio nekoliko prijava protiv gvardijana tražeći njegovu internaciju. Nakon kapitulacije Italije, Vacci je ostao u službi njemačkog okupatora u Rijeci te se navodi kako je upravo on zaslužan za Buratovićevo uhićenje.²⁷² Zanimljivo je da Nikola Prendivoj, težak iz sela Brzac, svjedoči kako su Buratović i Vacci jedno vrijeme bili jako dobri prijatelji te da su

²⁶⁶ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Rijeka, 2005., str. 106.

²⁶⁷ Isto, str. 267.

²⁶⁸ Isto, str. 106.

²⁶⁹ I. Kovačić, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Rijeka, 2008., str. 154.

²⁷⁰ DARI, fond 105, kut. 19.

²⁷¹ Isto, kut. 3, br. 992.

²⁷² Isto.

zajedno odlazili ribariti,²⁷³ što cijelu situaciju čini još čudnijom s obzirom na to da je upravo Vacci bio naveden od strane doktora Milohnića kao jedan od svjedoka koji može potvrditi da ga je Buratović prijavio Talijanima.²⁷⁴

²⁷³ Isto, kut. 9, br. 1042.

²⁷⁴ Isto.

7. Završetak rada općinskih komisija za ratne zločina

Kao što smo već imali prilike vidjeti, općinske komisije na otoku Krku nisu bile primjer savršeno organiziranog istražnog aparata koji bi točno i savjesno obnašao svoju funkciju. U stvarnosti, one su predstavljale nesigurnu i često nestručnu grupu od najčešće troje članova koji su, uz istraživanje ratnih zločina i popunjavanje opsežne dokumentacije, često bili opterećeni i drugim obavezama u poslovnom i privatnom životu. Povrh svega toga, općinske su komisije kao najniža, ali i najaktivnija, karika u lancu istraživanja ratnih zločina često bile materijalno i financijski zanemarivane čime je njihova efikasnost bila dodatno umanjena. Međutim, članovi općinskih komisija na otoku Krku nisu morali posvećivati puno radno vrijeme istraživanju ratnih zločina jer za to jednostavno nije bilo potrebe, već su u većini slučajeva djelovali samo po prijavama građana osim kada su na zahtijev delegata Kumbatovića samostalno pokretali istragu i ispitivali svjedoke. Iako nam nedostaje izvora koji bi nam u osobnom, neformalnom i praktičnom smislu dočarali rad općinskih komisija na otoku, brojni službeni dokumenti, a poglavito pismena korespondencija između otočnih komisija i delegata Kumbatovića, otkrivaju nam pozadinu samog procesa koja je često bila opterećena mnogim problemima i nejasnoćama o čemu je već bilo i riječi.

Općinske komisije za ratne zločine na otoku Krku redovito su izvještavale delegata Kumbatovića o svome radu te ga obavještavale o nadolazećim istragama i količini preostalog posla. Tako su krajem 1945. godine delegatu Kumbatoviću počeli stizati dopisi općinskih komisija u kojima ga se izvještava kako je rad na istraživanju zločina priveden kraju te kako su sve prispjele prijave obrađene. Naime, najveći intenzitet rada komisije su postigle u ljeto 1945. godine, nekoliko mjeseci nakon njihova službena osnivanja. U dopisu Općinske komisije za ratne zločine u Omišlju stoji kako je ona završila s radom već 17. rujna 1945. godine. Rukovodilac Anton Lovšin priopćio je Kumbatoviću kako su svi podneseni slučajevi obrađeni i kako se čini da više neće biti novih prijava. Navodi i kako su od 15. lipnja do 15. rujna 1945. godine primali vrlo nisku plaću koja nije bila dovoljna za uzdržavanje obitelji, te stoga zahtijeva od delegata Kumbatovića da se „pobrine za plaću“. Međutim, čini se kako je Lovšin proglasio kraj rada samo kako bi ga Kumbatović mogao razriješiti dužnosti u svrhu preuzimanja novog radnog mjesta suca Narodnog suda u Črnomlju. Kumbatović je ispunio

njegov zahtjev, ali time Općinska komisija u Omišlju nije prestala s radom.²⁷⁵ Navedeno je očito i u dopisu kojeg 29. prosinca 1945. godine Kumbatović šalje Okružnoj komisiji u kojem navodi kako su sve općinske komisije završile s radom, osim onih u Omišlju i Krku gdje se očekuju nove prijave te bi rad tih komisija mogao potrajati do veljače 1946. godine.²⁷⁶ Njegova su se predviđanja i ostvarila s obzirom na to da je Komisija u Omišlju službeno završila s radom tek 17. veljače 1946. godine. U arhivi se spominje i kako je rukovodilac Komisije u Dobrinju razriješen dužnosti od strane Zemaljske komisije 11. veljače 1946. godine.²⁷⁷ Dana 16. srpnja 1946. godine Zemaljska komisija telefonskim je putem razriješila dužnosti i Ivana Kumbatovića, delegata Okružne komisije na Sušaku za kotar Krk, nakon što je utvrđeno „da se njegov rad može obavljati putem mjesnih narodnih vlasti“.²⁷⁸ Isti je premješten na novu dužnost pravnog referenta pri Odjelu rada Okružnog NO-a na Sušaku.²⁷⁹

Time je završen rad općinskih komisija za ratne zločine na otoku Krku čije djelovanje pratimo od svibnja 1945. godine. Završetak njihova rada prvenstveno je vezan uz činjenicu da su svi slučajevi ratnih zločina bili obrađeni i proslijeđeni Okružnoj komisiji. Međutim, s razvojem narodne vlasti i upravnih struktura nije više bilo ni potrebe za održavanjem masovnog i skupog aparata s obzirom na to da su njegove zadaće mogli preuzeti drugi državni organi, poglavito mjesni i kotarski NO-i. Službeni kraj rada općinskih komisija nije predstavljao nikakvu veliku promjenu za članove komisija s obzirom na to da su oni, kao članovi mjesnih NOO-a, premješteni na nove funkcije. Također, mnogi od njih jedva su dočekali kraj rada komisija s obzirom na to da su za svoj rad bili jako slabo plaćeni.

²⁷⁵ Isto, kut. 7.

²⁷⁶ Isto, kut. 5, br. 162/45.

²⁷⁷ Isto, kut. 15, br. 289.

²⁷⁸ Isto, kut. 14.

²⁷⁹ Isto, kut. 8, br. 1189.

8. Zaključak

Rijetki su oni koji se neće složiti s Georgeom Washingtonom da je rat kuga čovječanstva koju treba protjerati sa lica zemlje. Međutim, isto tako su rijetki i oni koji smatraju mogućim svijet bez ratova, gdje političke i društvene nesuglasice nikada ne poprime oblik oružanog sukoba već se rješenje pronalazi mirnim putem za diplomatskim stolom. Povijest nam je na žalost već bezbroj puta pokazala kako je oružani sukob često nezaobilazno sredstvo u rješavanju međunarodnih nesuglasica i napetosti, te kako utopijske ideje o zabrani rata jednostavno ne pronalaze plodno tlo u stvarnome svijetu. Iz toga razloga, najracionalnije rješenje jest međunarodno priznati sustav pravnih pravila koji će regulirati oružani sukob i ograničiti djelovanje zaraćenih strana kako bi se što više umanjila ljudska stradanja, patnje i materijalna razaranja. Rezultat toga je međunarodno ratno pravo koje regulira oružani sukob i definira karakteristike ratnog zločina.

U ovome smo radu nastojali povezati djelovanje krčkih komisija za ratne zločine s onim aspektima međunarodnog ratnog prava koji su bili relevantni u vremenu okupacije otoka Krka. Na taj smo način istaknuli mnoge nepravilnosti i nejasnoće koje se javljaju u radu općinskih komisija, ali i mnoge slučajeve koji ne ulaze u domenu ratnog zločina u kontekstu međunarodnog ratnog prava. Razlog za česte nesporazume jest upravo dvojako značenje koje pojam ratnog zločina poprima na razini međunarodnog prava s jedne strane i jugoslavenskog zakonodavstva s druge. Dok je međunarodno pravo, a samim time i pojam ratnog zločina, konstruirano s ciljem da spriječi sukobe i ublaži posljedice rata, ratni zločin u poslijeratnoj Jugoslaviji pravno je reguliran tako da obuhvati sve one koji su tijekom rata radili protiv NOB-a i surađivali s okupatorom. U tom smislu, izvor nesporazuma je upravo želja jugoslavenskih vlasti da retroaktivnim djelovanjem zakona, koje je u međunarodnom pravu zabranjeno, pod okriljem pojma ratnog zločinca objedini sve one pojedince koji su se tijekom rata našli na pogrešnoj strani. Upravo zato je bilo iznimno važno objasniti ciljeve i zadatke jugoslavenskih komisija za ratne zločine u okviru novonastalog jugoslavenskog zakonodavstva, ali isto tako opisati političku i društvenu situaciju koja je pokretala sam proces.

Sljedeći važan aspekt ovoga rada bio je opisati i okarakterizirati ratne zločine na otoku Krku. U tom smislu, dokumenti Okružne komisije za ratne zločine nisu nam ponudili

dovoljno podataka kako bi detaljno obradili sve navedene kategorije ratnih zločina. Iz toga razloga, iskoristili smo već spomenute knjige povjesničara Ivana Kovačića koje su u mnogočemu pomogle dočarati društvenu, političku i vojnu situaciju na otoku, ali i upotpuniti i potvrditi podatke na koje nailazimo u dokumentima Komisije. Na taj smo način, prateći rad općinskih komisija, uspjeli barem djelomično dočarati život i svakodnevicu na otoku Krku te omogućili čitatelju da kroz oči običnih stanovnika otoka sagleda sve nedaće neprijateljske okupacije.

Ovaj diplomski rad zaključujem u nadi da sam uspješno povezao međunarodno ratno pravo i rad jugoslavenskih komisija za ratne zločine te na vjerodostojan način opisao karakteristike ratnih zločina na otoku Krku i objasnio političku i društvenu situaciju koja ih je oblikovala. Iako je puno priča ostalo neispričano, nadam se da sam uspio probuditi barem nekoliko utihnutih glasova nekih prošlih vremena koji su željno progovarali pred komisijama u nadi da će netko saslušati njihovu muku ili podijeliti njihovu bol za izgubljenom osobom; ne postoji razlog zašto se njihove riječi ne bi čule i danas, makar u obliku jednostavnog diplomskog rada.

9. Literatura

9.1. Primarni izvori

Državni arhiv Rijeka (DARI): fond 105- Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina
Sušak

9.2. Sekundarna literatura

Andrassy J., Bakotić B., Vukas B., *Međunarodno pravo 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

Andrassy J., Bakotić B., Vukas B., Seršić M., *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga, Zagreb,
1995.

Benvenisti, E., *The International Law of Occupation*, Princeton University Press, New Jersey,
1993.

Crawford E., Pert A., *International Humanitarian Law*, Cambridge University Press,
Cambridge, 2015.

Crawford, E., *Identifying the Enemy: Civilian Participation in Armed Conflict*, Oxford
University Press, New York, 2015.

Crawford, E., *The Treatment of Combatants and Insurgents Under the Law of Armed
Conflict*, Oxford University Press, New York, 2010.

Čulinović, F., *Slom stare Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb, 1958.

Cullen, A., *The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian
Law*, Cambridge University Press, New York, 2010.

- Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta, Rijeka, 2000.
- Despot, M., *Čovječnost na bojnopolju: vojnik i međunarodno humanitarno pravo*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989.
- Dukovski, D., *Ozrcaljena povijest*, Leykam international, Zagreb, 2012.
- Gasser, H. P., *Međunarodno humanitarno pravo: uvodna razmatranja*, Međunarodni odbor Crvenog križa, Zagreb, 2010.
- Giron, A., *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Adamić, Rijeka, 2004.
- Goldstein, I., *Hrvatska 1918. - 2008.*, EPH, Zagreb, 2008.
- Kovačić, I., *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, Adamić, Rijeka, 2005.
- Kovačić, I., *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1943.-1945.*, Adamić, Rijeka, 2008.
- Lennox, D. T., *Operational analysis: German operation against Yugoslavia, 1941.*, Naval War College, Newport, 1997.
- Mamula, B., *Treća primorsko-goranska udarna brigada*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1990.
- Matetić, V. D., *14. primorsko-goranska brigada*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1973.
- Mazower, M., *Mračni kontinent: Europsko dvadeseto stoljeće*, Prometej, Zagreb, 2004.
- Obhodaš A., Werhas M., Dimitrijević B., Despot Z., *Ustaška vojnica I*, Despot Infinitus, Zagreb, 2013.
- Parsons, B. C., *Moving the law of occupation into the twenty-first century*, U.S. Naval JusticeSchool, Newport, 2009.
- Perazić, G. Đ., *Međunarodno ratno pravo*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989.
- Petković, B., *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Sveučilišna tiskara, Zagreb, 1992.
- Petranović, B., *Istorija Jugoslavije: Narodnooslobodilački rat i revolucija*, Nolit, Beograd, 1981.
- Pictet, J., *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949*, International

Committee of the Red Cross, Ženeva, 1952.

Ravančić, M. G. (2012). Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Primjer: kotar Bjelovar. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 43., br. 1.

Ravančić, M. G., *Narod će im suditi: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb: 1944. - 1947.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013.

Solis, G.D., *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, United States Military Academy, New York, 2010.

ZAVNOH, *Zbornik dokumenata 1943.*, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1975.

Zečević M. Đ., Popović J. P., *Dokumenti iz istorije Jugoslavije - III tom*, Arhiv Jugoslavije, Beograd, 1999.

9.3. Internet izvori

Baker, B., *Hague Peace Conferences (1899 and 1907)*, 2009., Url: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:e-pil/9780199231690/law-9780199231690-e305> (pristup 18.2.2016.)

British Red Cross, *The Battle of Solferino*, <http://www.redcross.org.uk/About-us/Who-we-are/Museum-and-archives/Historical-factsheets/The-Battle-of-Solferino> (pristup 10.2.2016.)

Centre for International Studies and Diplomacy, *The United Nations War Crimes Commission research project*, Url: <http://www.unwcc.org/> (pristup 27.7.2016.)

Centre for International Studies and Diplomacy, *UN War Crimes Project: History of the UNWCC*, Url: [http://www.cisd.soas.ac.uk /documents/un-war-crimes- project- history- of-the-unwcc,52439517](http://www.cisd.soas.ac.uk/documents/un-war-crimes-project-history-of-the-unwcc,52439517) (pristup 27.7.2016.)

Department of State, *Office of the Historian*, Url: <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/kellogg> (pristup 4.4.2016.)

European Parliament, *Occupation/Annexation of a Territory: Respect for International Humanitarian Law and Human Rights and Consistent EU*, Url: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU\(2015\)534995](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU(2015)534995) (pristup 17.4.2016.)

Hoffmann, R., *Annexation*, Url: [http:// www.anamnesis.info/node/624](http://www.anamnesis.info/node/624) (pristup 4.4.2016.)

ICRC, *What is international humanitarian law?*, Url: [https://www.icrc.org/en/document/ what-international-humanitarian-law](https://www.icrc.org/en/document/what-international-humanitarian-law) (pristup 8.2.2016.)

ICRC, *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*, Url: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195> (pristup 2.4.2016.)

ICRC, *Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva*, Url: [https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument &documentId=615B6A191D988A75C12563CD0051BD90](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=615B6A191D988A75C12563CD0051BD90) (pristup 12.3.2016.)

International Business Times, *Words From George Washington: 20 Inspiring Quotes From The First U.S. President*, Url: <http://www.ibtimes.com/words-george-washington-20-inspiring-quotes-first-us-president-1557331> (pristup 29.2.2016.)

International UNESCO Education Server for Democracy, Peace and Human Rights Education, *Kako su se radala ljudska prava*, Url: <http://www.dadalos.org/coe/Dio3> (pristup 4.8.2016.)

- IUS-INFO, *Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije*, Url: http://www.iusinfo.hr/LegisRegistry/Content.aspx?SOPI=ZADFJ1945B40A359&Datum=1951-11-23%2000:00:00&Doc=Zakoni_HR (pristup 25.6.2016.)
- Legal Information Institute, *Nullum crimen sine lege*, Url: https://www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege (pristup 4.7.2016.)
- Linder, D., *The Nuremberg Trials*, 2000., Url: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/nurembergACCOUNT.html> (pristup 18.2.2016.)
- Nacionalni arhivski informacijski sustav, *Riječka prefektura*, Url: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_4148 (pristup 2.3.2016.)
- Nacionalni arhivski informacijski sustav, *HR-DARI-105 - Okružna komisija za utvrđivanje ratnih zločina - Sušak (fond)*, Url: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_11773 (pristup 7.8.2016.)
- National Archives, *Founders Online*, <http://founders.archives.gov/documents/Washington/04-03-02-0142> (pristup 9.2.2016.)
- Nenadović, A., *Razgovori s Kočom*, Url: http://www.znaci.net/00001/25_6.htm (pristup 20.2.2016.)
- Oxford Bibliographies, *Martens Clause*, Url: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0101.xml> (pristup 10.2.2016.)
- Službeni list DFJ, *Odluka o prelazu u državnu svojину neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile*, Url: <http://www.restitucija.rs/index.php/konfiskacija/82-odluka-o-prelazu-u-dravnu-svojину-neprijateljske-imovine/download> (pristup 3.8.2016.)
- The United Nations War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals*, London, 1949., Url: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Law-Reports_Vol-8.pdf (pristup 28.4.2016)

Yale Law School, *Laws of War: Declaration on the Use of Bullets Which Expand or Flatten Easily in the Human Body*, Url: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/dec99-03.asp
(pristup 14.2.2016.)

Yale Law School, *The Covenant of the League of Nations*, Url: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (pristup 14.3.2016.)

10. Prilog

- 1
- I. UBIJSTVA I POLOVI - SISTEMATSKI TEROR
§l. 23 b/ 1/c/ i §l. 46. Haškog reglemana od 1907 konvencija o zakonima i običajima rata na suvu.
 - II. UBIJANJE TALACA
§l. 46 i 50 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - III. MUČENJE GRAĐANSKIH LICA
§l. 46 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I. po buni odredbe.
 - IV. NAMJERNO INGLADNIVANJE STANOVNIŠTVA
§l. 46 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I. po buni odredbe
 - V. SILOVANJE
§l. 209 i §l. k.z.
§l. 46 haškog reglemana od 1907., konvencija kao pod I. po buni odredbe.
 - VI. DEPORTACIJA GRAĐANA
Ratio Legis odjeljka III. haškog reglemana 1907, konvencija kao pod I. §l. 42 i slijed.
 - VII. ODVODNENJE DJEVOJAKA I ŽENA U CILJEV PRINUDNOG PROSTITUIRANJA
§l. 46 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I. po buni odredbe
 - VIII. INTERNIRANJE GRAĐANA POD NEHUMANIM USLOVIMA.
Po analogiji sa §l. 4 i 5 haškog reglemana od 1907 konvencija kao pod I.
 - IX. PRINUDNI RAD GRAĐANA U VEŠI VOJNIM OPERACIJA NEPRIJATELJA
po analogiji sa §l. 6 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - X. PRISVAJANJE SUVERENIH PRAVA ZA VRIJEME VOJNE OKUPACIJE
Haški regleman od 1907, konvencija kao pod I. §l. 42 i slijed.
 - XI. PRINUDNO REKRUTOVANJE STANOVNIŠTVA OKUPIRANE TERITORIJE
§l. 23 posljednji stav haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XII. POKUŠAJ ODNARODNIVANJA STANOVNIŠTVA OKUPIRANE TERITORIJE
po analogiji sa §l. 45 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XIII. PLJAČKA
Paragraf 328 ~~K&K~~ k.z. *1922 H. Konvencija o konvenciji kao pod I.*
 - XIV. KONFISKOVANJE IMOVINE
§l. 46 posljednji stav haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XV. ZAHTIJEVANJE NEZAKONITIH ILI NESRAZMJERNO VELIKIH KONTRIBUCIJA I REKVIZICIJA
§l. 46 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XVI. SMANJIVANJE VRIJEDNOSTI NOVCA I IZDAVANJE LAŽNOG NOVCA
Iz opće odredbe §l. 43 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XVII. IZRICANJE KOLEKTIVNIH KAZNI.
§l. 50 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XVIII. NAMJERNO PUSTOŠENJE I RUŠENJE IMOVINE
§l. 23/g/1 46 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I. §l. 187 i slijed.
/ paljevina/, paragraf 191 i slijed / rasprav. materijal/ par.201/ uopće/.
 - XIX. NAMJERNO BOMBARDOVANJE NEBRANJENIH MJESTA
§l. 25 haškog reglemana od 1907 konvencija kao pod I.
 - XX. NAMJERNO RUŠENJE VJEŠBNIH DOBROTVORNIH PROSVJETNIH I ISTORIJSKIH ZGRADA I SPOMENIKA
§l. 46 haškog reglemana od 1907, konvencija kao pod I.
 - XXI. UNIŠTAVANJE TRGOVAČKIH I PUTNIH BRODOVA BEZ OPOMENA I BEZ OBEZBEĐENJA ŽIVOTA PUTNIKA I POSADE .
 - XXII. UNIŠTAVANJE RIBARSKIH BRODOVA ZA UKAZIVANJE POMOĆI
Iz Dava odredaba §l. 3 i 4 Haška konvencija br. 11 od 190
 - XXIII. NAMJERNO BOMBARDOVANJE BOLNICA.
§l. 6 Ženevske konvencije o ranjenicima i bolesnicima od 1929.
- ./.

Prilog 1. Spisak ratnih zločina po međunarodnom spisku ratnih zločina.

(DARI, fond 105, kut. 7, br. 53/45.)

Narodni Narodno Oslobođilački Odbor
 O n i š a i j
 Državna komisija tek.br.:
 Zemaljska komisija tek.br.

Narodna komisija za utvrđivanje
 učina okupatora i njegovih pomagača
 broj: 344

P O D A C I

 o zločinima okupatora i njegovih pomagača.

ZLOČINAC

Prezime i ime: *Karabinić*
 Približna starost:
 Narodnost: *Italijani*
 Svojevlastno, služba, položaj i zanimanje:
 Posljednje boravište: *Omisač*

ŽRTVA ZLOČINA / OŠTROČENIK /

Prezime i ime: *Zuvic Ivan*
 Približna starost: *42 god.*
 Mjesto i srez rođenja: *Omisač, Zlok*
 Vjera: *rimokatolik*
 Narodnost: *hrvatska*
 Zanimanje: *penzioner*
 Građanstvo: *međunarodno*
 Prebivalište: *Omisač kbr. 314*

Imena osoba, koje je žrtva bila dužna izdržavati i rodbinski
 odnos tih osoba sa žrtvom: *Zuvic Luce, majka
 Zuvic Mare, tetka, obadvoje umrle
 poslije rata*

GDJE JE ZLOČIN IZVRŠEN

Srez: *Zlok*
 Općina: *Omisač*
 Mjesto: *Omisač*

Prilog 2. Primjer formulara „Podaci o zločinima okupatora i njegovih pomagača“.

(DARI, fond 105, kut. 2, br. 342.)

Z A P I S N I K

učinjen u Arku dne 25. IX. 1945. pred delegatom Okružne komisije
za ratne zločine.

Prisutni: Kambstević Ivan delegat Okr. kom.
Linardić Dragica, zapisničar

P R I J A V A

Protiv:

Maračić Petra iz Arke, od 38 god. kat. po zanimanju ribar,
talijanske nacionalnosti i državljanstva i žene mu Gine redj Okmer-
šić, iz Arke, od 35 god. kat. talijanske nacionalnosti i državljanstva,
sada odsutni negdje u Italiji, koju podnosi Okleris Franje iz Arke,
od 55 god. bivši opt. namještanik, oženjen u svrhu stavljanje predle-
ga za konfiskaciju imovine.

Maračić Peter po zanimanju ribar, bio je član fašističke
stranke i kao takav sudjelovao u svim fašističkim manifestacijama.

Maračić Gina, imala je neki viši čin u fašističkoj ženskoj
organizaciji i vodila fašističke žene u Arku te nosila uvijek fašis-
tičku odoru. Mrzila je Hrvate i gledala je s gorkom mržnjom na
kodi.

Prigodna delaska njemačke vojske na etek dočekala je iste i
drugevala s njima.

Milovan Franja

Nastavljeno istoga dana sa pozvanim svjedekom Hilarije Hrest' iz
Arke, kbr. 189, činevnica, r-kat. Hrvatica, omenuta na dužnost kazivanja
istine, očasne upitana izjavljuje:

"Ujezin rad za vrijeme talijanske okupacije nije mi poznat, jer sam
u Arku došla pod kraj okupacije, ali sam iz pričanja drugih saznavala da se
je isticala kao geriljiva fašistkinja. Kad su Jermi okupirali etek Arke,
isto je Jermi dočekala i sarađivala s njima. Najviše se je družila sa
Maračićem i ostalim iz Arke, organizirala fašističke republike di "emba-
timente".

Hilarije Hrest'

Prilog 3. Primjer dokumenta „Prijava“.

(DARI, fond 105, kut. 3, br. 927.)

Z A P I S N I K

U Omišlju dana 10. lipnja 1946. pred Delegatom Okružne Komisije za ratne zločine saketao Erh.

Prisutan: Kumbatović Ivan, Delegat Okruž. Kom.

predmet uređivanja jest saslušanje Volarić Josipa župnika iz Vrbnika kao Svjedoka u vezi sa nalogom Okružne Komisije za ratne zločine u Susaku od 16. travnja 1946. broj: 589/46.

Pristupa porvan Volarić Josip iz Vrbnika, od 32 godine, župnik, Hrvat, r-kat., neoznačen, koji upoznat sa predmetom xxx izjavljuje:

Uhapšen sam bio početkom 1943. godine u Omišlju na prijavu tadašnje talijanske učiteljice radi sirenja hrvatske riječi među školskom omladinom, kojoj sam bio vjereugiteljni otpremljen u rječki zatvor. U mjesecu veljači 1943. godine bio sam iz zatvora na Riječi otpremljen u koncentracijski logor "Bonifica di Pisticci". Logor određjen za prisilni rad, neovarnog tla, bio je vlasništvo Mussolinijevog daljnjeg redjaka Parinia, koje su trebale moliorirati nišice "balkanskih bandita". Internirci bili su pretežno jugoslavenske narodnosti. Svaki se dan radile i kreile traktorima i drugim orudjem. Do kraja rujna 1944. prokoreno je oko 20 km puzteg tla, izgrađeno oko 30 kuća, napravljene ceste, iskopane neovare i t.d. ve se spremale za osnutak novog naselja poslije rata. Raditi je morao svaki kao robov, premda smo bili svi civilni internirci dovedeni u logor bez prelušanja ili presude. Nije htio raditi bio je kaznjen zatvorom ili za kaznu otpremljen na "iparske eteke ili "sticu". Rana je bila miserna i nečovljna da se izdrži danja žega i rad na suncu, a nedostajale je i vode. Radilo se kake napomenuh bez prekida, dapače i na velike blagdane, kao "skrs.

Radovima su rukovođili posebni Parinijevi ljudi, koji su imali podršku u fašističkoj miliciji, kvestirinima, karabinjerima i direkteru logora zloglasnom skvadristi Ottore Suppa, koji je po kapitulaciji Italije ostao i dalje u policijskoj službi kao šef policije u Materi (previkcija Matera u Juz. Italiji). N je iskorišćavao naše ljude da iznenoglosti kod rada i maltretirao ih. Pakete što smo ih dobivali od kuće marljivo su pljenili i krali, te ih međusobno dijelili, dapače i same medikamente, što nam ih je poslao Švicarski crveni križ i Vatikan. Tako su u mjesecu maju 1944. pokrili svu logorsku aprevizaciju. Zdravstvene prilike bile su takodjer vrlo loše, tako da je svaki dan od 1000-1500 interniraca, lezale po 200 njih u krovetu od malarije. Mnogi su izgubili tamo zdravlje za cijeli život (recidivna malarija, reuma, sivcane bolesti i t.d.

O cjelokupni postupak je bio nečovjčanski. Cjelokupna uprava logora sa šefom Suppa bila je nasilna, pljačkarska, zločinacka i podla. Svaki internirac ponio je sobom crnu sliku logora i logorskih hijena-uprave imenovanog logora.

Smrt fašizmu - Sloboda naredu!

Josip Volarić

Adamić

Prilog 4. Primjer „Zapisnika o saslušanju žrtve/oštećenika/svjedoka“.

(DARI, fond 105, kut. 27.)

REPUBLIKA DRŽAVA HRVATSKA
 NEMALJSKA KOMISIJA
 ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA
 I NJIHOVIH POMAGAČA

Zb. broj

ODLUKA

o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača

ZLOČINAC:

Prezime i ime: Zi6 Vjekoslav

Približna starost: oko 23 god.

Narodnost: četnik

Jedinica, zvanični položaj i čin:

Mjesto stalnog boravišta: Punat, srez Krk

Posljednje boravište: Opatija, sada u bjegstvu u Dostu

Ostali lični podaci: zemljoradnik, rkt.

ŽRTVE ZLOČINA (OŠTEĆENICI):
 (sa ličnim podacima)

Orlić Anton iz Punte, nastanjen u Krku, star 19 god., Hrvat, činovnik, neoženjen.

KRATAK OPIS I KVALIFIKACIJA ZLOČINA:

Prokazivanje, zatvor, internacija.

Dana 9.11.1944 dao je Zi6 Vjekoslav uharčiti i internirati oštećenog Orlića po Njencima za koje je radio.

POJEDINOSTI O ZLOČINU:
 (Zločinac, mjesto, vrijeme, način i sredstva izvršenja, žrtve, štete)

ODLUKA

o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača

Dana 9.11.1944 došao je u Punat Zi6 Vjekoslav sa više nepoznatih četnika i Njemaca, te su tom zgodom pravili racije protiv nekih i oštećeni Orlić bio je toga dana uhvaćen po Njencima, ali kako je posjedovao ispravu otvarana po njima, oni su ga pustili. Na putu prema svojoj kući naišao je Orlić ponovo na grupu četnika, u čijem društvu se nalazio i Zi6 Vjekoslav, bio je uhvaćen i guran u Njemci su ga internirali u mjestu Reichbirchen, gdje je ostao do slona Njezacke.

Zi6 je za cijelo vrijeme okupacije bio aktivni četnik u službi Njemaca, a zadržavao se u četnikovom garnizonu Opatiji, odakle polazio u razne akcije sa Njencima.

Oštećeni Orlić trpi štetu, zbog izgubljene zarade za vrijeme provedeno u zatvoru u internaciji u iznosu od 12.000.- dinara.

Za svoje patnje krivi četnika Zi6 Vjekoslava.

Prilog 5. Prve dvije stranice „Odluke o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača“.

(DARI, fond 105, kut. 29.)

1423

Z A P I S N I K

prijavi ratnih zločina i njihovih pomagača, sastavljen u Omišlju, dne. 21. 6. 1945.
red komisijom za ratne zločine opć. Omišalj.

Prisutni:
Član komisije: Lovšin Anton
Zapisničar: Turato Tonica

P R I J A V A
protiv

zločinca: Barbera Maria, od Alojza Ivana, stara 47 god., rođ. u Brescia, učiteljica u Omišlju, Italijanka,
koju podnosi svjedokinja: Kozulić Marija, stara 50 god., rođ. u Lošinjju, Hrvatica, r.k.v., neoženjena, učiteljica, u Omišlju, u svrhu da se prijavljenu kazni kao ratnog zločinca, zbog poitalijančivanja hrvatske školske djece za vrijeme tal. okupacije.

Kroz cijelo vrijeme talijanske okupacije, bila je u Omišlju škola. Izuzev mene, svi učitelji i učiteljice bili su Italijani. Niko između njih nije znao govoriti hrvatski, te su tako djeca bila primorana da govore s njima talijanski. Svi učitelji i učiteljice, valjda po višem nalogu, zabranili su djeci govoriti hrvatski čak i na odmoru tako da se u školi nije smjela čuti nijedna hrvatska riječ. Ako je koji govorio hrvatski bio je kažnjen klečanjem iza školske table. U svakom su razredu bile postavljene čak i starže od naše školske djece, te su te starže morale prijavljivati slučajeve, kad se je govorilo hrvatski. U školi se nije pozdravljalo na fašistički način i kod pozdrava djeca su morala izgovarati talijanske parole. Jer su svi učitelji jednako postupali, smatram da su imali nalog od viših vlasti. U koliko je meni poznato, sve učiteljske sile dolazile su ovdamo dobrovoljno, zbog toga što su dobivali veću plaću.

Dovršeno.

Zapisničar: *P. Turato* *Marija Kozulić* Član komisije: *Lo*
učiteljica

Svjedok: Zuvčić Anton, star 10 god., rođ. u Omišlju, kbr. 260, učenik II razr. opomenut da govori istinu, izjavljuje da su gornji podaci istiniti.

Dovršeno.

Zapisničar: *Turato* *Zuvčić Anton* Član komisije: *Lo*

KOMISALJ
OPĆ. OMIŠALJ
BOSNA I HERCEGOVINA

Prilog 7. „Prijava“ protiv talijanske učiteljice.

(DARI, fond 105, kut. 3, br. 949/45.)

Odjeljenje Zaštite Naroda
za Hrvatsko Primorje
Broj: 676/45

Dana, 13.VI. 1945

Popis lica koji dolaze u obzir da budu proglašeni
narodnim neprijateljima.

Kotar KRK.

1./	Žig Vjekoslav,	zemljoradnik	Punat
2./	Ilijić Nikola,	svećenik	Omišalj
3./	Brusić Josip,	krojač	Punat
4./	Žic Anton /Mičetić/	zemljoradnik	Punat
5./	Bon Vinko,	postolar	Punat
6./	Orlić August /Juštov/	sidar	Punat
7./	Orlić Ivan	student	Punat
8./	Žic Milivoj /Ljubin/	trgovac	Punat
9./	Žic Anton	stolar	Punat
10./	Žic Fildik	domaćica	Punat
11./	Žic Franjo	graditelj	Punat
12./	Žic Petar,	strojar	Punat
13./	Lovrić Lucija,	student	Garica opć. Vrbnik
14./	Milohnić Anton,	liječnik	Glavotok " Poljica
15./	Tončić Henrik/Memić/	činovnik	Malinska " Dubašnica
16./	Orlić Nikola /Iadić/	zemljoradnik	Punat
17./	Žic Rajmund /Franjo/		Punat
18./	Gatti Wilmar,	inženjer	Krk
19./	Maračić Gaetano,	student	Krk
20./	Morić Salvatore,	avijatičar	Krk
21./	Cobau Virgilio,	direktor banke	Krk
22./	Žic Anton /Bravaričić/	mehaničar	Punat
23./	Žic Kate,	domaćica	Draga Baška opć. Baška
24./	Gotvald Ernest,	činovnik	Krk
25./	Briljac Anton /Ivana/	kuhar	Vrbnik
26./	Žic Mate /Katusić/	zemljoradnik	Punat
27./	Pfeifer Ivanka,	domaćica	Punat
28./	Pervanija Ivan,	činovnik	Punat, rodom iz Istre
29./	Žic Anton od Antona,	trg.pomoćnik	Punat
30./	Karabaić Josip /Luskic/	zemljoradnik	Punat
31./	Žic Franjo od Ivana	zemljoradnik	Punat
32./	Erznabić Josip pok. Nikole	"	St. Baška opć. Baška
33./	Erznabić Ivan	"	" " " "
34./	Marijanić Ante,	student prava	Resika opć. Vrbnik
35./	Dobrinjčić Josip,	pomoćnik	Resika " "
36./	Dekanić Ante /Petrinić/	postolar	Draga Baška pod. Baška
37./	Dujmović Ivan /Stričić/	zemljoradnik	Draga Baška " "
38./	Kraljić Anton /Paron/	avijatičar	Sv. Ivan opć. Dubašnica
39./	Dujmović Josip /Policaj/	zemljoradnik	Draga Baška opć. Baška
40./	Polonijs Ivan /Bata/	poš.činovnik	Vrbnik

Kotar PAG.

1./	Maržić Jure /Matulec		Pag
2./	Merenda Marija od Josipa		Pag
3./	Rumora Jure pok. Bata		Povljane
4./	Samardžija Sime pok. Jura		Novalja
5./	Markovina Srećko pok. Josipa		Novalja
6./	Orlić Adam od Grgo		Povljane
7./	Semenčić Anton od Antona		Novalja
8./	Rumora Joso od Jure		Povljane
9./	Rumora Ive pok. Sime		Povljane
10./	Rumora Mile od Jure		Povljane
11./	Zubović Anton /Ratimir/		Kolan
12./	Magaš Marko pok. Antuna	rođen u	Molatu, stanje u Barbat
13./	Selihović Salih pok. Rame	" "	Velecevu kotar Ključ
14./	Asanović Peter od Stjepana		Nevorici
15./	Reinić Ivan od Josipa		Lun
16./	Babeli Sime /Goco/		Pag
17./	Dabo Bogumil od Josipa		Novalja
18./	Bestan Jelica pok. Ante		Novalja
19./	Antolić Anton pok. Sime		Novalja
20./	Pestini Ive /Ivančić/		Pag
21./	Merenda Vicko		Pag

Prilog 8. „Popis lica koji dolaze u obzir da budu proglašeni narodnim neprijateljima“. Među njima je bilo i dvoje Talijana iz grada Krka (Maračić Gaetano i Morić Salvatore).

(DARI, fond 105, kut. 2, br. 676/45.)